

TALLINNA ÜLIKOOL
Humanitaarteaduste instituut
Linnakorralduse õppekava

Krista Erg-Scacchetti

KUIDAS MOTIVEERIDA TALLINNASSE RAHUAJAL
POMMIVARJENDITE JA VARJUMISKOHTADE RAJAMIST?

Magistritöö

Juhendaja: Hannes Palang, PhD

Tallinn 2024

Lühikokkuvõte ja tänuavaldused

Uuringu eesmärk oli teada saada, kuidas motiveerida Tallinnasse rahuajal varjendite/varjumiskohtade rajamist. Meetoditena kasutati ekspertintervjuusid ja kvalitatiivset sisuanalüüsi. Intervjueeriti 10 inimest, kes olid seotud põhiliselt elanikkonnakaitse või ehitusvaldkonnaga, aga ka aktiivkaitse ja turundusega. Lisaks analüüsiti põgusalt, kas tavapäraselt tervishoius kasutusel olevat ettevaatusabinõude omaksvõtmise protsessi mudelit (PAPM - Precaution Adoption Process Model) võiks ka elanikkonnakaitse valdkonnas kasutada. Uuringu mahtu arvestades ei peaks neid tulemusi ammendava vastusena käsitlema. Töö sisus on välja toodud, mida sel teemal veel uurida. PAPM mudeli kasutamine kriisideks valmistumise teadvustustöös võiks aidata vähemalt eraisikute puhul motivatsiooni tõsta. See oleks mugav tööriist ka organisatsioonide tasandil, kuid vajaks põhjalikumalt analüüsi ning teiste organisatsiooni muutuste juhtimise mudelitega võrdlemist. Uuringust tuli välja, et motivatsiooni tõstmiseks on vältimatult vajalik riigiülene võrdsetel alustel toimiv kohustus, millega kaasneks ka vajalikud ressursid, üleminekusätted ning juhendamine. Inimesi motiveeriks hea eeskuju, nii riigi kui ka erasektori näidetel. Ohuhinnangut/hirmu peeti olulisemaks motivaatoriks, mis määrab ära selle olulise teema akuutsuse ja seega sunnib edasilükkamise lõpetama. Samas peeti väga oluliseks, et hirmutamise liiale ei mindaks, sest liigne hirm vallandab kaitserefleksid, mille tulemusel isegi võimaluste piires tegutsemine lakkab. Motivatsiooni osas peeti oluliseks, et regulatsioon ja toetused ei tekitaks täiendavat ebavõrdsust üksikisikutele ega ehitusturul. Uue süsteemi juurutamisel saab eeldada, et see ei ole kohe ideaalne, ka varjendid ei paku kaitset kõige eest. Peeti oluliseks keskenduda sellele, mida saab teha ja milliseid uusi võimalusi tekib. Näiteks keskenduda hirmu asemel turvatundele ja kulude asemel uutele äri võimalustele. Toodi välja, et varjenditega lisanduvad kulud võiks tasandada lisandunud ehitusõigusega või planeeringuteülese igameheõigusega enda tarbeks varjend rajada. Lisanduvate ruumide puhul soovitati samuti keskenduda uutele võimalustele, mida nende ruumide rahuaegne kasutamine kaasa tuua võiks või missuguseid linnaruumi probleeme samal ajal lahendada saaks. Laiemas plaanis tekib uue regulatsiooniga Eestis uus tööstusharu, mis pakub võimalusi, tööd ja ka vabatahtlikele tegevusi. Varjendite/varjekohtade rajamine looks Tallinnas uusi võimalusi, uusi sotsiaalseid kontakte ning suurendaks kogu linna säilenõtkust ka igasuguste muude kriiside korral. Uuringust tuli välja, et motivatsiooni tõstmiseks on vaja lisaks praktilisele poolele tegeleda ka hoiakute

kujundamise, tabude, ajaloolise trauma ja eelarvamustega, mis võivad takistada tänapäevases elanikkonnakaitses tulemusteni jõudmist.

Tänuavaldused

Täna oma juhendajat, kes andis mulle vabad käed teha tööd omas tempos ja sisustada seda nii, et mul oli huvitav kirjutada. Ta oli kogu protsessi jooksul toeks täpselt siis, kui seda vaja oli ja andis alati nõuannetega koos ka julgustava sõna kaasa. Tema juhendamise viis oli motiveeriv. Täna oma abikaasat, kelle igapäevased kompromissid, abi ja hool kogu minu magistriõpingute vältel oli hindamatu väärtusega. Täna oma uskumatult kannatlikku last, kes suutis ka lühenenud mänguaegadega perioodidel hea tuju hoida. Täna oma tööandjat, kes väärtustab haridust ja võimaldas õppepuhkuste ja paindliku tööaja abil õpingutega graafikus püsida. Täna intervjuueeritavaid, kes kiirel ja pingelisel perioodil võtsid aja, et sellesse uuringusse oma teadmistega panustada. Täna Tallinna Strateegiakeskust, mis toetas selle magistritöö valmimist Raestipendiumiga.

Sisukord

Lühikokkuvõte ja tänuavaldused	2
Sisukord	4
Mõisted	5
Sissejuhatus.....	7
Raamistik	9
Linnaplaneerimine, säilenõtkus, katastroofideks valmisolek	9
Ettevaatusabinõude elluviimisest.....	12
Varjumiskohtadest Eestis.....	19
Õiguslik raamistik Eestis	21
Ehitustegevuse rahastamine	25
Mida saaks maa all teha?	27
Metoodika	29
Tulemused.....	32
PAPM mudelisse jaotamine.....	32
Intervjuude kokkuvõte	34
Arutelu ja järeldused.....	49
Kokkuvõte.....	58
Summary.....	60
Kasutatud kirjandus	61
Lisa 1 – täiendavad tsitaadid intervjuudest.....	65

Mõisted

Varjumine - inimeste elu ja tervise kaitsmiseks nende kiire paiknemine ohustatud alal asuvasse siseruumi. (Päästeamet, Varjumine, 2023) Varjumine on vajalik õhurünnaku korral, aga ka näiteks lahingutegevuse korral linnas/tiheasustusosal või radioaktiivse saaste või keemilise aine levimise korral. (Päästeamet, Käitumisjuhised kriisiolukordadeks, 2023)

Varjumiskoht - paik, kuhu ohu eest lühikeseks ajaks varjule minna. (Eesti Keele Instituut, 2023)

Avalik varjumiskoht - mõeldud avalikus ruumis olevatele inimestele vahetu ohu korral kiireks lühiajaliseks varjumiseks. (Päästeamet, Varjumine, 2023) Avalikuks varjumiskohaks eelkõige rünnaku või radioaktiivse saaste korral hoone, rajatis või osa sellest, mis asub maa all, on raudbetoonist ja ilma akendeta (nagu näiteks maa-alused parklad, tunnelid). (Päästeamet, Käitumisjuhised kriisiolukordadeks, 2023). Tsiviilkaitse objektide ründamine on sõjakuritegu (International Criminal Court, 2011).

Kodune varjumiskoht - konkreetse hoone elanikele ja nende lähedastele mõeldud varjumiskohti, nt keldrid. (Päästeamet, Varjumine, 2023)

Varjumisruum – akendeta ruum, näiteks vannituba (Päästeamet, Varjumine, 2023). Uuringus Israeli kontekstis mainitud varjumisruumid (heebrea keeles: *merkhav mugan*) on tugevama konstruktsiooniga varjendile sarnased spetsiaalsed ruumid, millel võivad teatud juhtudel luukidega aknad olla ning saavad olla igapäevases kasutuses (Wikipedia, 2024).

Varjend - rajatis, mis pakub kaitset relvade mõju eest inimestele, materjalidele, sõidukitele või õhusõidukitele. (Eesti Keele Instituut, 2023)

Pommivarjend - pommitabamuste eest kaitsev varjend. (Eesti Keele Instituut, 2023)

Tuumavarjend (inglise keeles: *fallout shelter*) - tugev hoone, tavaliselt maa all, mis on mõeldud inimeste kaitsmiseks pärast tuumaplahvatust maha langeva radioaktiivse tolmu eest. (Cambridge Dictionary, 2023)

Punker - rajatis inimeste ja relvade kaitseks vastase tule eest; salajane varjend. (Eesti Keele Instituut, 2023)

Prepper/survivalist - inimene, kes valmistub ellu jääma mistahes eriolukordades, olgu selleks loodusõnnetus, ootamatu pandeemia või maailmalõpp (Eesti Keele Instituut, 2023)

Motivatsioon - töötama, õppima vm tegema innustav huvitatus, asjaolude kogum, mis ajendab inimest teatud viisil toimima. (Eesti Keele Instituut, 2023)

Motiveerima - kedagi midagi (innustunult) tegema panema, harilikult millegagi tema tahet mõjutades. (Eesti Keele Instituut, 2023)

Säilenõtkus (sünonüüm: **resilientsus**) - inimese (või elussüsteemi) võime kohaneda, toimida ja taastuda ka rasketes või ootamatutes oludes. Süsteemi, isiku, kogukonna või ühiskonna võime hakkama saada inimese või looduse põhjustatud ohtudega. (Eesti Keele Instituut, 2023)

Hübriidsõda - sõda, milles on ühendatud lahingutegevus, eriteenistuste salaoperatsioonid ja avalikkuse laialdane desinformeerimine. Hübriidsõjas kasutatakse oma eesmärkide saavutamiseks nii poliitilisi, majanduslikke, küber- kui ka muid vahendeid, mistõttu hägustub piir tsiviil- ja militaarmaailma vahel. (Eesti Keele Instituut, 2023)

Jokk-skeem – Jokk osutab, et juriidiliselt on kõik korrektne (kasutatakse rõhutamaks vastuolu tegeliku ja juriidilise korrasolu vahel). Skeem - üldjooneline (tegevus)kava, juhised, meetod millegi tegemiseks. (Eesti Keele Instituut, 2023)

Jätkusuutlik/säästev/kestlik areng - sihipäraselt suunatud areng, mis tagab inimeste elukvaliteedi paranemise kooskõlas loodusvarade olemi ja keskkonna taluvusvõimega ning elurikkust säilitades. Säästev areng taotleb tasakaalu inimesi rahuldava elukeskkonna ja majanduse arengu vahel ning täisväärtusliku ühiskonnaelu jätkumist praegustele ja järeltulevatele põlvedele. (SEI Tallinn, 2022)

Sissejuhatus

Pommivarjendite kuvand on, et need on monofunktsionaalsed, kulukad, räämas, ebameeldivad objektid. Rahuajal ei taheta nende rajamise ja hooldamise peale ressursse kulutada. Selle magistritöö eesmärk on uurida, kuidas oleks võimalik motiveerida Tallinnasse rahuajal pommivarjendite ja varjumiskohtade rajamist. Püüd on selgitada välja motivatsioonimeetmed, mida oleks võimalik praktikasse suunata ilma seaduseid muutmata, kuigi arutlusel on ka juriidilised meetmed.

Kuna Eestis on varjendite rajamine praegu veel vabatahtlik, siis vabatahtliku tegevuse motiveerimine oli selle uuringu lähtepunkt. Töö koostamisega samal ajal töötas Siseministerium välja eelnõu, millega plaanitakse varjumiskohtade rajamine teatud juhtudel kohustuslikuks muuta aga ikkagi on oluline ka vabatahtlikkuse ja motivatsiooni komponent. Olemas on regulatsioone, näiteks hoonete ligipääsetavuse nõuded, mis on küll juba aastaid kohustuslikud aga tegelikult elus ei rakendata neid nõudeid ühtlaselt (Eesti Puuetega Inimeste Koda, 2018). Uus kohustus ei tekiks kõikidele kinnisvaraprojektidele, mis võib tuua kaasa selle, et ebasoovitava tegevuse vältimiseks hakatakse kasutama jock-skeeme. Kui osalistel endil motivatsiooni pole, on tulemuseks liiga aeglane riigi varjumiskohtadega varustamine ja teema hääbumine rahulikumal ajal. Praegu on teema päevakorras seoses Venemaa agressiooniga Ukraina vastu aga ka sellest on inimesed juba tüdinema hakanud. Selles uuringus vaatame, kuidas oleks võimalik varjendi/varjumiskoha ehitamine elanikele meeldivaks ja soovitavaks muuta, kas on võimalusi motiveerida kinnisvaraarendajaid ning mida saaks riik ning omavalitsus teha, et seda arendajatelt nõuda või ise ehitusprojektid ette võtta.

Tallinn on probleemistiku näidete väljatoomiseks hea, sest linn on väga mitmekesine ja juba sisaldab eri ajastutel ehitatud kaitserajatisi. Lisaks on Tallinna linna asutustel kõige rohkem kogemusi vaidlustega ruumiplaneerimise ja ühiskondlike rajatiste teemal. Tallinn on pealinnana sõjategevuses põhiline sihtmärk ning selle säilenõtkus riiklik prioriteet. Kõiki tallinlasi pole võimalik järsku korruga evakueerida, mistõttu varjumiskohad on vajalik osa linnaruumist ja elurajoonidest. Piisavalt varjumiskohti ei ole võimalik hoogtööna rajada. Isegi kui praeguse äreva aja tuules suunataks sellesse ebatavaliselt palju ressursse, siis on vaja see teema siduda muude igapäevaste arendustegevustega, et tegevused otseste pingete kadudes ära ei hajuks. Antud uuringus küll mainitakse tehnilisi lahendusi, mis võiks linnaelu üle otsustajatele ideid anda, aga selle tööga ei otsita niivõrd konkreetseid tehnilisi lahendusi, vaid meetmeid varjendite loomises osalevate poolte motiveerimiseks.

Täpsuse huvides, “varjumiskohad” ja “varjendid” on eri mõisted (vt mõistete peatükist) aga kuna käesoleva uuringu raames pole olulist vahet, kumma rajamisest räägitakse, on neid kohati kasutatud sünonüümidenä. Uuringus kasutatakse kvalitatiivseid meetodeid, intervjuusid, olemasolevate materjalide analüüsi.

Raamistik

Järgnevalt on kirjeldatud, missuguste erinevate linnakorraldusega seotud teooriatega saaks varjumiskohtade temaatikat siduda, mida võiks neist teooriatest üle võtta ja kuidas neid saaks rakendada varjumiskohtade rajamise motiveerimisel. Välja toodud teooriad ei ole lõplik nimekiri. Täieliku ülevaate andmine ei ole selle töö eesmärk ega oleks ka mahuliselt võimalik, kuna haakuvad teemad jagunevad mitmesse valdkonda, alustades linnaplaneerimisest lõpetades motivatsiooniteooriatega. Ülevaade teoreetilisest poolest on jaotatud kaheks, millest esimeses on keskne koht sellel, milliseid otsuseid tehakse füüsilises maailmas ja teises, kuidas nende otsuste või tegudeni jõutakse.

Linnaplaneerimine, säilenõtkus, katastroofideks valmisolek

COVID-19 pandeemia tulemusel võimendusid linnades järsult inimestevahelised ebavõrdsused, millest tulenevalt tuli järjest suurema tähelepanu alla 2016-st aastast tuttav **15-minuti linna kontseptsioon** (Moreno, Allam, Chabaud, Gall, & Pralong, 2021). Kui varem on fookuses olnud pigem igapäevaste liikumiste ja toimetuste mugavus, siis nüüd nähakse selle kontseptsiooni väga olulise osana ka linnaelanike säilenõtkuse toetamist (Moreno, Allam, Chabaud, Gall, & Pralong, 2021). 15-minuti linna kontseptsiooni näeb ette multifunktsionaalset linnaruumi, kus kõik vajalik on kodu lähedal, inimesed ei pea läbima igapäevaselt suuri vahemaid ja ei kogune monofunktsionaalsetesse kohtadesse (Moreno C. , 2016). Tallinna arengustrateegias „Tallinn 2035“ on 15-minuti linna kontseptsioon sõbraliku linnaruumi ühe eesmärgina välja toodud (Tallinna Linnavolikogu, 2021). Selle kontseptsiooni rakendamisel tekivad mitmekülgsus ja hajutatud oleks elanikkonna kaitsmisel abiks, sest suured hulgad inimesi poleks koondunud ette teada kellaegadel kindlatesse linna piirkondadesse vaid oleks rohkem hajutatud üle kogu linna. Kui varjumiskohad oleksid hajutatud, oleks elanikkonnal parem võimalus piisavalt kiiresti varjumiskohta jõuda või vajadusel korraks sealt lahkuda, et näiteks ravimeid vms vajalikku tuua. Mitmekesisises keskkonnas on eluks vajalikud asjad paremini jaotunud ja rohkematele kättesaadavas kauguses isegi kriisiolukorras. Võib-olla satub varjuma samal ajal eri valdkondades teadmistega inimesi, kes saaks üksteist varjumise ajal paremini toetada. Seega julgen järeldada, et 15-minuti linna kontseptsioon, koos säilenõtkuse vaatega ning varjumiskohtade laialdane rajamine nii, et need oleks osa tavapärasest linnaruumist toetavad üksteist.

Laiemat kõnepinda on saanud **targa linna kontseptsioon**, mida Tallinn pole küll oma põhiliseks eesmärgiks seadnud, kuid teeb arendustegevust näiteks koostöös Targa linna tippkeskusega (Jarne, 2023). Targa linna kontseptsioon oli oma algusaastatel pigem seotud tehnoloogiliste lahendustega ning taristu optimeerimisega, siis ajapikku on see muutunud holistilisemaks, hõlmates laiemat vaadet otsustusprotsessidesse, jätkusuutlikusse ja ka säilenõtkusesse (Shafiri, Allam, Feizizadeh, & Ghamari, 2021). Toimivad targa linna lahendused võimaldavad linnavõimul ja päästjatel operatiivselt reageerida õnnetustele, katastroofidele ja ka ekstreemsetele ilmaoludele (Kim, Lee, & Kang, 2023). Avalike varjumiskohtade asukohtade info on Maa-ameti avalikult kaardilt kõigile nähtav, sest see info peab elanikele kättesaadav olema. Seda infot ei ole mõtet salastada, sest võime eeldada, et vaenlase luureasutustel on see niikuinii olemas. Erakasutuses olevaid varjumiskohti sellele kaardile ei ole kantud. Igasugust infot võib kasutada heal või halval eesmärgil. Aumees võiks hoiduda avalike varjumiskohtade pommitamisest, kuid kui vaadata Venemaa süstemaatiliselt läbiviidud inimsusevastaseid kuritegusid Ukrainas, siis võivad need punktid saada sihtmärkideks ja varjumiskohtade tugevus pannakse kättesaadava info abil eriti tugevasti proovile. Andmebaasi olemasolu ei tee veel targa linna lahendust, selleks võiks varjumiskohad olla näiteks mingisuguste kaugjuhitavate seadmete või seiremeetoditega varustatud. See avaks aga ukse ka uutele küberohtudele. Targast linnast rääkides tuleb esimesena silme ette tehnoloogiast pungil linnaruum, kuid võib-olla on tõeliselt tark linn hoopis selline, mis ei sõltu meeletust kogusest tehnoloogiast, vaid on nii robustne, et saab igas olukorras niisamagi hakkama (Hollands, 2008). Iga lüli tehnoloogilisest lahendusest võib alt vedada ja mida rohkem on lülisid, seda suurem on sõltuvuste ahel (Hollands, 2008). Tehnoloogiline taristu on ka võimalik sõjasihimärk, et luua kaost olukorras, kus inimesed on tehnoloogiast sõltuvad (Hollands, 2008). Seetõttu peaks varjumiskohtade rajamisel pidama silmas, et need oleks varustatud vajaliku tehnilise taristuga, mis oleks lokaalselt opereeritav ega võimaldaks kaugjuhtimisega rikkumist. Varusüsteemid peaksid olema võimalikult robustsed ja lihtsalt kasutatavad. Näiteks kui hoone saab tabamuse mis lõhub veetorud ja varjekohana kasutatav kelder hakkab uputama, on vaja pumpa, mis toimiks elektrita või võimalust liikuda teise varjumiskohta. Maa-aluste ruumide ventilatsioon sõltub tavaliselt tehnoloogilistest süsteemidest, mis õhku ringi liigutavad, kuid ka siin on võimalik lisada jätkusuutlikkust ning säilenõtkust kasutades passiivset disaini kombineerituna aktiivsega (Mukhtar, Yusoff, & Ng, 2019). Kokkuvõttes võiks targa linna kontseptsioonist võtta varjumiskohtade teemal kaasa selle, et toimiv tehnoloogia saab aidata hädaolukordadele kiiresti ja tõhusalt reageerida, näiteks tuvastada või ennustada probleeme ning pingutused õigesse kohta suunata, kuid samas ei tohiks

katastroofi toimumise ajal täielikult tehnoloogia toimimisest sõltuda. Hübriidsõjas muutub tehnoloogia kahe teraga mõõgaks.

Jätkusuutliku arengu vaatepunktist on mõistlik, et ressursse, sh ruumi kasutatakse võimalikult säästlikult ja mitmekülgse ning püsikulused hoitakse madalal. Eestis on võrreldes muu maailmaga üsna vabalt ruumi kasutatud, sest rahvastiku tihedus on suhteliselt madal. Maa-aluse ruumi kasutamine on olnud minimaalselt reguleeritud, sest selleks pole erilist vajadust olnud, välja arvatud ehk põhjavee kaitse. Küll aga on näiteks Tallinnas viimastel aastatel eriti teravalt tõstatunud teema, et kuna maa-alune on tihedalt tehnovõrke täis, siis ei ole tänavatel ruumi puude istutamiseks. Lisaks maa-alustele parklatele, mis võimaldab hea asukohaga krundile ehitatavale hoonele korruseid lisada, on maa-alusetest rajatistest rohkem tähelepanu pöörama hakatud ka suurematele vihmavee kogumise rajatistele. Helsinki maa-alustest varjenditest ja tunnelisüsteemist võib teha omaette maa-aluse linna kaardi. Kas see võib-olla ka Tallinna tulevik? Maa-aluse jätkusuutliku arengu kontekstis ei peaks jääma kinni tehnilisse planeerimisse, vaid vaatama disaini laiemalt, et maa-alune ja maapealne linn toimiksid sünergiliselt ja toetaksid üksteise jätkusuutlikkust (Debrock, Acker, & Admiraal, 2023). Varjendite ja neid ühendavate tunnelite kaevamine avab võimaluse sisuliselt linna keskel maavarade kaevandamiseks, mida võiks lähedal ehitustegevuses kasutada. Maa-aluse dimensiooni lisamine võimaldab väiksemale maa-alale uusi funktsioone lisada, samal ajal hoides maapealset ala rohelisena.

Säilenõtkus on inimese (või elussüsteemi) võime kohaneda, toimida ja taastuda ka rasketes või ootamatutes oludes (Eesti Keele Instituut, 2023). Linnade säilenõtkusest on räägitud põhiliselt seoses looduslikku päritolu keerukate probleemidega nagu kliimamuutused või maavärinad, kuid tulenevalt linnade keerukusest laienevad ka uuritavad teemad eri valdkondadesse (Masnavi, Hajibandeh, & Gharai, 2018). Varjumiskohtade olemasolu ja ressursside jaotumine üle linna võiks säilenõtkusele kaasa aidata. Seda mitte ainult sõjaolukorras, vaid ka muude kriiside ajal. Varjendist saab kaitset suurte tormide eest, ajutist ulualust üleujutuste korral, sooja ruumi külmalainete ajal või vastupidi, jahutust ekstreemse kuumalaine korral. Varjendeid on võimalik kasutada ka ajutise laoruumina kriisivarude, generaatorite ja muu eriolukordade puhul kasuliku hoidmiseks, mis võib osutada kasulikuks kasvõi pikema elektrikatkestuse ajal. Põhiline on, et ellujäänud inimesed on kõige olulisem osa linnasüsteemist. Isegi, kui muu hävib, on inimesed need, kes linna taastavad. Varjendite olemasolu tähendaks ka seda, et nendega on tõenäoliselt seotud näiteks vabatahtlikud, kellel on paremad oskused hakkama saada ning teistelegi infot jagada või hädasolijaid aidata.

Koostööst ja uutest tutvustest suureneks sotsiaalne kapital. Võimalik, et üldine teadlikkus isiklikust rollist kriisideks valmisolekuks oleks rohkem teadvustatud ja inimesed oleksid rohkem ette valmistunud. Varjendid suurendaks linna säilenõtkust paljude häiringute osas.

Ettevaatusabinõude elluviimisest

B.Garret uuris Ameerikas nõ **viimsepäeva kommuune**, kes ehitavad enda perede ja kogukondade jaoks väga keerukaid ja läbimõeldud punkreid, kus peaks saama üle elada ka pikaajalisi katastroofe. Pärast COVID pandeemia mõju vahetut kogemust on üha rohkemad inimesed üle maailma hakanud tõsisemalt mõtlema oma praktilisele toimetulekule kriisides ning teinud ettevalmistusi. See võib olla näiteks kriisivarude soetamine või ka punkrite rajamine. Üheks läbivaks motivatsiooniks on inimeste õud selle ees, et inimkond on võimeline end ise järsku täielikult hävitama ning suvalistel katastroofidel ei ole tänapäeval enam geograafilist piiritletust. Viimsepäeva punkreid ehitavad inimesed usuvad, et katastroof tulek on paratamatu, küsimus on lihtsalt selles, et millal ja missugune. Samas pole nende ühiseks jooneks mitte halvav hirmutunne, vaid tahe tegutseda, ise oma tulevik kindlustada, st lootus. Punkri ehitamise meeletu ressursi panustamine ei olnud eesmärgiga õnnelikult punkris elada, vaid sealt elavana uude ellu astuda. Punkri ehitamise, täiustamise, töökorras hoidmise ja ka punkris elamise üks oluline aspekt oli inimeste tegevuses hoidmine, et nad suudaks elus püsida, eriti just vaimselt. (Garrett, 2021)

Eesti ajalooteadmiste põhjal võib vabalt väita, et praegune rahuaeg on pigem erand ning see kindlasti saab millalgi sõjaga häiritud. Õhustik on seega natuke sarnane. On teada, et katastroof tuleb, aga pole kindel mis ajal ja milline. Varjendite rajamine ja sellega aktiivselt tegelemine võib suurendada tunnet, et ka hoomamata ohu vastu saab midagi praktilist ise ära teha. Isegi kui inimene on minetanud usu globaalsesse inimkonda, võib ta siiski uskuda endasse, oma lähedastesse ja ohjad enda kätte haarata. Ise rajatud varjendiga pole tulemus garanteeritud aga vähemalt lotopilet ellujäämiseks on olemas. Varjendite rajamine ei pruugi olla ainult negatiivsetest emotsioonidest motiveeritud, vaid ka lootusest paremale tulevikule ja võimest suure teadmatuse ajal hoida kontrolli oma elu üle.

Teise maailmasõja ajal, 1939. aastal korraldas Sir John Anderson Inglismaal projekti, mille käigus töötati välja lihtne metall-lehtedest kokkupandav punker (**Andersoni punker**), mille saaksid inimesed ise oma aedades kokku panna. See oli sisuliselt kaarkasvuhoone sarnase raamiga maakelder. Lehtmetallist elemente oli lihtne toota ja transportida ning moodulite kokkupanemine oli kerge. Punkri pidi kaevama osaliselt maa sisse ja siis mullast mäe peale

viskama – naabrid aitasid üksteist punkrite rajamisel. Madala sissetulekuga majapidamistele anti ehituskomplektid tasuta. Vähem kui aastaga rajati umbes 1,5 miljonit isiklikku punkrit ning sõja jooksul ehitati veel 2,1 miljonit. (Anderson shelters, 2024)

Praegu on Eestis maakeldrite ehitajatelt turule tulnud ka koduste raudbetoonist varjendite mudelid, mida saab rahuajal kasutada hoiuruumi või saunana. Need on hinna poolest siiski pigem luksuskaup, mida igäüks endale lubada ei saa.

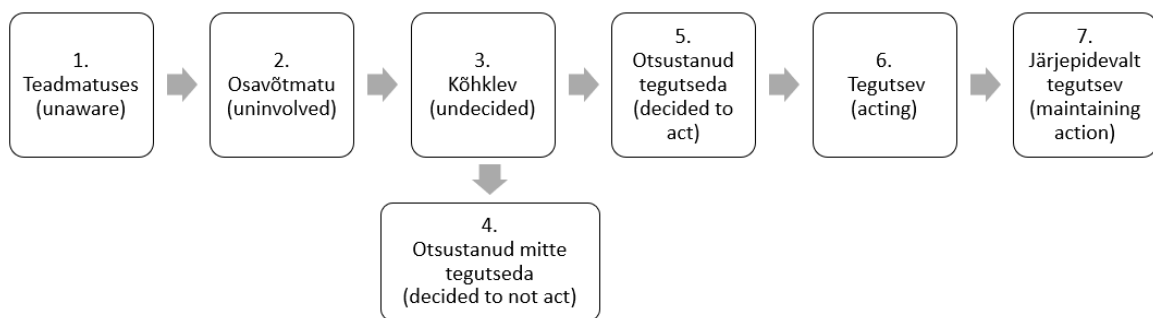

Joonis 1 Andersoni punkri ehitamine, <https://andersonshelters.org.uk/design-construction/building/>

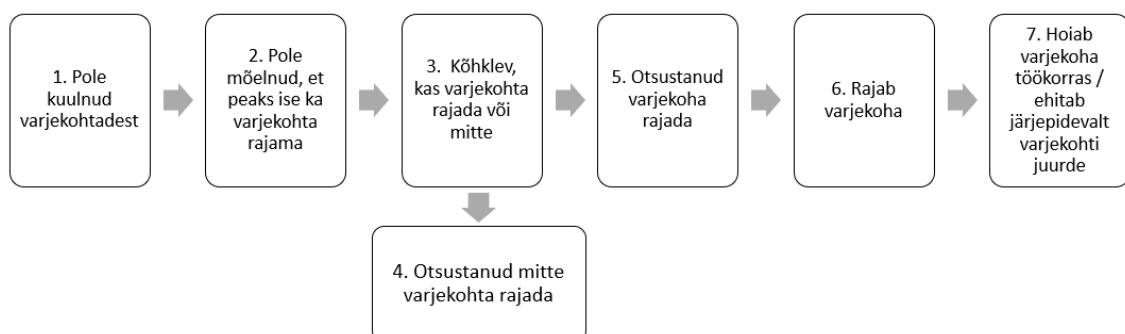
Ettevaatusabinõude omaksvõtmise protsessi mudel (PAPM - Precaution Adoption Process Model) on teoreetiline mudel, mida kasutatakse uute tervist kaitsvate tegevuste omaksvõtmise etapiviisilisuse selgitamiseks (Weinstein, Sandman, & Blalock, 2008). Mudelit on rakendatud erinevate tervisekäitumiste mõjutamises, muuhulgas, et inimesed oma kodudes ise radoonitaset testiksid. PAPM teooria kohaselt on inimeste käitumist võimalik selgitada sellega, et nad asuvad mudeli erinevates etappides, millest igal etapil on omad kvalitatiivsed erinevused, võimalused etappide vahel edasi-tagasi liikuda. Etappide vahel liikumisel on vastavalt teema spetsiifikale ja etapi järjekorrale erinevad barjäärid, mis on vaja järgmisesse etappi liikumiseks

ületada. Selle teooria kohaselt on vaja need etapid ja barjäärid sõnastada, et oleks võimalik eri etappides inimestele anda näiteks otsustamiseks või tegutsemiseks vajalikku infot või muud tuge, et nad hõlpsamini etappides edasi liikuda saaks. Näiteks kõigile eri etappides olevatele inimestele sama info/toe pakkumine ei aita kõiki edasi vaid ainult neid, kelle etappide barjäär see täpselt on. Samuti, kui viimase etapi kõige detailsem info/abi kõigile osalistele korruga anda, ei aita see edasi osalisi, kes on varasemates etappides. See võib küll tõsta teadlikkust aga mitte tegutsemist. PAPM mudeli etapid on: teadmatuses, osavõtmatu, kõhklev, otsustanud tegutseda, tegutsev, järjepidevalt tegutsev ja lisaks kõrvalharuna etapp, milles inimene otsustas mitte tegutseda (inglise keeles: *unaware, uninvolved, undecided, decided to act, acting, maintaining action, decided to not act*). (Weinstein, Sandman, & Blalock, 2008)

Joonis 2 PAPM etapid (Weinstein, Sandman, & Blalock, 2008)

Joonis 3 PAPM etappide näide varjumiskohtade rajamise kohta (Krista Erg-Scacchetti)

Seda mudelit kasutades tuleb silmas pidada, et inimesi, kes on teadlikult otsustanud mitte tegutseda, ei peaks võrdsustama nendega, kes on näiteks teadmatuses, osavõtmatud või

kõhklevad, sest teadliku otsuse tegijal võib olla teema kohta erinevad barjäärid. Juba otsustanud inimest on palju keerulisem ümber veenda, sest ühelt poolt on nad tihti hästi informeeritud ja teisalt kipuvad ignoreerima uut informatsiooni, mis ei klapi nende väljakujunenud tõekspidamisega. Seetõttu on soovitatud sisulistesse uuringutesse kaasata vastusevariandina kindlasti ka „ei tea“, et mitte sundida vastajat küsitluse ajal tegema kiireid sisulisi otsuseid ja saada infot selle kohta, kus ta tegutsemise mudelis asuda võiks. (Weinstein, Sandman, & Blalock, 2008)

Tabel 1 Näited faktoritest, mis tõenäoliselt mõjutavad PAPM mudeli etappide vahelisi üleminekuid

Näited faktoritest, mis tõenäoliselt mõjutavad etappide vahelisi üleminekuid	
Ülemineku etapid	Faktorid
Etapist 1 etappi 2	Meediasõnumid ohu ja selle ennetuse kohta
Etapist 2 etappi 3	Meediasõnumid ohu ja selle ennetuse kohta Lähedastelt saadud mõjutus Isiklik kogemus kõnealuse ohuga
Etapist 3 etappi 4 või 5	Uskumused seoses selle ohu realiseerumise tõenäosuse ja tõsidusega Uskumused seoses ohu isikliku vastuvõtlikkusega Uskumused seoses ettevaatusabinõude efektiivsuse ja keerukusega Teiste inimeste käitumised ja soovitused Tajutud sotsiaalsed normid Hirm ja muretsemine
Etapist 5 etappi 6	Aeg, pingutus ja ressursid, mis on vajalikud tegutsemiseks Detailne „kuidas teha?“ informatsioon Meeldetuletused ja teised märguanded tegutsemiseks Abi tegevuse elluviimisel
(Weinstein, Sandman, & Blalock, 2008)	

PAPM mudelist tulenevalt võiks soovitada Siseministeriumil ja/või Päästeametil kasutada digitaalseid võimalusi anda infot varjevõimekuse ja varjendite kohta erineva täpsusastmega, olenevalt, mis PAPM mudeli etapis subjekt asub. Sarnase soovitusena andsid ka PAPM mudeli kirjeldajad umbes 15 aastat tagasi, kuigi siis olid need võimalused kulukamad (Weinstein, Sandman, & Blalock, 2008). Tänapäeval saab seda selgeks teha näiteks tekstiroboti vms

vahendiga, paludes paar kontrollküsimust vastata või siis jaotada veebilehel info vastavalt etappidele. Päästeametil on tänaseks juba kogemusi tekstirobotite kasutamise teavitustöös. Koolitusi ja infopäevi kavandades võiks võimalusel enne välja selgitada, mis etappides valdav osa kuulajaskonnast on.

Tabel 2 PAPM mudeli etappidesse jaotamise algoritmi näide

PAPM mudeli etappidesse jaotamise algoritmi näide	
1. Kas sa oled kunagi kuulnud varjumiskohtadest?	
Ei	Etapp 1
Jah → mine 2. küsimuse juurde	
2. Kas sa oled varjekoha rajanud?	
Jah	Etapp 6
Ei → mine 3. küsimuse juurde	
3. Milline nendest väidetest kirjeldab kõige paremini sinu mõtteid seoses varjekoha rajamisega?	
Ma pole kunagi varjekoha rajamisele mõelnud	Etapp 2
Ma pole veel otsustanud, kas varjumiskoht rajada või mitte	Etapp 3
Olen otsustanud, ma ei taha varjumiskohta rajada	Etapp 4
Olen otsustanud, et ma tahan varjekoha rajada	Etapp 5
(Weinstein, Sandman, & Blalock, 2008) mudel tõlgitud ja kohandatud varjumiskohtade temaatikale	

PAPM oli mõeldud kasutamiseks eelkõige tervishoiuga seotud otsuste tegemisel. Seda mudelit sai kasutada ka näiteks selleks, et rohkem inimesi oma kodudes radooni mõõdaks. Otsest varasemat seost varjumisega sellel mudelil ei ole. Füüsiliselt mittetajutava ohu kohta on vajalik teadlikkus. Inimesed tunnetavad taolise ohu tõsidust erinevalt ning samuti peab arvestama, et testimiseks pidid nad oma isiklike ressursse kasutama. Lisaks oli radooni mõõtmine seotud inimeste endi ja nende pereliikmete elude kaitsmisega. Seetõttu võiks katsetada antud mudeliga lähenemist vähemalt eraisikute seas, mis omakorda võib soodustada eramajade rajoonides maakeldrite või ühiste varjendite rajamist või aidata korteriühistel jõuda üksmeelele, et investeerida keldrite varjevõimaluste väljaarendamisse. Võimalikuks tulemuseks on varjundite nõudluse suurenemine, mis omakorda motiveeriks arendajaid varjendeid ehitama.

PAPM on suunatud üksikisiku tervishoiu otsustele, seega pole kindel mudeli kasutamise võimalikkus organisatsioonide puhul. Käesolevas uuringus proovime sellele vastata. PAPM mudeli kasuks räägib see, kui lihtne on kindlaks teha, mis etapis vastaja asub.

Organisatsioonide muutuste juhtimise mudelitest võiks näha PAPM mudeli **sarnasust John P. Kotteri mudeliga**, kus alustatakse samuti nullist, mõtte teadvustamisest ja nähakse samm sammult hoiakute ja muude barjääride eemaldamist, et jõuda muutuseni, mida on vaja lõpuks ka pidevalt ülal pidada. Kotter tuli 1996. aastal välja muutuste juhtimise mudeliga, milles on 8 etappi, mis ümbritsevad suurt võimalust (*the big opportunity*) (KotterInc, 2024):

1. Tekita kiireloomulisuse tunne (*create a sense of urgency*)
2. Ehita juhtiv koalitsioon (*build a guiding coalition*)
3. Moodusta strateegiline visioon (*form a strategic vision*)
4. Värba vabatahtlike armee (*enlist a volunteer army*)
5. Võimalda tegutsemist barjääride eemaldamisega (*enable action by removing barriers*)
6. Tekita lühiajalisi edukogemusi (*generate short-term wins*)
7. Pea üleval kiirendust (*sustain acceleration*)
8. Kinnista muutus püsivaks (*institute change*)

(KotterInc, 2024)

Kognitiivne nihe/moonutus (*cognitive bias*) on seaduspärane kõrvalekalle loogilisest otsustusprotsessist, mis võib olla teatud olukordades evolutsiooniliselt abiks aga osades olukordades jällegi kahjulik, näiteks stereotüübid (Haselton, Nettle, & Andrews, 2005). Paton tegi oma 2019. a artiklis ülevaate katastroofideks valmistumise psühholoogiliste aspektide kohta ja tõi välja kognitiivsed nihked, mis mõjuvad riskide maandamise soovitud efektile vastupidiselt (Paton D. , 2019). Paton vahendab, et riski kompensatsioon selgitab, kuidas inimeste valmisolek ohtutele ise vastu seista on proportsionaalne nende uskumustega selle kohta, kui ohtlikuks inimesed oma keskkonda peavad (Etkin, 1999). Näiteks, kui elanikud teavad, et avalik võim ja päästeteenistus tegelevad aktiivselt ohtude leevendamise, siis nad tunnetavad keskkonda ohutumana ning ei pea vajalikuks ise ohtude maandamisega tegeleda - küll keegi appi tuleb ja asi on kontrolli all (Paton & McClure, 2013). Eelarvamust, et küll keegi appi tuleb, saab vähendada, kui avalik võim oma ettevalmistuste käigus rõhutab igapäevast isiklikku vastutust lähikogukonda ohustavate riskide maandamise ees (Paton, Jang, Kitagawa, Mamula-Seadon, & Sun, 2017). Paton vahendab, et kognitiivse nihke mõju riskide maandamise otsustele on probleem, mida on ka varasemalt välja toodud seoses katastroofideks

valmistumise meediakampaaniatega (Guion, Scammon, & Borders, 2007). Paton toob oma artiklis välja, et sotsiaalturunduse teadlased leiavad, et inimeste valmisolekut tõstab kommunikatsioon, mis paneb inimesi mõtlema isikliku valmisoleku kuludele ja tuludele ning, et peetakse oluliseks, et kommunikatsiooni strateegias arvestaks sihtrühmade sotsiaalse ja kultuurilise taustaga (Guion, Scammon, & Borders, 2007). Riskikommunikatsiooni strateegiad, kas taotluslikult või seetõttu, et on seotud potentsiaalsete katastroofidega, tekitavad inimestes hirmu, ja kuigi hirmutav sisu tekitab lühiajalist huvi riskimaandamise vastu, siis tegutsemistahe jääb tihti lühiajaliseks (Daniel, Managing individual response: Lessons from public health risk behavioral research, 2007a). Seetõttu on osad teadlased arvamusel, et hirmutavate sõnumite edastamine riskikommunikatsioonis on kontraproduktiivne ja pikas perspektiivis viib olukorrani, kus inimesed ignoreerivad neid sõnumeid või kannavad riski mõttes teistele ning kokkuvõttes vähendavad omapoolset pingutust ise oma riske maandada (Daniel 2007a; Daniel 2007b; Weinstein, Sandman, & Blalock, 2008). Arvatakse, et riskikommunikatsioon läbi iroonia ja huumori võib olla parem viis inimesi isiklikult panustama panna (Hastings, Stead, & Webb, 2002). Paton selgitab, et ärevust mõjutavad veel näiteks ajalooline taust ja isiklik kokkupuude toimunud katastroofidega: on olukordi, kus inimesed on riskist teadlikud, peavad selle toimumist väga tõenäoliseks ning katastroofi tulemusi endale tõenäoliselt raskeks, aga nad ikkagi ei tegele riski maandamisega, sest tunnevad, et nad on selle ees võimetud (näiteks maavärinapiirkonnad) (Paton D. , 2019). Siis rakenduvad hirmuga toimetulekuks teistsugused psühholoogilised mehhanismid, nagu riski eitamine ja info vältimine, mistõttu inimesed ei tegutse isegi nende võimaluste piires, mis neil isikliku riski vähendamiseks olemas on (Paton D. , 2019). Käesoleva magistritöö raames püütakse muuhulgas pealiskaudselt uurida, kuidas võivad mainitud kognitiivsed nihked mõjutada Tallinnasse varjendite/varjumiskohtade rajamise motivatsiooni.

Rootsis varjendite kohta avaldatud 1300 meedia-artikli uuring selgitas välja, kuidas aja jooksul varjendite teemal meediasõnumid on muutunud (Bennesved, 2023). Rootsis ehitati alates 1940-ndatest kuni 2000-ndate alguseni elanikkonnakaitse eesmärgil 65 000 varjendit, 1980-ndatest kuni 2000-ndateni detsentraliseeriti varjendite rajamine kõikide valitsusasutuste ja kohalike omavalitsuste kohutuseks ning sisuliselt elanikkonnakaitse asemel tegeleti pigem kriisideks valmisolekuga, mistõttu ka riiklik finantseerimine lõppes. 1990-ndatel kritiseeriti varjendite kehva tehnilist olukorda, sama teema ilmnes ka 2015-2018, kuid mitte prominentselt, 2002-2014 elanikkonnakaitse vastu huvi sisuliselt puudus. Aastal 2014, pärast Krimmi okupeerimist Venemaa poolt, tõusis elanikkonnakaitse uuesti fookusesse aga kuna oli arusaadav, et Rootsile

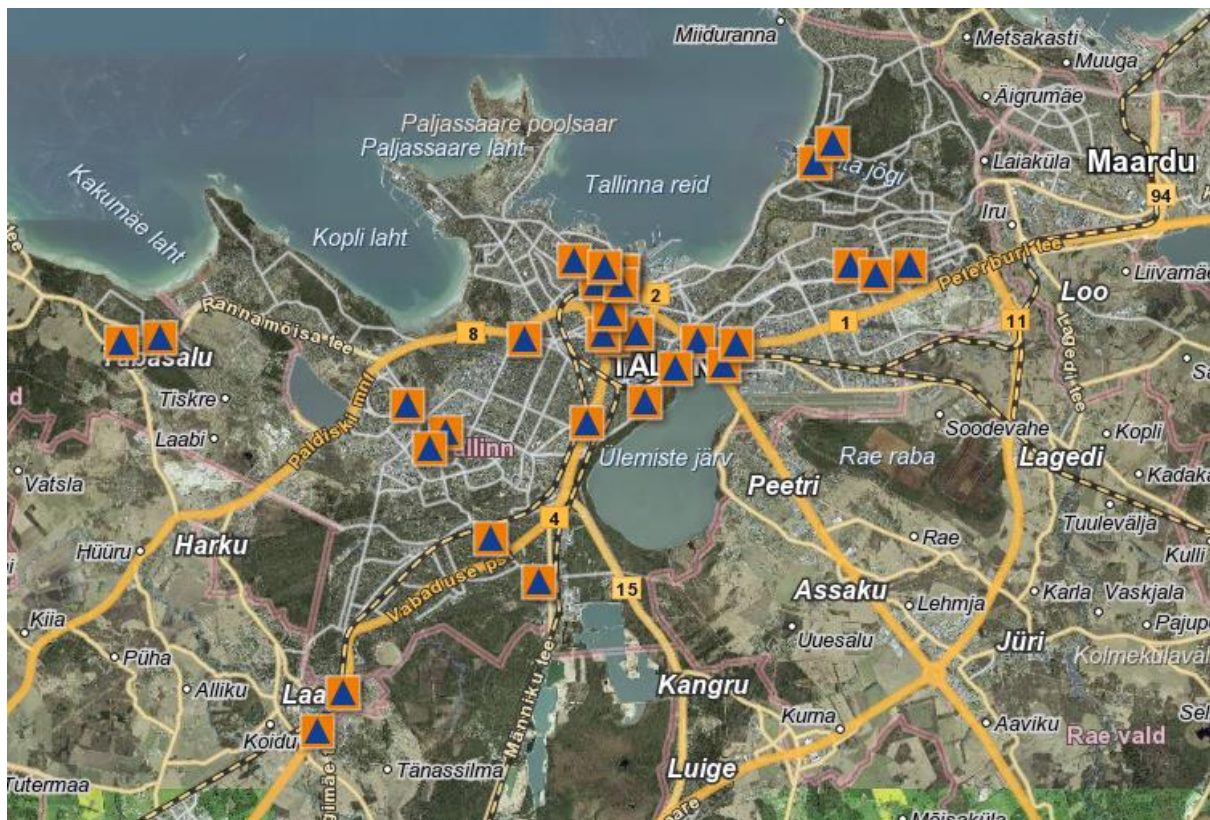
otsest ohtu ei olnud, siis aastatel 2015-2018 oli varjendite teemal meedias vaikne. Umbes 2018. aastal tõusis teema uuesti päevakorda aga fookus oli oluliselt rohkem nihkunud elanike isiklikule kriisivalmidusele, nõ valmisolekukultuurile „*prepping culture*“, meediasõnumid keskendusid individuaalsele vastutusele, valmisolekule ja teadlikkusele enda lähedal olevatest varjenditest ja varjumisest üldiselt. Üheks murekohaks peeti, et vananenud varjendite tõttu peab siiski igaüks enda eest seisma ja mõtlema läbi oma parimad võimalused varjumiseks. Selle suure meediauuringu käigus ilmnes, et olulise osa artiklite puhul ei arutatud tehniliste või praktiliste aspektide üle, vaid palju arutati hoopis laiemalt väärtuste teemal, mh kui õiglaselt on varjendid kõikidele elanikele kättesaadavad. Lisaks ilmnes huvitavalt läbiva teemana ka külma sõja aegse tsiviilkaitse teemaline nostalgia. Toodi välja, et mõnel juhul tundus, et inimestele jäi mulje, nagu varem oleks olnud varjendikoha olemasolu igale inimesele õigus ja see õigus on aja jooksul kadunud.

Lugedes mainitud artiklit, tundub, et Rootsis liikus meediasõnumite fookus tehnilistest probleemidest poliitilisele kriitikale ning edasi nostalgia ja väärtusküsimustele ning lõpuks inimeste individuaalsele valmisolekule varjumiseks. Eestis tunduvad need teemad praegu samaaegselt meedias kõlavat, mis võib-olla annab võimaluse Rootsi teadmiste abil varjendite teemal kiiremini edasi liikuda. Kui kõik lähenemised on meedias läbisegi, võib kõhklevatel inimestel olla keeruline meedia toel otsusele jõuda. Samas, kui Eestis ongi praegu väga erinevates varjenditeemalise mõttelõnga etappides inimesi, siis võiks teemade mitmekesine aga ühe eesmärgi suunas liikuv kajastamine aidata rohkemaid inimesi PAPM etappides sammu edasi liikuda. Selgust võiks tuua häbitundeta mõtestamine, kuidas on kandunud külma sõja aegse tsiviilkaitse mälestused ja nostalgia tänapäevasesse Eestisse ja elanikkonnakaitse otsustesse. Samal ajal võiks arutleda tulevikku vaatavatel sotsiaalsetel teemadel nagu õiglase ligipääs, individuaalne vastutus ning valmisolekukultuur üldiselt.

Varjumiskohtadest Eestis

Päästeameti veebilehel on kirjas: „Alates 1990. aastate algusest ei ole Eestis rajatud ühtegi varjendit. Teada on, et 1993. aastal on Eestis loendatud 280 varjendit ligi 73 000 inimesele. Viimases arvus on põhjust kahelda. Tänapäevaks on paljud neist pindadest kasutusest maas või ümber ehitatud. Küll aga on võimalik olemasolevad ja potentsiaalselt kõlblikud varjendid korrastada ja võtta kasutusele varjumiskohtadena.“...“ 2023. aasta 31. märtsi seisuga on Päästeamet märgistanud 150 varjumiskohta ligi 95 000 inimesele. 2023. aastal jätkab Päästeamet avalike varjumiskohtade kasutuselevõttu ja tähistamist olemasoleva taristu baasil.“...“Olemasolevad avalikud varjumiskohad leiab Maa-ameti kaardilt

(https://xgis.maaamet.ee/xgis2/page/app/paasteamet_varjumiskohad). Linnapildis tunneb avalikud varjumiskohad ära rahvusvahelise tsiviilkaitse tunnusemärgi (sinine kolmnurk oranžil taustal) järgi.“ (Päästeamet, Varjumine, 2023)

Joonis 4 Avalikud varjumiskohad Tallinnas. Maa-ameti geoportaal, Päästeamet, https://xgis.maaamet.ee/xgis2/page/app/paasteamet_varjumiskohad

Päästeameti tellimisel on Tallinna Tehnikaülikool koostanud uuringu „Elanikkonna varjumisvõimaluste uuring võimaliku kriisisituatsiooni korral. II etapp: tehniliste meetmete väljatöötamine ehitiste kiirkorras varjumiskohtadeks kohandamiseks“, mis annab ülevaate levinud olemasolevatest hoonetüüpidest, rajatistest ning võimalustest, kuidas neid saaks muuta kasutatavaks varjumiskohtadena. Uuringus tuuakse välja ka neid konstruktsioone, mis esialgu võivad tunduda head kohad varjumiseks, kuid tegelikult varjumiskohaks ei sobi. Uuringus mainitakse praktilisi tegevusi, mida oleks Eesti oludes realistlik ellu viia. (Tomberg, Kanter, Talvik, & Parts, 2023)

2023. juunil avaldatud uuringu „Avalik arvamus riigikaitsest 2023“ kohaselt vajavad eestimaalased enim täiendavat informatsiooni välisvaenlase kallaletungi korral käitumiseks seoses varjumise juhiste ja varjumiskohtadega (43%) ning käitumiseks olukorras, kus satutakse

tsiviilisikuna lahingutegevuse piirkonda (42%) (Eesti Uuringukeskus OÜ, Kaitseministeerium, 2023).

Õiguslik raamistik Eestis

Selle magistritöö kirjutamise alguses oli eeldus, et varjumiskohtade rajamist eraldi ei reguleerita, kuid see on tänaseks muutunud. Allpool on kirjeldatud, kuhu on jõutud varjumiskohtade kohustuse kehtestamise mõttega ning on püütud leida niidiotsi, kuidas praegu kehtiva planeerimisseaduse alusel võiks proovida varjenditele läheneda, kuid mis vajaks täiendavat õiguslikku analüüsi.

Riiklikus programmis „Siseturvalisus 2023-2026“ (Siseministeerium, 2023) olid välja toodud kesksed lahendamist vajavad probleemid ja programmi olulisema mõjuga tegevused aastatel 2023-2026 sisaldas varjumiskohtade temaatikat: „Lähiaastate kriisideks valmisoleku ja elanikkonnakaitse valdkonna olulisima mõjuga tegevused on muuhulgas evakuatsioon ja varjumine. Koostöös kohalike omavalitsuste jt partneritega valmistatakse ette ulatuslikku evakuatsiooni ja luuakse avalikud varjumiskohad. Kaasatakse kohalikud omavalitsused, ettevõtjad, korteriühistud ja elanikud, et tagada piisavate varjumiskohtade olemasolu elanikele. Algatatakse arutelu varjumiskohtade loomise nõudeks uusehitistes. Nõustatakse ja toetatakse kohalikke omavalitsusi kriisideks valmisolekuks, luuakse toetusmeede omavalitsuste kriisivalmiduse parandamiseks ning tagatakse läbipaistev ja võrreldav omavalitsuste kriisivalmiduse arendamine. Luuakse eeldused, et iga elanik saaks kriisis paremini hakkama, teaks oma rolli ning oskaks muuta oma kodu kriisikindlamaks. Tehakse teavitustegevusi, riskikommunikatsiooni, õppusi, toetatakse kodanikualgatusi ja korteriühistuid.“ Aasta edasi, riiklikus programmis „Siseturvalisus 2024-2027“ (Siseministeerium, 2024) on lisatud olulise mõjuga tegevustesse: „Arutelu algatamine varjumiskohtade loomise nõudeks uusehitistes. Toetusvoor korteriühistutele ja kohalikele omavalitsustele varjumiskohtade loomiseks ja korrastamiseks.“, lisatud eesmärk 2.4 „Loodud on õiguslik alus varjumiskohtade loomiseks, defineeritud mõisted ja kehtestatud nõuded (seaduse tasandil mõisted, ülesanded, vastutaja ja volitusnorm nõuete kehtestamiseks, määruse tasandil nõuded varjumise korraldusele ja varjumiskohtadele).“

2023. aasta maikuus esitas Siseministeerium kooskõlastamiseks Hädaolukorra seaduse ja ehitusseadustiku muutmise seaduse eelnõu (Eelnõude infosüsteemis toimik 23-0493, <https://eelvoud.valitsus.ee/main#WMNuKVsq>), millega määratletakse terminid „varjumine“ ja „varjumiskoht“, reguleeritakse varjumise korraldust ning täiendatakse ehitisele esitatavate

nõuete loetelu varjumisega, mis annab õiguskindla võimaluse arvestada ehitamisel varjumiskohale esitatavatele nõuetele ning õiguse Päästeametil teostada riiklikku järelevalvet nende nõuete täitmise üle (Siseministeerium, 2023).

Valitsuse pressikonverentsil, 7. märtsil 2024 (<https://valitsus.ee/uudised/valitsuse-pressikonverents-7-marts-2024>), rääkis siseminister Lauri Läänemets edasistest plaanidest: „Me rääkisime varjumisest ja varjenditest täna ka valitsuses. ... Ehk siis tegelikult me rääkisime põhimõtetest, kuidas edasi minna varjumise ja varjendite teemaga. See tähendab seda, et põhimõtteliselt me leppisime suuna kokku, et Eestis kõikidesse uutesse olemasolevatesse hoonetesse, mille suurus on vähemalt 1200 ruutmeetrit suletud netopinda, tuleb hakata ehitama varjendeid tulevikus ja kõik olemasolevad hooned, mis on juba valmis, neid keldreid tuleb hakata varjumiskohtadeks kohendama. Seal on väga palju erinevaid nõudeid, väga palju spetsiifikat, millest hea meelega räägiks teile täpsemalt, aga mitte siin laua taga. Me oleme lähtunud tegelikult sellest, vaadanud väga palju Ukraina praktikat ja seda, mis Ukraina sõda praegu näitab. Me oleme vaadanud Soome ja Rootsi eeskujuga ja tegelikult sealt võtaksime varjendite nõuded üle. Me oleme vaadanud, mida Läti ja Leedu planeerivad. Kogu kõige paremat teadmist, mis praegu maailmast on olnud võimalik aastaga kokku korjata, me proovime ka Eestis rakendada hakata. Ja kuna teema tegelikult on väga detailne ja kindlasti see väga paljusid inimesi puudutab, samuti väga paljusid ettevõtjaid puudutab ja inimeste turvalisust loomulikult puudutab see ka, siis neid eelnõu detaile me hea meelega avame ja paljudele küsimustele vastame homme hommikul toimival pressibriifingul siseministeeriumis. Kõik ajakirjanikud on sinna oodatud, siis te saate ka täpsema ülevaate, me saame ka näidata visuaalselt, mida varjumiskoht või varjend tähendab ning rääkida ka hindadest, summadest ja kõigist muudest nõudmistest. Eelnõu veel ei ole. Peaministril on õigus. Põhimõtetest me rääkisime ja me saamegi rääkida sellest, mis probleemid tuleb veel lahendada. Meil on päris palju ehituslubasid väljastatud. Küsimus on selles, et ettevõtjatel on õigustatud ootused ja me peame otsustama, mismoodi me seal ühiskonnana käitume ja missugused oleksid lahendused. Kõiki neid teemasid me tutvustame ka teile hea meelega. (Läänemets, Valitsuse pressikonverents, 2024)“. 8. märtsil 2024 toimunud Siseministeeriumi pressikonverentsil ütles Päästeameti peadirektor Margo Klaos, et Päästeameti siht on, et nelja aasta pärast on vähemalt 40% elanikest teadmine kuhu ja kuidas varjuda. Pressiteates öeldi veel: „Ettevalmistamisel oleva varjumise eelnõuga soovitakse kehtestada varjendi rajamise nõue kõigi üle 1200 m² pinnaga hoonete ehitamisel. Pindalalt sama suurte juba olemasolevate hoonete puhul kehtestatakse nõuded võimalusel varjumiskoha loomiseks. Enne eelnõuga

edasiliikumist analüüsivad Siseministeerium, Kliimaministeerium ja Justiitsministeerium võimalusi varjendi kohustuse kehtestamiseks hoonetes, millele ehitusluba juba väljastatud, kuid ehitustegevusega ei ole veel alustatud. Varjendi täpsed tehnilised nõuded koostatakse eelnõuga paralleelselt koostöös eriala ekspertide ja liitudega ning kehtestatakse siseministri määrusega. (Läänemets, Siseministeeriumi pressikonverents: Siseministeerium soovib kehtestada varjendi ja varjumiskohtade nõuded, 2024) “. On võimalik, et magistritöö kaitsmise ajaks on mainitud eelnõu osas uusi arenguid. Uurimisküsimus jääb siiski aktuaalseks, sest nõude kehtestamine on üks motiveerimise meetod paljudest.

2024. aasta alguse seisuga ei ole riiklikult sõnaselgelt nõutud uute hoonete/elurajoonide varustamine varjenditega aga olemasolevas raamistikus saaks võib-olla neid ka praeguste kinnisvaraarenduste tingimuseks seada. Planeeringute sisus peaks selgitama nende objektide vajadust ja nõudmiste loogikat. Kohaliku elu ruumilise arengu osas teevad otsuseid kohalikud omavalitsused. Üldplaneeringutega määratakse piirkonna ehitustingimused, taristu vajadused ja üldised arengusuunad. Tavaliselt peavad kinnisvaraarendajad elurajoonide rajamisel rajama ka kogu seda teenindava taristu, eelkõige selle, mis jääb planeeringuala sisse aga ka planeeringualast välja jäävad taristu osad, mis uut arendust otseselt teenindavad. Sinna alla kuuluvad teed, trassid, tuletõrjeverustus, parklad, mänguväljakud, läbirääkimiste tulemusel on ehitatud isegi lasteaedu ja palju muud, mida elanikud vajavad. Nende elementaarsete elurajooni elementide seas võiks teoreetiliselt olla lisanduvate elanike arvule vastavad varjerajatised. Üldplaneeringu kinnitab volikogu ja kuigi elanikkonnakaitse objekte pole üldplaneeringute koostamisel kohustuslike objektide nimistus (planeerimisseadus § 75), siis võib-olla saaks omavalitsus juba praegu need reeglid omal territooriumil kehtestada, sest omavalitsus vastutab oma elanikkonna heaolu ja turvalisuse eest ning on üks esmane abipakkuja kriisiolukorras. Omavalitsus ei pea lubama arendusi, mida kohalik omavalitsus ei suuda oma kohustuste osas ära teenindada. Lisaks kooli- ja lasteaiakohtadele võib piiravaks faktoriks olla ka elanikkonna turvalisuse tagamine.

Planeerimisseaduse (lühend PlanS) alustaladeks olevad planeerimise põhimõtted toetavad elanikkonnakaitse objektide integreerimist terviklahendustesse. Planeerimisseaduse § 8 „Planeeringuga tuleb luua eeldused kasutajasõbraliku ning turvalise elukeskkonna ja kogukondlikke väärtusi kandva ruumilise struktuuri olemasoluks ja säilitamiseks ning esteetilise miljöö arenguks, säilitades olemasolevaid väärtusi.“ § 10 lg 1-3 „Planeerimisalase tegevuse korraldaja peab tasakaalustama erinevaid huve, sealhulgas avalikke huve ja väärtusi, kaaluma neid vastavalt planeerimise põhimõtetele ja planeeringu eesmärkidele ning lõimima

need planeeringulahendusse. Riiklikku huvi väljendav planeering peab lähtuma riiklikest huvidest, arvestades võimaluse korral kohalikke huve ja vajadusi. Kohaliku huvi väljendav planeering peab lähtuma kohalikest huvidest ja olema kooskõlas riiklike huve väljendava planeeringuga ning vajaduse korral teiste ruumilist aspekti väljendavate strateegiliste dokumentidega.“. Siin võib näiteks tuua mõne muu valdkonna strateegilised dokumendid, näiteks energia, keskkonna või ka julgeoleku eesmärkide riiklikud kavad.

Üleriigilise planeeringu ülesannetest toetab elanikkonnakaitse objektide valdkonna suuniste andmist PlanS §14 lg 3 „muu taristu, sealhulgas energeetika-, gaasi- ja sidevõrgustiku põhimõtete ja suundumuste määratlemine“ ja lg 6 „vajaduse korral maakonnaplaneeringute koostamiseks suuniste andmine“ ja lg 13 „muud käesolevas lõikes nimetatud ülesannetega seonduvad ülesanded“.

Maakonnaplaneeringu ülesannetest toetab varjendite rajamise reguleerimist PlanS §56 lg 1, 2, 8, 10-12 „tasakaalustatud ja kestliku asustuse, sealhulgas keskuste võrgustiku toimimist ja rahvastiku paiknemist suunavate oluliste tingimuste määramine ja keskuste planeerimise põhimõtete määratlemine; transpordivõrgustiku ja muu taristu, sealhulgas riigimaanteed, avaliku raudtee, veeteede, lennuväljade ja sadamate võimaliku asukoha määramine; oluliste puhke- ja virgestusalade ning nende üldiste kasutustingimuste määramine; riigikaitsealade ja nende mõjualade paiknemise ning nende üldiste kasutustingimuste määramine; üldplaneeringu koostamiseks suuniste andmine; muude üleriigilisest planeeringust tulenevate või käesolevas lõikes nimetatud temadega seonduvate ülesannete lahendamine.“

Planeerimisseadusest lähtudes saaks ka praegu kohalikud omavalitsused elanikkonnakaitse objekte julgemalt ette näha, vähemalt uutelt arengualadelt. Üldplaneeringu ülesanded on loetletud § 75-s, millest toetavad varjendite rajamise reguleerimist üldplaneeringu tasandil mitmed alapunktid: lg 1 p 1 „transpordivõrgustiku ja muu infrastruktuuri, sealhulgas kohalike teede, raudteede, sadamate ning väikesadamate üldise asukoha ja nendest tekkivate kitsenduste määramine“; lg 1 p 6 „asustuse arengut suunavate tingimuste täpsustamine“; lg 1 p 18 „planeeringuala üldiste kasutus- ja ehitustingimuste, sealhulgas projekteerimistingimuste andmise aluseks olevate tingimuste, maakasutuse juhtotstarbe, maksimaalse ehitusmahu, hoonestuse kõrguspiirangu ja haljastusnõuete määramine“; lg 1 p 19 „riigikaitsealade otstarbega maa-alade määramine ning maakonnaplaneeringus määratud riigikaitsealade otstarbega maa-alade piiride täpsustamine“; lg 1 p 23,1 „kuritegevuse riske vähendavate tingimuste määramine“; lg 1 p 29 „käesolevas lõikes nimetatud ülesannete täitmiseks avalikes huvides

omandamise, sealhulgas sundvõõrandamise, või sundvalduse seadmise vajaduse märkimine“; lg 1 p 31 „muud käesolevas lõikes nimetatud ülesannetega seonduvad ülesanded“; p 2 „Üldplaneeringuga lahendatavate ülesannete otsustamisel lähtutakse kohaliku omavalitsuse üksuse ruumilistest vajadustest ja planeeringu eesmärgist“. (Planeerimisseadus, 2023) Riik saaks omalt poolt lisada konkreetsemalt elanikkonnakaitse objektide reguleerimise vajaduse üldplaneeringutes läbi planeerimisseaduse täpsustamise.

Detailplaneeringu ülesanded on loetletud planeerimisseaduse § 126-s, mille alapunktidest toetaks varjendite rajamist lg 1 p 3-6, 11,19-22: „krundi ehitusõiguse määramine; detailplaneeringu kohustuslike hoonete ja rajatiste toimimiseks vajalike ehitiste, sealhulgas tehnoorkude ja -rajatiste ning avalikule teele juurdepääsuteede võimaliku asukoha määramine; ehitise ehituslike tingimuste määramine; ehitise arhitektuuriliste ja kujunduslike tingimuste määramine, kuritegevuse riski vähendavate tingimuste määramine; eraõigusliku isiku kinnisasjal asuva olemasoleva või kavandatava puhkeala avalikult kasutatavaks alaks määramise vajaduse märkimine; käesoleva lõike punktides 1–19 loetletud ülesannete täitmiseks avalikes huvides omandamise, sealhulgas sundvõõrandamise, või sundvalduse seadmise vajaduse märkimine; põhjendatud juhul nendele ehitistele tingimuste seadmine, mille ehitamiseks ei ole detailplaneeringu koostamine nõutav; muud käesolevas lõikes nimetatud ülesannetega seonduvad ülesanded“; PlanS §126 lg 3 „Detailplaneeringuga lahendatavate ülesannete otsustamisel lähtutakse kohaliku omavalitsuse üksuse ruumilistest vajadustest ja planeeringu eesmärgist“. Võimalike objektide nimekirjad ei ole planeerimisseaduses lõplikud, sest kõikvõimalikke objekte ja kohalikke vajadusi pole võimalik defineerida. Vastutajal on võimalus planeerimisotsuseid põhjendada.

Ehitustegevuse rahastamine

Varjumiskohtade ja varjendite rajamine eeldab vähemal või suuremal määral reaalselt ehitustegevust. Päästeametil on olemas juhendid varjumiskohtade ja varjendite rajamiseks. Uutesse hoonetesse varjumiskohtade projekteerimine ei tohiks juhendite ja lisakoolituste abil olla ületamatult keeruline, kuna projekteerijad tegelevad spetsiifiliste hoonetega ka tavapäraselt. Võib eeldada, et olulisim barjäär kõikide osapooltel jõuda varjumiskohtade rajamiseni on piiratud finantsressursid.

Siseturvalisuse programmis 2023-2026 on rõhutatud, et laia riigikaitse rahastamine peab moodustama ühtse terviku. Kriisideks valmisolek ja elanikkonnakaitse on riigikaitse lahutamatud osad, seega peavad nendega seotud võimearendused ja pidevad kulud olema

kaetud püsirahastusega. Kriisideks ettevalmistusi teha on parem rahulikul ajal ja püsiv rahastus võimaldab seda teha järjekindlalt ning terviklikult. (Siseministeerium, 2023)

Kuigi praeguses ärevas olukorras seoses Venemaa agressiooniga Ukrainas on näha inimeste ja institutsioonide suuremat motivatsiooni varjumiskohtadega tegeleda, siis on oht, et see jääb õhinapõhiseks. Kui teha on väga palju, inimesed on järjepidevatest kriisidest väsinud, eelarved õhukesed, siis võib pärast Venemaa agressiooni peatamist Ukrainas motivatsioon Eestis kiiresti langeda aga selleks ajaks peab olema kokkulepe elanikkonnakaitsesse panustamisega sama aktiivselt jätkata, et järgmise konflikti ajaks oleks midagi tehtud. Päästeamet korraldas pilootprojektina 2023. aastal korteriühistutele keldrite varjumiskindluse parandamise taotlusvoor, millest sai toetust 27 projekti (Päästeamet, 2023).

Uute elurajoonide varjumiskohtade rajamine võiks olla tulevikus arendaja finantseerida vähemalt selles osas, mis kataks uuelanike varjumiseks vajalike ruumide ehitamise. Kui uus varjend/varjumiskoht võimaldaks pakkuda kaitset ka ümberkaudsetele elanikele (nt tekiks ametlik varjumiskoht x raadiuses elanikele), võiks lisakulud jagada arendaja, omavalitsuse ja riiklike vahendite kombinatsiooniga. Kuna omavalitsustel on eelarvega üldiselt kitsas, siis riik oleks võimeline kaitsekuludeks korraga suuremaid summasid suunama ning nende objektide valmimine oleks tõenäolisem. Riiklikud meetmed on pikaajalisemad, jagatakse suuremaid summasid ja riik on partnerina ehitusfirmale usaldusväärne. Näiteks, kui uusarenduses rajatakse suured pommikindlad maa-alused parklad ja sinna mahuks rohkem elanikke, kui konkreetse hoone elanikud, saaks selle märkida avalikuks varjumiskohaks, jagada ehitamise lisakulu ning vastutust. Programm „Siseturvalisus 2023-2026“ näeb ette selle teema osas riigis tõsisema diskussiooni tõstatamist (Siseministeerium, 2023). Ültalt-alla liikuvalt võib diskussioonist tegudeni jõudmiseks minna kaua aega aga kui kohalikud kogukonnad ise hakkaks nõudma kohalikul tasandil tegusid, siis saaks omavalitsused ka praeguses õigusraamistikus tegudele asuda ja vähemalt uusarendustelt paremat kriisivalmidust nõuda.

Selleks, et kaasata sihtgruppe, kelle esmaseks eesmärgiks on mingisuguse teise probleemi lahendamine, saaks siduda muid sihtotstarbelisi toetusmeetmeid varjendite rajamise meetmega. Näiteks kui kavandatakse suuremat hoone renoveerimistööd mõne toetuse abil, siis saaks tööde komplekti lisada ka varjumiskohtade renoveerimise, tugevdamise, rajamise ning siis osa toetusest saada näiteks kaitsekulutuste meetmest. Ajal, mil töölised, masinad ja materjalid tuuakse kohale maja renoveerimiseks, kui parandatakse soojustust, torusid, ventilatsiooni, elektrit, saaks ka keldrites vajalikud tööd ja tugevdused ära teha. Säilenõtkuse

tugevdamiseks aedlinnades võiks pakkuda maakeldrite ehitamise toetust. Maakeldreid võiks tahta rajada ka näiteks aianduse, huvihariduse või toiduga tegutsevad organisatsioonid, kes midagi üle talve seal hoiustaks. Maakelder oleks ökoloogilisem kui külmhoone ja seda saaks siduda ökoloogiliste, traditsioonide, huvihariduse, kerksuskeskuste jms toetusmeetmete jõustamisega. Seega isegi mõnd kultuuritoetust võiks haakida riigikaitse toetustega.

Mida saaks maa all teha?

Varjumiskohtade/varjendite puhul on oluline, et neid hoitakse koos toimimiseks vajalike süsteemidega töökorras, inimesed teaksid, kuhu suunduda ja mitte lihtsalt ei oleks seal turvaliselt, vaid ka tunneksid end seal võimalikult turvaliselt. Seetõttu on nende püsimise, kasutuskorra ja ökonoomika jaoks oluline sisustada need rahuajal kasutuses olevate funktsioonidega. Need funktsioonid ei tohiks takistada varjumiskoha/varjendi kiiret kasutuselevõttu. On palju tegevusi, mida saab sama hästi teha nii maapealses ruumis, kui ka maa-aluses ruumis. Lisaks on tegevusi, mida on maa-aluses ruumis isegi parem teha.

Maa-alust ruumi saab kasutada näiteks transporditunnelina, parklana, taristu liini või -tunnelina, hoiuruumina, arhiivina, ujulana, spordisaalina, raamatukoguna, meelelahutuskohana, kontserdisaalina, muusikastuudiona, laborina, teenuste pakkumiseks ning mingil määral isegi elupinnana (Debrock, Acker, & Admiraal, 2023). Maa-aluse ruumi disainimisel on väga tähis läheneda teadlikult ruumi püsivusele, elamiskõlblikkusele, ühenduvusele ja suhestumisele maapealse ruumiga (Debrock, Acker, & Admiraal, 2023). Ei eeldata, et näiteks raamatukogu töötajad peaksid pidevalt töötama päevavalguseta ruumides. Pikalt päevavalguseta ruumis olemine on tervist kahjustav ning seetõttu on see ka reguleeritud tervisekaitse nõuetega. Maa-alune ruum ei pea tähendama täielikult pimedat punkrit vaid võib olla ka vaheldumisi suuri helgeid saale ja ruumide võrgustik mis osaliselt sulandub maapealse arhitektuuri ja maastikuga. Näiteks spordisaale on väga lihtne kiirelt varjumiskohana kasutamiseks vabaks teha. Maa all toimuvad kontserdid, peod, muusika harjutamine või ka masinatega töö võiks vähendada mürareostust maa peal. Maa all võib olla lihtsam hoida mõnede väärtuste säilimiseks vajalikku sisekliimat, seetõttu sobib see arhiiviks, raamatukoguks või kunstigaleriiks. See aitaks ohu korral väärtuslikke esemeid säilitada, sest need oleks juba varjul. Loodusõnnetuse, põgenikekriisi, äärmusliku külma vms ebatavaliselt suure sotsiaalmajutuse vajaduse hetkel on võimalik varjendeid kasutada ajutise öömajana. Maa-alused serveripargid on seal kaitstud ning nendest tekkivat soojust on võimalik salvestada või kasutada teiste ruumide kütmiseks või kasvõi maapinna libedusetõrjeks.

Piltlikustamiseks näide, mis loodetavasti kontekstist välja rebituna oma elu elama ei hakka. Näiteks, kui Tallinnas Mustamäel asuva Saksa Gümnaasiumi staadion oma aja ära elab, võiks selle alla ehitada suure varjendi, mis pakuks kriisiolukorras varju nii gümnaasiumi, kui ka selle kõrval oleva kahe lasteaia lastele, ümbruses jalutavatele inimestele ning kooli ümbritsevate korterelamute elanikele. Varjendis võiks olla rahuajal spordisaalid, mida nii kool, lasteaiad kui ka ümbruskonna elanikud kasutada saaksid. Varjendil peaks olema mitu väljapääsu, ning see võiks olla lasteasutustega tunnelitega ühendatud. Seal võiks olla hoiuruumid, mida saaksid ümbritsevate kortermajade elanikud kasutada jalgrataste ja kriisivarude hoiustamiseks. Turvaliste hoiuruumide puudus on paneelmajades levinud probleem. Lisaks võiks see varjend olla kasutusel maa-aluse parklana, mis võimaldaks maapealset osa hoovidest võita tagasi jalakäijatele ja ratturitele. Kõik need tegevused eeldavad hästitoimivat ventilatsiooni, puhast vett, kanalisatsiooni ja valvesüsteemi. Ohuolukorras oleks inimestele, eriti just lastele, tee varjendisse tuttav ning seal olemine poleks nii hirmus. Seal hoiustatud asjad, võimlemismatid, kriisivarud ja autoapteegid võivad tulla kasuks nii esmasel varjumisel kui ka edasisel evakueerumisel.

Joonis 5 Maa-ameti fotoladu, Tallinna Saksa Gümnaasiumi staadion Mustamäel

Metoodika

Metoodika koostamisel toetusin Tartu Ülikooli sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaasile (Tartu Ülikool, 2023). Töös on kasutatud kvalitatiivseid uurimismeetodeid. Ehitamise valdkonnas põrkuvad soovid, ressursid ja ohutus, mistõttu on ehitamine tugevalt reguleeritud. On asju, mida tehakse soovist ja on asju, mida tehakse pigem kohustusest. Seega on oluline aru saada õiguslikust raamist ja ehitus- ning planeerimisalastest strateegilistest dokumentidest. Tihti on motivatsiooni taga konkreetne seadusest või muust tingimusest tulenev kohustus. Teiste riikidega võrdlemiseks tuleb ka võrdlustes need raamistiku erinevused välja tuua. Seega on kasutatud kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodit (Kalmus, Masso, & Linno, 2015) seaduste, planeeringute, arengukavade ja muude asjakohaste dokumentide kirjeldamiseks. Dokumentide valikul on esmalt lähtutud autori teadmistest, dokumentidest leitud asjakohased viited järgnevasse dokumentidesse ja uurimise käigus intervjueeritavalt saadud info abil uute allikate analüüs. Uuringu läbiviimise käigus sisuanalüüsiks kasutatavate dokumentide valim oli seega teoreetiline (Kalmus, Masso, & Linno, 2015). Dokumendianalüüs ja dokumentide valik ei ole standardiseeritud (Kalmus, 2015), vaid selle aluseks on uuringu autori varasem töökogemus omavalistuses ruumilise planeerimise valdkonna ametnikuna.

Teiseks on andmete kogumiseks kasutatud poolstruktureeritud ekspertintervjuusid (Lepik, et al., 2014). Varjumiskohtade temaatika on riigis aktiivselt arutlusel ning käimas on protsessid, mille kohta veel täit selgust ja kirjalikku infot eriti pole, kuigi ametkonnad tegelevad sellega igapäevaselt. Lisaks on ehitussektoris palju nüansse äriloogikas ja tavades, mis pole väljast hästi näha või dokumenteeritud. Poolstruktureeritud intervjuud võimaldavad püsida intervjuu jooksul kindlas teemas ning saada vastused konkreetsetele uurimisküsimustele. Samal ajal võimaldab see teada saada midagi täiesti uut, mida küsimuste koostamise ajal ei olnud võimalik ette ennustada. Intervjueeritavatele esitatavad küsimused ei olnud rangelt piiritletud ja uued teemad võisid kanduda ühelt intervjuult järgmisele.

Uuringu koostamise alguses, enne lindistatud intervjuusid tehti telefonivestluseid hiljem intervjueeritavate ekspertidega, et uuringu fookust ja uurimisküsimusi relevantstes suunas sättida. Intervjuude küsimused on esitatud tulemuste peatükis. Küsimuste koostamisel võeti arvesse eelnevalt kogutud infot, teooriat, kognitiivse nihke probleemi ning PAPM mudelis välja toodud aspekte, mis mõjutavad mudeli etappide vahel liikumist. Küsimuste valimisel peeti silmas, et oleksid kaetud teemablokid: motivatsioon, barjäärid, uskumused, regulatsioon ja meedia. Intervjuude tegemise ajal tundus, et osad küsimused võisid olla sõnastatud liiga

suunavalt, mistõttu küsiti need osadelt intervjuueeritavatel lühendatult, ilma tausta lauseta, kuid vastused tulid siiski sarnased.

Intervjuude tulemuste analüüsimiseks kasutati kvalitatiivset sisuanalüüsi (Kalmus, Masso, & Linno, 2015). Intervjuud lindistati, transkribeeriti ja analüüsiti. Kõikidelt ekspertidelt ei küsitud kõiki nimekirjas olevaid küsimusi, konkreetsetes intervjuus kasutatavad küsimused olenesid vestluse käigust. Intervjuusid täies mahus ei avaldata. Tsitaatide avalikustamiseks on intervjuueeritavalt luba küsitud. Tulemustes toodud tsitaadid on jaotatud vastavalt küsimusele, millele vastamise käigus need öeldi, kuigi osad tsitaadid vastavad korraga mitmele küsimusele. Tulemuste kokkuvõtetes on arvestatud kogu infoga.

Intervjuueeritavate ekspertide valimisel on lähtutud sellest, et esindatud oleks teadmised, kogemused ja eesmärgid erinevatest varjumiskohtade rajamisega seotud institutsioonidest. See tähendab ametite esindajad, kes tegelevad riigikaitse, elanikkonnakaitse, hädaolukordade, strateegiliste plaanide, ehitiste ning rahastusmeetmetega. Lisaks erasektori esindajad kriiside, ehituse ja muutuste juhtimise valdkonnast. Kuna uuringu fookus on Tallinnal, on asutuste ja organisatsioonide valikul sellega arvestatud. Esmane valik põhines dokumentide sisuanalüüsil aga uuringu koostamise käigus jäi ka võimalus lisada intervjuueeritavaid lumepallimeetodil osalejate soovitudele põhinedes ja uute teemavaldkondade ilmnemise korral. Ekspertide ja nende seoste kirjeldused on allpool. Arvestades, et intervjuueeritavad on väga kitsa valdkonna eksperdid, selgitati neile, et selle uuringu raames pole võimalik anonüümsust võimaldada. Intervjuueeritavad allkirjastasid uuringus osalemise teadliku nõusoleku vormi. Selgitati, et isegi kui tsitaatide juures pseudonüüme kasutada, saavad lugejad võib-olla ikkagi aru, kellega tegu on. Kuigi keegi otseselt pseudonüümide kasutamise soovi ei avaldanud, on neid siiski kasutatud, et mingil määral neutraalsust hoida. Kes soovisid, said oma tsitaadid enne kasutamist üle lugeda.

Intervjuud viidi läbi ajavahemikus 22. märtsist 2. aprillini 2024. a järgnevate inimestega (tähestikulises järjekorras):

1. **Anneli Ohvril**, juhtimiskoolitaja ja turundusekspert, oli seotud „Teeme ära!“ algatamisega ja oli „World Cleanup Day“ tegevjuht
2. **Hannes Hugo Urbla**, Kaitseministeerium, Kaitsevalmiduse osakond, Osakonnajuhataja asetäitja
3. **Hannes Nagel**, Kriisiuuringute keskus MTÜ, juht
4. **Indrek Allmann**, Eesti Arhitektide Liit, eestseisuse liige

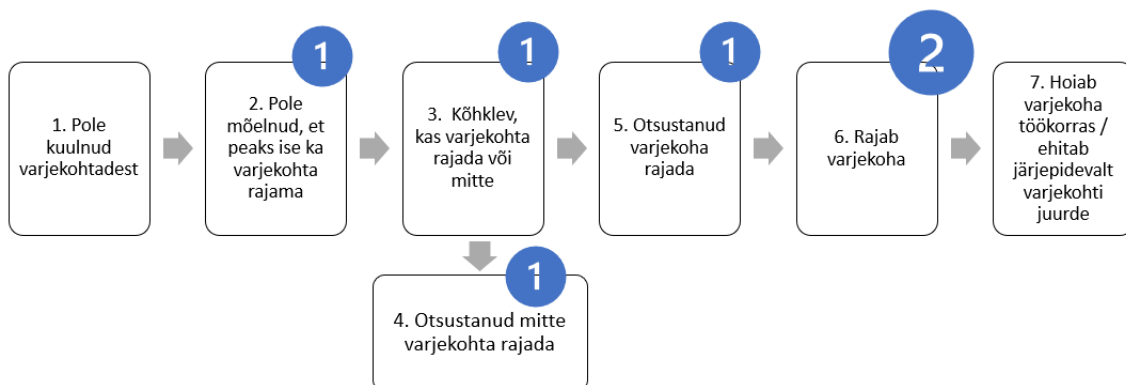
5. **Indrek Peterson**, Eesti Ehitusettevõtjate Liit, tegevjuht
6. **Indrek Saarepera**, Eesti Arhitektide Liidu liidu liige, varjendite töörühma algatajaliige, on Soomes varjendeid projekteerinud
7. **Margo Irve**, Tallinna Munitsipaalpolitsei Amet, Kriisivalmiduse sektori juht
8. **Priit Laaniste**, Siseministeerium, Pääste ja kriisivalmiduse asekanstleri valdkond, nõunik
9. **Sten-Patrick Kreek**, Päästeamet, Ohutusjärelvalve osakond, varjumise nõunik
10. **Tanel Vain**, KredEx, Korteriühistute toetuste valdkonna juht

Tulemused

PAPM mudelisse jaotamine

Enne sisulist poolt küsiti ekspertidelt PAPM mudelisse jaotamise küsimused kaks korda. Esiteks selle organisatsiooni kohta, mida nad esindavad. Kõik eksperdid ei vastanud enda organisatsiooni kohta ning kõigilt ei küsitud. Vastajate organisatsioonid on üsna ühtlaselt mudeli etappidesse jaotunud. Kindel oli see, et kõik olid varjumiskohtadest kuulnud, kuid edasistesse etappidesse olid organisatsioonid erinevalt jõudnud. Toodi välja, et suurte organisatsioonide puhul on sellele keeruline vastata ning rendipinnal asuvad organisatsioonid ei saa mudelis edasi liikuda.

Joonis 6 Millises PAPM etapis on eksperdi enda organisatsioon

Tabel 3 PAPM etappidesse jaotamine (vastajate enda organisatsioonid)

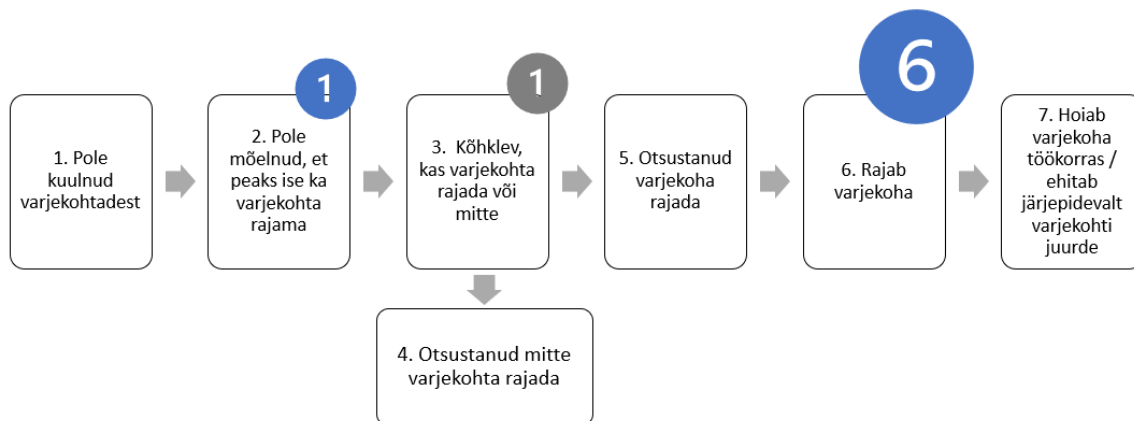
1	2	3	4	5	6	7
	MUPO	KredEx	Kriisiuuringute Keskus MTÜ	Eesti Arhitektide Liit	Päästeamet Kaitseministeerium	

„Pigem ei ole rajanud aga ei tea tervet organisatsiooni, sest see on suur.“ – Intervjuu 9

Teiseks küsiti sarnase ülesehitusega küsimused nii, et eksperdid avaldaksid, kuhu nad arvavad, et Tallinna linna varjumiskohtade/varjendite rajamise üle otsustavad inimesed on jõudnud. Ka selle küsimuse osas ei soovinud kõik eksperdid vastata. Kellegi teise kohta vastamine võis ebamugavust tekitada või tunduda sobimatu. Peeti vajalikuks eristada varjendeid ja varjumiskohti ning rajamist korrastamisest. Vastused olid aga üsna sarnased. Enamus vastajaid aetas Tallinna linna üle otsustajad PAPM mudeli 6. etappi, milleks on varjumiskohtade rajamine. Üks vastaja tõi välja, et kuigi varjumiskohti rajatakse, siis varjendite osas pole veel otsust langetatud. Üks vastaja arvas, et veel ei ole mõeldud, et peaks ka ise varjekoha rajama. Tallinna kohta käivate vastuste osas on oluline märkida, et ühe varjekoha rajamine ei ole terve etapi lõpp vaid pigem elluviimise algus, mis tähendab, et kuniks kõik Tallinnale vajaminevad varjekohad on rajatud, tuleb jätkuvalt tegeleda barjääridega, mis jäävad 5. ja 6. etapi vahele (need olid ka põhilised aspektid, mida intervjuudes välja toodi).

Joonis 7 Millises etapis on eksperdi arvates Tallinna linna varjumiskohtade rajamise kohta otsuseid tegevad inimesed

Tabel 4 PAPM etappidesse jaotamine (arvamus Tallinna osas otsustajate kohta)

1	2	3	4	5	6	7
	Kriisiuuringute Keskus MTÜ	Indrek Saarepera-varjendite kohta			Siseministeerium Päästeamet KredEx Eesti Arhitektide Liit Indrek Saarepera - varjumiskohtade kohta MUPO	

„Tõenäoliselt ma ütleks, et nad on kuulnud, aga pinnapealselt, et see vajab veel rohkem selgitamist, kindlasti. Aga praeguseks, minu enda kogemus on, et kõik juba küsivad, kõik on midagi kuulnud. Aga detailides on segadust palju.“ – Intervjuu 5

Intervjuude kokkuvõte

Kõik eksperdid ei vastanud kõikidele küsimustele ega samas järjekorras, sest intervjuudeks võimalik aeg oli erinev ning vastustest koorus teemasid, mida oli loogiline erinevasse järjekorda haakida. Järgnevalt on vastused küsimuste kaupa lühidalt kokku võetud ning selgituseks toodud üksikuid tsitaate. Töö **lisa 1** sisaldab täiendavaid tsitaate. Intervjuude käigus juhtus ka seda, et ekspert vastas ühele küsimusele teise küsimuse raames. Kõiki ristviiteid pole välja toodud. Kokkuvõttes iga mõttekäiku ei selgita, sest seda annavad tsitaadid paremini edasi.

1. Mis motiveeriks avalikku sektorit Tallinnasse rahuajal varjumiskohti/varjendeid rajama? Mis neid motiveeriks? Mida teised osapooled teha saavad, et motivatsiooni tõsta?

Avaliku sektori põhiliseks motivaatoriks pidasid intervjuueeritavad **ühiskonna ootust, rahva poolset tellimust**, mis mõjutaks poliitilisi otsuseid. Toodi välja, et eksperdid on sel teemal aastakümnete jooksul järjepidevalt riigi poole pöördunud ja isegi kui ametnikud on olnud nõustuvad, siis poliitilised otsused mitte. Eksperdid tundsid, et nüüd on lõpuks tekkinud ka poliitiline huvi. Peeti oluliseks, et riik teeks ise algust, näitaks kinnisvarasektoris **eeskuj**, mis motiveeriks ka teisi osapooli. Avaliku sektori probleemidena toodi välja samu murekohti, mis erasektorilgi, põhiliselt keerukas lubade protsess, eriti, kui varjendi rajamine läheks vastuollu mõne planeeringuga. Teiseks suureks murekohaks toodi välja finantspoolt, eriti kohalikel omavalitsustel. Tallinna olemasolevate hoonete osas mainiti ruumipuudust aga ka seda, et paljud Tallinna korterelamute hoovid on tegelikult munitsipaalomandis ja seal oleks linnal potentsiaali kiiresti paljudele inimestele varjendeid rajada. Selle käigus saaks veel **lisandväärtust** luua, kui varjendid oleksid multifunktsionaalsed. Barjäärina nähti aga planeeringuid, sest mõnes piirkonnas on isegi kõrgema taseme planeeringutes keelatud keldrikorruste rajamine. Et kõiki planeeringuid ei peaks muutma ja aastaid uuesti menetlema, võiks lahendus tulla riikliku uue **regulatsiooni abil, mis lubab varjendeid rajada vaatamata planeeringutele**. Veel toodi välja seda, et avalik sektor teeb otsuseid vastavalt ohuhinnangule ning **kui ohuhinnang oleks kõrgem**, siis hakataks ka kiiremini tegutsema. Avaliku sektori puhul peeti oluliseks, et riigis oleks **konkreetselt paika pandud kohustused, tegevused**,

vastutused ja rahastus. Näiteks arvati, et kohalikke omavalitsusi võiks motiveerida, kui elanikkonnakaitse tegevused, nagu varjendite rajamine, oleks omavalitsuse kohustuste nimekirjas ja riigipoolse lisarahastusega kaetud. Kuna praegu omavalitsustes on ressursi puudus, siis kuni see pole konkreetne kohustus, on nendega tegelemine nõ „nice to have“, millega tegelemiseks ressursse ei jätku. **Vaja on selgust tööjaotuses ja rahastuses.**

„Kui me vaatame siis nii-öelda puht seda kulu tulupõhisuse liini, mida mõned erakonnad väga oluliseks peavad, ka ametnikkonnast, siis sedasama valdkonda tuleks näha kui võimalust majanduse elavdamiseks. Selles mõttes, et sinna on võimalik uut tööstusharu tekitada, majandussektorit, uut ekspertiisi, uusi tooteid, teenuseid. Kommunikatsioonis ka tuleks rohkem selliselt esile tuua, sarnaselt Soomele. Et see on kohustus, millega kaasnevad, kolm punkti, võimalused. See omakorda soodustab seda, teist ja kolmandat. Kui me ainult serveerime käskude ja keeldudega seda, siis seda ei võeta omaks, või vähemalt seda ei võeta omaks seni, kuni selle järele puudub akuutne vajadus.“ – Intervjuu 3

2. Mis motiveeriks kinnisvaraarendajaid Tallinnasse rahuajal varjumiskohti/varjendeid rajama? Mis neid motiveeriks? Mida teised osapooled teha saavad, et motivatsiooni tõsta?

Arendajate motivatsiooni suurimateks mõjutajateks peeti **konkurentsivõimet turul**, mida mõjutab **bürokraatia, rahaline kulu ning tellijate soovid**. Bürokratiat peeti kohati olulisemaks, kui rahalist poolt, eriti, mis puudutab projekte, mis on juba pooleli, planeeringud kehtestatud, ehitusprojektid pooleli või ehitusload väljastatud aga hooned veel ehitamata. Toodi välja, et oleks vaja **paindlikke võimalusi lisada varjendeid projektidesse** võimalikult vähesel lisakuluga (projekti muutmise on niikuinii kulu) ja võimalikult väikese ajaga. Kardetakse, et kui uuele kortermajale varjend lisada, siis selle kinnisvara hinnad tõusevad üle tarbija võimete või siis ei püsi ülejäänud turul konkurents. Lahendusena toodi võimalusel **riigiülest (de-)regulatsiooni**, mis lubaks planeeringuid mingil määral ignoreerida kiiresti varjendid rajada. Pakuti, et lisakulude kompenseerimiseks võiks lubada ehitada **lisakorruse**, mis kulud tasandaks. Seda peeti vajalikuks ka seetõttu, et isegi kui keldrikorrus on projekteeritud, siis sellega täidetakse muid planeeringust tulenevaid kohustusi, nagu parkimiskohad ja hoiuruumid, mida ei saa ära jätta. Varjendi sissepääs peab olema hoone varisemise alast kaugemal, mis võib rikkuda haljastusnõudeid. Veel peeti oluliseks teadlikkuse

tõstmist ja mainekujundust, mis nihutaks **fookuse lisakohustuselt lisavõimalustele**. Motivatsiooni tõstmiseks oleks vaja tegeleda varjumiskohtade **turundusega** ostjate seas.

„Riik ütleb, et raha ei ole, täiesti arusaadav. Aga riigil on õnneks era arendajate suhtes üks teine hoob, riik saab anda õiguseid.... näiteks esimene õigus mida riik peaks andma on, et igaihel peab olema see võimalus tagatud (rajada endale varjend)...., et igaiüks, kes tahab, saab seda teha ja kiiresti, et see on prioriteetne.“ – Intervjuu 8

3. Mis motiveeriks eraisikuid ja MTÜ-sid Tallinnasse rahuajal varjumiskohti/varjendeid rajama? Mis neid motiveeriks? Mida teised osapooled teha saavad, et motivatsiooni tõsta?

MTÜ-de rolli nähti erinevalt, oli neid, kes MTÜ-del erilist rolli ei näinud, kui ka neid, kes nägid kodanikuühiskonnal väga suurt rolli ja võimekust. Põhiliselt toodi välja **teadlikkuse tõstmist, hoiakute kujundamist, praktilist aitamist**. Mainiti, et kui Eestlased annetasid Ukraina kaitsmiseks raha, siis võib-olla saaks **annetuste kogumist** katsetada ka Eestis kogukondlike varjendite rajamiseks. Põhiliseks motivaatoriks peeti **ellujäämisinstinkti**.

Eraisikute põhiliseks motivatsiooniks peeti **hirmu enda ja oma lähedaste pärast** ning alalhoiuintinkti. Ukrainast toodi näide, et kui sõda algas, siis paljud päästjad ja sõdurid läksid esiteks oma lähedasi rindelt kaugemale viima ja alles siis naasid rindejoonele tööle. See on normaalne inimlik käitumine. Aga kui need inimesed oleksid teadnud, et nende pere on juba turvalises kohas, siis oleksid nad julgenud otse rindele appi minna. Eraisikute kaitset peeti oluliseks, et riigil oleks **toimiv tagala, sõduritel rahulik meel oma perede osas, ning põhjust sõtta minna**. Negatiivse mõjuna toodi välja, et osadel inimestel on **juba praegu hirm suur** ning kuna nad näevad, et **Eestis neil pole turvatunnet tagatud**, siis nad tegelevad hoopis sellega, et kuidas **riigist lahkuda** ja mõnda teise riiki enda **isiklik tagala** tekitada. Siis neil **polegi vaja Eestis varjenditega tegeleda** aga see mõjub halvasti riigi sisesele **moraalile** ja tagala tugevusele. Liiga suureks kasvav hirm võib ka halvavalt mõjuda. Inimlikult on see arusaadav. Toodi välja, et eraisikud tegelikult on ikkagi **teadlikud** ohust, ajaloost, Eesti väiksusest ja sellest, mis on toimunud Ukrainas ning teevad oma otsuseid vastavalt **pere heaolule**.

Arvati, et kui hirm piisavalt suureks läheks, siis küllap leiaks nii mõnigi inimene ka ressursid isikliku varjekoha rajamiseks aga kindlasti mitte enamus. Ekspertid arvasid, et varjumiskohtade rajamise **soov eraisikute seas on kindlasti olemas aga jääb tõenäoliselt**

raha ja bürokraatia taha. Seega osaliselt võiks aidata samad meetmed, mis üldiselt ehitussektoris kaasa aitaks, kuigi, isegi kui bürokraatiat poleks, siis rahaline toetus oleks paljudele vajalik. Ka eraisikute puhul toodi välja seda, et motiveerida võiks varjumiskohtade **mitme-otstarbeline kasutus**, näiteks maakeldrite puhul ning **keskendumine hirmu asemel võimalustele ja meelerahule**, mida varjumiskoht loob. Teadvustamine, et varjumiskohta võib minna vaja ka näiteks suurte tormide või **muude kriiside** puhul, võiks tekitada tunde, et selle kasutamine on tõenäolisem. Mitu eksperti töid välja Israeli näidet, kus on igal elamisüksusel oma **turvaruum**, mis on väga mugavalt kiiresti kasutatav ning pakub kaitset erinevate ohuolukordade puhul. Seda toodi välja, kui varjumislahenduste evolutsiooni parimat lahendust, eriti pikemate konfliktide puhul. Eraisikute puhul toodi välja ka **ebausku, vajadust inimeste mõttemaailma muuta, et varjenditest rääkimine ei seostuks sellega, et järeltuleb kohe sõda**, vaid et see on normaalne igapäevane kaitsemeede. Hea näitena toodi välja tuleohutusealane muutus Eestis, et kui toimub suitsuandurite paigaldamine ja tuletõrjeõppus, siis inimesed ei järelda, et õppus tähendab, et tuleb tulekahju vaid, et nad on rohkem kaitstud. Ühe **tabu** vähendamise võimalusena nähti **varjetemaatika võrdlemist ja haakimist normaalsete positiivsete asjadega.**

Korteriühistute osas toodi välja, et Tallinnas on **olemasolevate hoonete ümber olev maa tihti munitsipaalomandis**, mistõttu ühistu ei saaks sinna laieneda. Võiks aidata, kui linn oleks valmis **maad eraldama** või lubama mitme kortermaja peale **ühiseid** varjendeid rajada.

„Lahenduste otsimine, lahendusi tuleks pakkuda. Kui selle protsessiga peale hakata, siis tegelikult peaksid olema lahendused juba ennem olemas. Hästi keeruline on näiteks täna minul tegeleda varjumiskohtadega, kui mul ei ole tegelikult ühte paberit, kus on peal, et millised varjumiskohad peavad olema, tingimused on sellised ja ootused koha omanikule on sellised. Kui seda ei ole niimoodi otseselt välja toodud, siis on mul raske motiveerida inimesi seda tegema. Nii kui tekib küsimus minule ja ma ei oska vastata, siis see annab mulje, nad ise ka ei tea seda, eks ju. Motivatsiooni kõrval peab olema ka väljaõppinud ametkond, kes suudab seda inimesele selgitada.“ – Intervjuu 6

4. Mis takistab Tallinnasse rahuajal varjumiskohtade/varjendite rajamist?

Takistustena toodi välja **bürokraatia** keerukust, **kitsendusi, planeeringute tingimusi, omandi küsimusi**. Samas ka **teadlikkuse ja tehniliste teadmiste** puudumist, **suhtumist**, eelarvamusi ning **inimressursi** puudust. **Puudub selge seadusandlik alus ja korralduslik**

raamistik, sh nõuded, standardid, korraldusmudel, mis defineeriks **kindlad ootused** igale osapooltele. Eri rollides osapooltel on vaja teada, mida nad tegema peavad, kuidas ja millal. Teadmatus tekitab segadust, mis võib saavutatud teotahet vähendada. On võimalik, et sõjalise ja elanikkonnakaitse vahel nähakse samadele **ressurssidele konkureerimist**, mistõttu võib-olla sõjalise kaitse eest vastutajad hoiduvad varjetemaatika avalikust toetamisest. Kui sõjandusvaldkonna eestkõnelejad ei tunnusta varjumist, kui efektiivset kaitsemeetodit, siis see mõjutab ka avalikku arvamust ja motivatsiooni. Takistusena nähakse veel tegevuskava puudumist ja **projektipõhist lähenemist**, mis takistab olemasolevate ressursside ja võimaluste optimaalset kasutamist. Kiire muutust takistab **valdkondliku ekspertiisi puudumine** Eestis, mida ei ole võimalik väga kiiresti riigisisest tekitada aga mida võiks leevendada **rahvusvahelise koostööga**.

„Rahaline pool ja teadlikkuse pool. Täna veel uusehitustes takistab, et pole paika pandud, et millele peab üldse varjend vastama. Need nõuded saab kehtestada määrusega aga enne on vaja seaduses anda ministrile õigus see määrus kehtestada.“ – Intervjuu 1

5. Kui varjumiskohtade rajamine muutuks kohustuslikuks, siis mis tundega seda kohustust järgitaks? Miks?

Arvati, et arendajad ja ehitajad võtaksid selle kohustuse vastu **emotsioonideta** eeldusel, et kohtustus kehtib kõikidele sarnastele projektidele ühtemoodi. Praktilises vaates ei erine varjendid/varjekohad teistest tehnilistest nõuetest, mis hoonetel on. Võib-olla ka arendajaid, kes oleksid juba tahtnud oma uutesse projektidesse varjendeid kavandada aga on praegu näinud, et siis ehituse hind on võrreldes teistega kõrgem ja nad kaotavad konkurentsieelise. **Ühetaolisus** võimaldaks turul konkurentsi tasakaalu säilitada. **Ebavõrsed** eelised võivad suurendada jork-skeemide kasutamist. Näitena toodi energiatõhususe nõudeid, mis võeti võrdsetel alustel vastu ja ei tekitanud emotsioone. Uute reeglitega pidi alguses kohanema aga nüüd on see tavaline ehitusprotsessi osa.

Omavalituste kohta arvati, et nad peaksid selle kohustuse võtma vastu **hea meelega**, sest see täidab olulist ülesannet rahva hüvanguks ning osaliselt delegeerib selle ülesande ka erasektorile. Negatiivse mõjuga võib-olla, kui uue kohustusega ei kaasne **lisarahastust, infot ja muid vajalikke ressursse**, sest siis võivad uute ühiskondlike hoonete kulud kasvada üle omavalitsuse võimete. See tähendab, et tegemata jääks kas see konkreetne uus hoone või midagi muud olulist.

Eraisikute osas arvati, et kohustusel võib pigem olla **negatiivne mõju**, sest niigi kõrgete hindade juures võib tulemuseks olla, et uue kodu rajamisest üldse **loobutakse**, sest ei suudetak kohustust täita. Ka korteri hinnad on kõrged ja võivad muutuda **ostjale kättesaamatuks**. Mis puudutab olemasolevaid hooneid, siis toodi välja, et isegi kui eraomanikele ja korteriühistutele panna kohustus varjumiskohti/varjendeid rajada, siis on võimalik, et nad reaalselt pole võimelised seda tegema. **Võimatu kohustuse** seadmine tekitaks negatiivseid tundeid.

„Võib-olla meie tänane ühiskond ei ole selleks nii-öelda vabatahtlikult rajamiseks päris valmis. Meil on selles mõttes veel iganenud arusaamine, et seda ei ole vaja, see pole minu ülesanne. Kui sellest barjäärist üle saada, et me saaksime aru, et kriisivalmidus üldisemas mõistes on kõikide ühine ülesanne. Kui tuleb seadusesse see kohustus sisse, siis see annab konkreetse selge signaali, et meil on seda vaja. Et me ei aruta selle üle, et miks me seda teeme. Ja see on piirkonniti erinev, ma arvan, et mõni mõni piirkond ütleb, et meil ei ole seda vaja, meil ei ole sellist võimalust. Aga noh, see ongi ühiskonna kokkulepe omavahel. Et tuleb kokku leppida, et meil on seda vaja teha ja me peame sellega jõudma kuhugile.“ – Intervjuu 6

„Arhitektide, arendajate, ehitusettevõtete tunnetus on, et nad lepivad sellega. Paljud neist on isegi seda ise vajalikuks pidanud ja nad ütlevad, et noh, selline esmane tunnetus on, et see kõik on tehtav. Kui reeglid on kõigile võrdsed, siis keegi ei tunne end kuidagi kehvemini. Sama, mis ütleme, energiatõhususe nõuete puhul. Et üks hetk tulid uued reeglid, need on kõigile samad ja neid me täidame. Loomulikult see kajastub ka hinnas, selle üle me ei vaidlegi, et muidugi ta läheb kallimaks, aga vajadus selle järgi on olemas, ja nii nagu need energiatõhususe uued nõuded, mis on ka niimoodi järk-järgult tulnud, peale keeratud, need ei ole tekitanud mingit nagu suurt tagasilööki või skandaali. Et siis pigem minu tunnetus on ka see varjumise nõue, tuleb samamoodi vaadata, et üks hetk lihtsalt ehituslik nõue kõigile võrdne ja seda hakatakse täitma ilma mingi suurema emotsioonita“ – Intervjuu 5

6. Millised probleemid tekiksid kinnisvara arenduses, kui varjumiskohtade/varjendite rajamine oleks kohustuslik? Kuidas neid probleeme ennetada/lahendada saaks?

Uute tegevustega alustamisega kaasnevad **kulud** ja arendajate poolne **juurdehindlus** pole teada, selle kohta on erinevaid analüüse ja ennustusi. Hinnatõus võib muutuda ostjatele ületamatuks barjääriks, mis võib kinnisvaraarendused pausile panna ja majandust mõjutada.

Üleminekul tekkiv **ebavõrdsus võib turgu moonutada** ja tuua kaasa **jokk-skeemide kasutamist**. Näiteks toodi, et enne energiatõhususe nõuete kohaldamist kiirustati, et palju

projekte saaks load kätte, kuigi ehitama asuti neid alles hiljem, või lausa müüdi lihtsalt odavamaid projekte edasi. Toodi välja probleeme nõ **sahtlisse kirjutatud projektide** ja planeeringute muret, mis annavad ehitusturul veel mitu dekaadi tunda. Kohustuse tekitav regulatsioon peaks ülemineku perioodil arvestama **eri etappides pooleli asjadega**. Ühe võimalusena toodi välja, et regulatsioon võiks olla **planeeringute ülene**. Samas rõhutati, et ei peaks kiirelt kõigilt nõudma oma projektide ümber tegemist, sest ka ainult ümber projekteerimine on miljonite eurode küsimus. Projektimuudatuste osas peeti oluliseks, et see peaks toimuma nt **projekteerimistingimuste menetlusena**, mitte planeeringute tasandil uute menetlustega.

Kui kohustused tekivad ka **olemasolevatele hoonetele, siis on probleeme veel rohkem**, sest tuleb rohkem **piiranguid, tehnilisi probleeme, läbirääkimiste** osapooli, rahastuse mure. Näiteks olemasoleva kortermaja **ümberehitamise ajal on elanikud hoones sees**, mis tekitab turvariske, mida vaja maandada. Lisaks on vaja igal hoonel teha **audit**, et uurida välja, mis oleks seal üldse õige tehniline lahendus. Selleks on vaja lisarahastust.

Vaja on ühtset ja mõistlikku **üleminekuperioodi**, mis võimaldab eri staadiumites projekte ebamõistliku ajalise ja rahalise kuluta kohandada. Selleks on omakorda vaja juhendeid ja **tehnilisi tüüplahendusi**, mida oleks lihtne hoonetesse integreerida. Pooleliolevate projektide muutmise kulusid oleks vaja mingisuguse **soodustuse või hüvega tasandada**.

„Tuleme tagasi nõuete juurde, et kui arendaja hakkab arendama, siis kes teeb projekti, et ta teab mida, millal, mida seal projektis teha. Kui see on selge ja lahti kirjutatud, siis teine asi on selle hind, eks ju. Ja kui ühiskond on nõus sellega, et meil kinnisvara läheb selle võrra kallimaks, et meil on kelder tehtud, siis nagu peaks asi olema teostatav. ... Kui mul on teada, mida ma pean tegema, mis on minu ootused, siis on mul lihtsalt vaja rohkem natukene ehitada. Maailmas, kus ehitatakse pilvelõhkujad, et siis üks korrus allapoole, ei tohiks suureks takistuseks olla.“ – Intervjuu 6

7. Kui ressursse oleks piiramatult, kas siis kaetaks kogu Tallinn varjumiskohtade/varjenditega? Mis siis takistuseks võib saada? Kuidas sellest takistusest üle saada?

Arvati, et piiramatu ressursiga võiks Tallinna mingisuguste varjumisvõimalustega ära katta, kuid mitte ühtlaselt varjenditega, eriti valmis ehitatud kitsastes ja muinsuskaitsega piirkondades, kus pole võimalik ümberehitusi teha. Määrava tähtsusega ressursiks peeti **raha**.

Kui rahastus on olemas, siis saab Tallinna varjenditega kaetud. Teiseks takistuseks peeti **bürokraatia** keerukust, **ajakulu** ning näiteks seda, et osades **planeeringutes on maa-alused korrused keelatud**. Lahendusena nähti **de-regulatsiooni**.

Kui turule tekib järsku lühikeseks ajaks väga suur **nõudlus**, siis see võib **hinnad** väga kõrgeks paisutada. Peab arvestama ka **Euroopa turuga**, näiteks seoses kliimaeesmärkidest ajendatud renoveerimisbuumiga, mis lähiaastatel haarab suure osa ehitusvaldkonnast ja ehitusmaterjalidest. Võib tekkida **materjalide puudus**, nt kui tehased ei jõua nii kiiresti mingeid elemente toota. Lahendusena võiks olla see, et mõelda kumb eesmärk on praegu olulisem ja **ressursid ajutiselt ühelt eesmärgilt teise täitmisesse suunata**. Aidata võib ka teostamise pikema aja peale **ajatamine**, mis eeldaks madalamat ohuhinnangut.

Eraisikute osas toodi samuti näide **de-regulatsioonist**, et näiteks võiks lubada Nõmmel elaval inimesel oma hoovi maakeldri rajamiseks paar mändi maha võtta ja sellega leppida. Võib-olla sõja ajal ta on empaatiline ning pakub varju ka naabrile.

„Tegelikult on nii, et kogu meie tehiskeskond ja majad, mis meil ümberringi on, see on ju enamuses juba valmis ega uusi asju ehitada palju. Pigem suunatakse põhiohk olemasolevatele hoonetele. ... see on ka kogu selle rohe- ja kliimapolitiika üks lähtekoht, et mitte lõhkuda olemasolevat ja lihtsalt uut asemele ehitada, ... aga kujundada seda ümber, mis juba on, väiksemate vahenditega. Aga varjendite puhul on see keeruline, keldrikorruseid, maa-aluseid ruume tagantjärele tugevdada. Varjendeid uuenena on palju lihtsam teha. Lihtsalt uusi maju ei ehitata nii palju. Võtame kasvõi mingit lasteaiad ja koolid, mis on enamikust kõik valmis, et üksikud suured riigigümnaasiumid on veel ehitamisel ja nende puhul juba tõesti kaalutaksegi varjendite tegemist nendes värskemates mõttekodades, eelnõudes. Aga mis siis saab kõikidest nendest, mis on olemas juba? Siis tulekski ehitada varjendid sinna kõrvale kuskile, aga ei ole alati võimalik. Olemasolevate ehitiste kehand piirab varjendi tegemist. Et, olenemata sellest, kas raha on palju või vähe, tehniliselt raske lahendada.“ – Intervjuu 10

8. Venemaa agressioonis Ukraina vastu on toime pandud lugematu arv sõjakuritegusid tsiviilelanike vastu. Eesti riik on rahvast rahustanud, et tänu NATO-le Eestis otsest ohtu pole. Ühest küljest ajalugu räägib ühte ja igapäevaelu rahu kaitseks räägitakse teist. Kuidas mõjutab NATO-sse kuulumine ohutunnet ja motivatsiooni varjumiskohti reaalselt rajada?

NATO-sse kuulumise mõju varjumiskohtade rajamise motivatsiooni mõjutajana nähti **mitmeti**. Osad eksperdid arvasid, et NATO-sse kuulumine **ei mõjuta** varjendite rajamise motivatsiooni **üldse**. Põhjuseks toodi näiteks, et NATO tegeleb aktiivkaitsega, mitte elanikkonnakaitsega, mistõttu see ei saa mõjutada elanikkonnakaitse otsuseid. Toodi välja, et Eesti on teistele riikidele kaitsekulutustes **eeskujuks** olnud ja seega ise kaitseesse panustamist väga tõsiselt võtnud. Lisaks, et Eesti on pikalt **kuulutanud sõjaohtu**, kuigi seda varem eriti kuulda ei võetud. Samas teistpidi jällegi toodi välja, et on võimalik, et kauaaegne jutt NATO „vihmavarjust“ **võib-olla uinutanud otsustajate valvsust** ja jätnud mulje, nagu Eesti oleks iseenesest kaitstud. Arvati, et võib-olla mõned inimesed **ajavad segi**, et NATO „vihmavari“ on midagi sarnast Israeli „**Iron Dome**“ süsteemile, mis tõepoolest võiks olla elanikkonna kaitseks üsna efektiivne (kuigi mitte täielikult). Seega osad eksperdid arvasid, et NATO-sse kuulumine on varjumiskohtade/varjendite rajamise motivatsiooni tänaseni **pigem vähendanud**. Võrdluseks toodi põhjamaad, kus on varjendite rajamisse aastakümneid järjepidevalt panustatud. Kolmanda vaatepunktina toodi välja, et NATO-sse kuulumine mõjub **hästi**, sest **julgustab** inimesi Eestisse jäämisesse panustama, mille üks osa on varjendite rajamine. Teiste küsimuste kontekstis mainiti samuti, et varjendite rajamisesse investeerimiseks peab inimene tundma, et talle on Eestisse panustamisest isiklikult rohkem kasu, kui näiteks välismaal kinnisvarasse investeerimine. Selle eelduseks on usk, et aktiivkaitse on tõhus.

„Ma arvan negatiivselt sel lihtsal põhjusel, et meile on väga pikalt räägitud midagi NATO vihmarvarjust. Kui me nüüd mõtleme end noh, nagu, et päriselt, mis NATO vihmarvari on, siis siis tegelikult seda ju ei ole olemas. Ma saaks aru, kui meie kohale oleks tehtud, siis analoogne Iron Dome nagu Iisraelis olemas, mis siis nagu kaitseks väljapoolt tuleva rünnaku eest, aga seda ju meil ei ole olemas. Ehk et, aga inimestel on loodud selline võlts arusaamine, et me oleme nagu 100 protsenti kaitstud. See NATO vihmarvari tähendab tegelikult seda, et kaitse iseennast ja kui me näeme, et sa ennast piisavalt hästi kaitsed, siis me tuleme sulle appi kaitsma. et noh, see on juba see staadium, et noh, inimesed võib-olla ei ole sellest aru saanud,

see on ka põhjus, miks isegi poliitikud ei ole sellest aru saanud ja on öelnud, et NATO kaitseb meid ja meil ei ole vaja varjenditega tegeleda. Aga NATO ei kaitse elanikkonda. Et noh, otseses mõttes, NATO on ikkagi ju aktiivkaitse organisatsioon, mitte siis nii-öelda elanikkonnakaitse.“

– Intervjuu 8

9. Missuguste tunnetega seostub Eestis pommivarjenditest avalikult rääkimine?

Sellest küsimusest said intervjuueeritavad erinevalt aru, mistõttu vastused on eri vaatepunktidest. Arvati, et praegu on varjenditest rääkida **oluliselt parem, kui varem**, sest see on varem ka **naeruvääristatud** teema olnud. Eksperdid, kes sellega rohkem tegelevad, leiavad, et praegu on selle teema **kõrgaeg ja seda peetakse väga oluliseks**, kuid ekspert, kes ei tegele sellega igapäevaselt, ei leidnud, et see meedias praegu tähelepanuväärsel kohal oleks. Keerukusena märgiti **hirmutundega balansseerimist, eelarvamusi, tabusid ja süüdistamist millest on vaja üle saada**, et teemast normaalselt rääkida ja edasi minna saaks.

„Arhitektide liit on varjendite teemale tähelepanu juhtinud vähemalt ligi paarkümmend aastat ja kunagi Margit Mutso tegeles sellega, kui tema esimeheks oleku aeg oli ja toonaga korraldasime esimese seminari sellel teemal, aga poliitilisel tasandil mõistmist ei leidnud. 2014, ehk kümme aastat tagasi tõstsin mina oma esimeheks oleku ajal sellesama teema uuesti üles. Suhtlesime tihedalt Siseministeeriumi asekancleri tasandil ja nii edasi. Leidsime küll ministeeriumi ametnike hulgas mõttekaaslasi, aga poliitiliselt tasandilt öeldi jätkuvalt, et me oleme asjast väga valesti aru saanud. Et praegune Arhitektide liidu poolt kokku kutsutud töögrupp, mis seda teemat käsitleb, on nüüd õnneks leidnud rohkem mõistmist, nii et viimasel kokkusaamisel osales ka siis vastutav minister.“ – Intervjuu 8

10. NSVL ajal oli tsiviilkaitse, sh varjendite rajamine ja varjumise õppused osa iga inimese elust. See oli seotud külma sõja ja propagandaga. Kuidas praeguste otsustajate isiklikud kogemused nende õppustega ja ajaloo teadmistega võivad mõjutada praegused otsused ja meelsust varjumiskohtadega aktiivselt tegelemise osas?

NSVL tsiviilkaitse mälestuste mõjutuste osas olid eksperdid samuti **erinevatel arvamustel**. Toodi välja seda, et **isikliku kogemusega inimesi jääb otsustajate seas aegamööda järjest vähemaks**, mistõttu see mõju peaks ajapikku otsustest kaduma. Milline see mõju praegu olla võis, jääb lahtiseks. Ühest küljest võib seos varasema **propagandaga** tekitada **vastumeelsust**

elanikkonnakaitsega tegeleda. See võib tunduda liiga „nõukogudeaegne“, kuigi meie soov ja siht on kuuluda läände. Toodi välja, et **propaganda**, kuigi kohati absurdne, **oli siiski mõjuv**, sest suudeti jätta mulje, nagu varjendeid oleks olnud kõigile, kuigi tegelikult olid varjendid ikkagi ainult privilegeeritud parteilastele. See tekitab mulje, nagu nüüd Eestis on varjenditega seis halvem, kui NSVL ajal, kuigi ka siis olid elurajoonid sama kaitsetud. Eksperdid, kes ise polnud NSVL tsiviilkaitseõppuste mälestustega, mõtlesid, et sellel võib olla mingi mõju, sh ka **negatiivne** mõju tänapäeva otsustajatele. Samas, eksperdid, kellel oli isiklik kogemus, arvasid vastupidi, et võib-olla isiklik kogemus **aitab just praemini aru saada, kui praktilised on varjendid** ja elanikkonnakaitse oskused ning, et varjendeid tuleb rajada. Toodi välja, et **kuigi tegevused võivad sarnaned, siis motivatsioon selle taga on täna kardinaalselt erinev**. Varem tegeleti okupatsioonivõimu vastumeelse alalhoidmisega, kuid tänapäeval oma riigi kaitsmisega. Varem motiveeriti inimesi **hirmutamisega** aga seda ei peeta võtteks, mis tänapäeval head tulemust annaks. Varjendite temaatikat peaks normaliseerima igapäevase ja mitmekülgse turvameetmena, mis aitab erinevate ohtude korral ning siduma varjumisega seotud tegevused turvatunde ja uute positiivsete võimalustega.

„Ma arvan, et viimased 20-30 aastat see Nõukogude Liidu tsiviilkaitsekogemus oli ka üks asi, mis meid tegelikult, nii-öelda varjutas või taustal saatis ja see on ka üks põhjus, miks inimesed võib-olla ei tahtnud väga mingite teemadega tegeleda. Kuigi tsiviilkaitstes oli kasulikke asju samamoodi, esmaabi, koolitus ja varjumise õpetus, siis noh, ta oli ikkagi tugevalt läbi imbunud propagandast ja ka jaburdustest. Kokkuvõttes ma arvan, et ta lõi sellise kuvandi, mälestuse, et kogu see tsiviilkaitse on mingi jaburdus ja sellega ei tahetud tegeleda. Ja see oli ka ikkagi väga tugevalt seotud selle külma sõja, nii-öelda vastasseisuga ja see oli siis keskendumine ikkagi tuumasõjale. Meil on ka vanad tsiviilkaitseõpikud, olen neid ise ka vaadanud, et seal tegelikult on ka väga kasulikke mõistlikke asju. Aga kogu see ohupilt oli seotud tuumasõjaga, ja siis kui külm sõda lõppes ja see tuumasõja oht ka tugevalt langes suurriikide vahel, siis nagu vaadati, et okei, tsiviilkaitset, mis me siin ikka oma kodanikke selleks tuumasõjaks ette valmistame. Arvan, et konkreetselt selleks me oma elanikkonda ei ette peagi valmistama, aga nii-öelda allpool madalamates konfliktideks siin on küll ja veel asju mida me peaks peaks arendama.“ – Intervjuu 5

11. Kuidas praegu saaks kohalik omavalitsus teha nii, et uuel hoonel või elurajoonil oleks kasutuselevõtu ajaks ka elanikele/kasutajatele piisavalt varjumiskohti olemas?

Kohaliku omavalitsuse võimalusi ise varjendeid rajada või nende rajamist korraldada, peeti **kesiseks**. Leiti, et kui kohustused ja vastutused ei tulene seadusest, **ei ole omavalitsusel võimalik seda ise teha ega arendajatelt nõuda**. Nii arvati isegi omavalitsuse enda objektide kohta, et kas omavalitsus saaks tellida midagi, mis on kallim, kui tavapäraste ehitusnormide järgimine. Osad siiski arvasid, et omavalitsus saaks teha **kokkuleppeid arendajatega** või ise ressursse leida, et **ühiseid varjendeid rajada**. Aga põhiliselt jääb asi ressursside taha, sh inimressurss.

„Pigem ma arvan, et omavalitsuse võimalused on piiratud, et sellist nõuet ei saa omavalitsusi kehtestada planeeringutesse nii-öelda kirjutatuna või mingi muu kohaliku õigusaktiga kehtestada. ...Et kui omavalitsus väga tahab seda tagada, siis ainuke võimalus on see, et ta rajab need kohad ise, kas siis osaleb mingisuguse kinnisvaraettevõtjaga ühiselt, mingis arenduses või rajab sinna vahetusse lähedusse... et loomulikult saab ka sellist pehmemat meetodit kasutada, et püüda kokku leppida selle kinnisvaraarendajaga, et ta vabatahtlikult rajaks, aga noh, kuna see on kulu arendajale, siis see hakkab rolli mängima, mis me siin küsimuste esimeses pooles arutasime, et kui sellele on nagu avalikkuse poolt eraldi nagu soov, et see võiks olla mingisugune eelis“ – Intervjuu 9

„Me peaksime võib-olla ka lähenema sellele mõneti kavalamalt. ... Varjend ei ole ainult tuumapunker, varjend on ka metroo... me peaksime mõtlema kahese kasutuse peale, see on hea võimalus, kui see ei ole nii akuutne inimeste igapäeva eludes, et investeringute ja planeerimise vaatest ja ressursiplaneerimise vaatest ikkagi arengut näeks.“ – Intervjuu 7

12. Kuidas teie arvates võiks olla Eestis varjendite ja varjumiskohtade rajamine tulevikus korraldatud?

Vastused sellele küsimusele tulenevad osaliselt ka teistest küsimustest. Esiteks peeti vajalikuks, et varjendite rajamine oleks **riiklikult reguleeritud**, reeglistik oleks **omavalitsuste ülene ja võrdsetel alustel**. Teiseks, et sellega kaasneksid **rahastusmeetmed, hüved ja süsteemne teadlikkuse kasvatamine igal tasandil**. Nähti, et kõigil võiks olla tulevikus roll, et omalt poolt panustada aga selleks on vaja selget struktuuri, plaani ja juhendeid.

„Ühest küljest peaks olema seadusandlik alus, teisest küljest rahaeraldised, et saaks omavalitsused teha omad eelarve read selle jaoks. Erainvestoritele ja kinnisvaraarendajatele soodustused välja mõelda, mis motiveeriks neid varjendeid tegema, varjumiskohti. Lisaõigus planeeringute kaudu või siis ehitusõiguse suurendamise kaudu näiteks mingites kohtades. Ainult piitsa najal ei kipu asjad väga hästi minema.“ – Intervjuu 10

„Tõenäoliselt seda probleemi nähakse väga tõsiselt ja pigem on heade lahenduste nappus praegu. Mistõttu nii-öelda juhtimise strateegiast lähtuvalt, minu meelest, see reha peaks olema väga lai, millega me seda probleemi hakkame lahendama ja isegi kui tekib väärkasutusi, pettuseid, mida iganes, see pole üldse oluline, oluline on, et see reha liiguks edasi. Et me saaksime väga esmase kaitse ikkagi loodud. Sest, kui me mõtleme, et okei, ühe majal on varjend, teise all ei ole, või ühel eramul on teisel ei ole, siis noh, tõsi on ju ka see, et tegelikult sõjaolukorras ikkagi inimesed tulevad teineteisele appi. Ja kui minul oleks eramu juures varjend, siis mul ei oleks nagu kõige vähematki probleemi jagada seda oma naabritega. Selle mõju on laiem paratamatult. Seetõttu ma usun, et me peaks andma inimestele vabaduse ennast kaitsta. Ja küll siis need asjad hakkavad tulema.“ – Intervjuu 8

13. Kes Eestis varjumiskohtade/varjendite rajamise kohta praegu realselt lõppotsuseid teevad, kas nad ise tahavad sellega tegeleda?

Intervjueeritavad olid arvamusel, et praegu **tahetakse varjendite rajamise teemaga tegeleda**, see on isegi **parteideülene** soov, küll aga jääb kohati puudu teadlikkusest.

„Tänane siseminister on asjaga edasi läinud ja seadusemuudatus on tulemas. Huvi ja valmisolek on. Arendajad ootavad ka nõudeid, et saaks neid sisse viima asuda. Pole sellist küll kohanud, et keegi oleks risti vastu. Aga kui tuleb nõue alates 1200 m²-st, siis hakkab tekkima maju suurusega 1180 m² ja seal juba tuleb ostja teadlikkus mängu, et mida ostetakse.“ – Intervjuu 1

„Ma arvan, et tahavad pigem täna. Küsimus on see, mis võimalused on. Palju olen kohtunud inimestega, kes on väga entusiastlikud, aga meil puudub oskusteave, kuidas seda teha. Sest noh, meil pole sellega tegelenud kunagi. See võib olla hirmutab ka, aga ma arvan, et tahtmine on kindlasti olemas sellega tegeleda.“ – Intervjuu 6

14. Kui Tallinna tulevikus rünnatakse, siis kas pigem pommitatakse kindlaid sõjalisi sihtmärke või see oleks laus-pommitamine genotsiidi eesmärgil?

Sellele küsimusele ei soovinud kõik eksperdid vastata. Võib arvata, et **sooviti vältida spekuleerimist** või siis ei peetud vastamist sobivaks oma rollist tulenevalt. Samas toodi välja, et Venemaa on ajalooliselt ning ka nüüd Ukrainas laus-pommitamist korduvalt kasutanud, millest tulenevalt **see on üks Venemaa sõjapidamise võtte**. Toodi välja, et see võib olla seotud karistusaktsioonidega, mitte niivõrd strateegiliste eesmärkidega. Arvati, et kui Venemaa ründab, siis see oleks **kogu ühiskonda hõlmav** sõda ning ka vene rahvusest inimeste piirkonnad ei oleks rohkem kaitstud.

„Kas genotsiidi eesmärgil, aga tuleb kindlasti arvestada, et kui meie vastu sõdib Vene Föderatsioon, siis ta ei piirne ainuüksi sõjaliste rajatistega. Suurim julgeoleku oht Eestile on Venemaa Föderatsioon. Vene Föderatsiooni eesmärk on lõhkuda ja ümber kujundada Euroopa julgeolekuarhitektuur ja reeglitel põhinev maailmakord ja taastada mõjusfääride poliitika. Nendest Vene Föderatsiooni eesmärkidest lähtuvalt on Vene Föderatsiooni oht Eestile eksistentsiaalne. Oma eesmärkide elluviimiseks on Vene Föderatsioon korduvat, me räägime siin Ukrainast, aga võib ka teistest sõdadest ja riikidest näiteid tuua, Vene Föderatsioon on korduvalt teostanud agressioone ning okupeerinud ja annekteerinud oma naaberriikide territooriume ning pannud neil territooriumidel toime sõjakuritegusid. Sõjakuritegude alla kindlasti kuulub ka tsiviilelanikkonna otsene ohustamine. Me ei räägi siin sõda kahe armee vahel, kes saavad põllu peal kokku ja siis võitlevad, kuni üks aumees on teisest tugevam vaid me räägime siin täiemahulise sõjast. Inglise keeles on sõnad "total war". Kus siis ühiskond sõdib justkui teise ühiskonnaga.“ – Intervjuu 7

15. Kas varjekohad/varjendid on üldse efektiivsed, et kaitsta pommitamise eest?

Nii varjendeid kui ka varjumiskohti **peeti efektiivseks** elanikkonna kaitse meetodiks, mis hoiab ära vigastusi ja surma. Nõrkusena toodi välja, mitte niivõrd varjendit ennast, kui **teekonda** varjendisse ja varjendite **asukohti**, mille osas oleks vaja täiendavat analüüsi. Võimaliku lahendusena toodi välja Israeli näide, kus on igal elamuüksusel nõutud oma **turvaruum**, kuhu on lihtne kohe kiiresti igal ajal minna. Intervjueeritavad pigem arutasid **tehniliste** lahenduste üle, kuivõrd, kas neid on üldse mõtet rajada. Rõhutati, et varjendid ei kaitse kõige eest aga on kõige eest kaitsvaid asju polegi olemas ja peaks keskendumas sellele, mille eest need kaitsevad.

„Kindlasti on efektiivsed. Ta on efektiivsem kui löök otse pähe saada. Samamoodi nagu kiiver kaitseb sind rattaga sõites. Kui sa kukud rattaga peaga vastu äärekivi ja sul ei ole kiivrit peas, siis on väga valus. Ja võid isegi mingi püsiva vigastuse saada. Kiivri pähe pannes, see ei garanteeri sulle, et sinuga midagi halba ei juhtu. Aga kas sul on teatav kaitse? Ehk siis jah, varje on kaitse, aga ta ei ole ole nii-öelda vaba veksel, mis lubab, et nüüd on nagu kõik maailmas korras, juhtugu, mis juhtub. Siukest asja üldse ei ole olemas, mis kaitseb kõige eest.“
– Intervjuu 7

„Igale tugevusele, iga tüüpi varjendile on kindlasti pomm mis suudab selle purustada. Killud ja lööklaine avalikus ruumis on see, mis kõige rohkem vigastusi ja surma tekitab, mistõttu varjudes on ikkagi ellujäämisprotsent palju kõrgem. Oleneb ka mis tabab. Näiteks, kui kortermaja saab pihta, siis see lööb välja mingid blokid aga maja jääb üldiselt püsti. Ühest löögist ei piisa 9 kordse maja lammutamiseks.“ – Intervjuu 1

Kuigi intervjuueeritud eksperdid on ühte meelt varjendite efektiivsuse osas, siis intervjuude kokkuleppimise ajal käis ühest telefonivestlustest läbi ka alternatiivne mõttearendus, et Tallinnasse varjendite rajamine on mõttetu. Kahjuks ei olnud see inimene intervjuu andmisega nõus. Ta arvas, et kui keegi peaks Tallinna pommitama, on heidutus ja kõik muud meetmed juba täielikult läbi kukkunud ning edasi toimub sisuliselt kaos, millesse kohale jäämine ei ole ellujäämisvõimalus. Ta arvas, et sellises olukorras muutuvad varjumiskohad hoopis lõksudeks, mida kurjategijad ära kasutavad. Sellist arvamust kinnistas film 20 päeva Mariupolis (Chernov, 2023).

Arutelu ja järeldused

PAPM mudeli katsetamise tulemus oli kahetine. Kui vaadata, kuidas intervjueeritavad olid Tallinna linna otsustajad PAPM mudeli etappidesse jaotanud, intervjuude sisu ning teadlaste toodud näited faktoritest, mis tõenäoliselt mõjutavad etappide vahelisi üleminekuid (Weinstein, Sandman, & Blalock, 2008), siis tundub, et tulemused kattuvad teooriaga. Põhilised faktorid ja barjäärid olid praktilist laadi (kooskõlas etapist 5 etappi 6 liikumise tõenäoliste barjääridega). Tallinna paigutati etappi 6, sest midagi on juba tehtud, kuid suurem töö on veel teha 5 ja 6 etapi vahepeal. Teadvustati, et üksikisiku tasandil peab tegelema ka inimestega, kes on mudelis ka varasemates etappides. Samas peab meeles pidama, et intervjueeritavaid oli vähe ning nad ei vastanud iseenda kohta vaid avaldasid arvamust kellegi teise kohta. Seega neid tulemusi ei saa üldistada. **PAPM mudel ei ole algselt mõeldud organisatsioonide tasandil kasutamiseks, kuigi on näha, et seda võiks veel katsetada ning sellel on sarnasusi teiste muutuste juhtimise mudelitega. PAPM mudeli kasutamine võiks aidata teha teadvustustööd eraisikute tasandil.** Kui inimeselt esialgu küsitaks küsimused, mis paigutavad ta mudeli etappidesse, siis oleks võimalik talle anda seda infot ja abi, mis on vaja järgmisesse etappi liikumiseks ning vähendada infomüra. **PAPM mudeli kasutamise tugevuseks on see, kui lihtne on tuvastada, mis etapis vastaja asub ja sellest tulenevalt talle konkreetset infot/abi pakkuda.** PAPM mudelist tulenevalt võiks soovitada Siseministeeriumil ja/või Päästeametil kasutada digitaalseid võimalusi anda infot varjevõimekuse ja varjendite kohta erineva täpsusastmega, olenevalt, mis PAPM mudeli etapis subjekt asub. Sarnase soovitse andsid ka PAPM mudeli kirjeldajad ca 15 aastat tagasi, kuigi siis olid need võimalused kulukamad (Weinstein, Sandman, & Blalock, 2008). Tänapäeval saab seda selgeks teha näiteks tekstiroboti vms vahendiga, paludes paar kontrollküsimust vastata või siis jaotada veebilehel info vastavalt etappidele. Päästeametil on tänaseks juba kogemusi tekstirobotite kasutamisega teavitustöös. Koolitusi ja infopäevi kavandades võiks võimalusel enne välja selgitada, mis etappides valdav osa kuulajaskonnast on.

On selge, et ilma riigiülese regulatsiooni ja korraldamiseta pole võimalik varjendite osas efektiivselt edasi minna, mistõttu on vältimatult vajalik luua õiguslik raamistik, mis defineerib kohustused ja vastutajad. Praegu Siseministeeriumi kavandatavat eelnõud peetakse edasiminekuks, mis aitab riiki edasi pikas perspektiivis aga kiiret tulemust ei anna. Vabatahtlikud meetmed võivad anda lisatulemust, kui oleks tugev eestvedaja ja ressursid aga sellele ei saa riiklik turvalisuse võrgustik baseeruda. Seega on vaja riigil ikkagi väga jõulisi ja

konkreetsed samme astuda varjendite ja varjumiskohtade süsteemi ülesehitamiseks ja igal tasandil juurutamiseks. Selleks on vaja oluliselt rohkem ressursi, kui praegu on. Kohustust peetakse vältimatuks motivatsioonimeetmeks aga sellega koos on vaja kombineerida ka teisi meetmeid.

Ellujäämisinstinkt aktiveerib, liigne hirmutamine halvab. Ohutunnet peeti Tallinnase varjendite rajamise üheks põhiliseks motivaatoriks, kuid kuna liigne hirm on halvav, siis peeti väga vajalikuks nihutada fookus hirmult hoopis turvatunde loomisele. Teooria kinnitab samuti, et hirmutamine annab tulemust väga lühiajaliselt aga üldiselt mõjub tegutsemist pärssivalt. Survivalistid/prepperid, kes igapäevaselt varjenditega tegelevad, ei keskendu samuti hirmule vaid sellele, mis tunne on pärast katastroofi varjendist tervena uude ellu astuda ja edasi elada. Nad keskenduvad sellele, et luua oma perele rahu, kindlustunnet, lootusele igast raskusest võitjana väljuda. Nad tegelevad hobikorras sellega, et luua oma perele võimalus „tuhast tõusta“. Lisaks loovad nad selle hobiga uusi sidemeid ja tegutsevad koos perega, mis veelgi suurendab kogukonna säilenõtkust. Preppimine võiks Eesti kultuuri kohandatult minetada kultusliku kuvandi ja saada toreda hobi kuvandi. Alustada saab endale jõukohasest, eeskuju nakkab. „Ole valmis!“ teavitustöö on sellisele mõtteviisile juba hea alguse teinud. Baasinfo on iseenesest olemas, eeskujud võiksid tulla kasvõi noorte seast läbi sotsiaalmeedia, sest alustuseks pudelivee varumine on ka neile jõukohane. Sealt saab see tasapisi edasi areneda, et kriisivalmiduse hirmust saaks hea, enesekindel kõigeeks valmis oleku tunne. Kogu **kriisivalmiduse normaliseerimine ja positiivse kuvandi loomine** aitaks ka varjenditega tegelemisel tegudeni jõuda. Lisaks positiivse kuvandi loomisele võib motivatsiooni tõsta ka see, kui sõnumid edastatakse läbi **humoriprisma**.

Tellijad saab, mida tahab, nii poliitikutelt kui ehitajatelt. Kui rahvas ise nõudlikult ja järjepidevalt küsib „aga kus on minu varjend?“, siis see hoiab teemat akuutsena. Kui tellijad ise soovivad osta varjumisvõimalusega ehitist, siis ehitajad vastavad turu nõudlusele. Selleks, et varjumiskohtade teemat kinnisvarasektoris tegutsejate ja ostjate seas teadvustada, võiks nii ehtisregistris kui ka kinnisvaraportaalis olla info selle kohta, kas selle hoone elanikele on varjumiskoht/varjend olemas. **Tunnustamine ja märgistamine** aitab huvitatud osapooled omavahel kokku viia ja nügida neid, kes veel otsustanud pole. Teema akuutsena hoidmiseks oleks ideaalne muidugi hästikavandatud **kommunikatsiooniplaan** aga selle teema meedias hoidmise võiks ka ükskõik kes ise „oma asjaks“ võtta ja järjepidevalt seda „trummi taguda“. Meedia teadmised oleksid siin kasuks, et see trumm põriseks põneval rütmil ja ei muutuks

pikapeale taustamüraks. Kel selle valdkonna teadmisi on, saaks ka niiviisi elanikkonnakaitsesse panustada.

Võrdne ja jõukohane kohustus tooks mõõdetavad tulemused. Uute kohustuste aktsepteerimise ja elluviimise motiveerimise tähtsaks osaks peeti võrdset kohtlemist. Uus regulatsioon ei tohiks tekitada mõnele ettevõttele või projektile ebaõiglast konkurentsieelist vaid peaks mõjutama kõiki turuosalisi võrdselt. Varjumiskohtade jaotamine linnaruumis peaks samuti toimuma võrdsetel alustel. Peab olema nähtav, et iga inimese elu on võrdselt väärtustatud ja kaitstud, mitte nii, et varjendite rajamisega tekib ka sel teemal ühiskonnas ebavõrdsus. See mõjuks motivatsioonile ja moraalile halvasti. Veel on vaja, et kohustused, mis seatakse, oleksid sihtrühmale jõukohased ning vajadusel oleksid olemas toetusmeetmed. Kui kõigile kehtivad samad reeglid, mis on jõukohased ja vajadusel on ka toetus olemas, siis see peaks motiveerima kõiki osapooli ja võiks tuua laialdasema muutuse. Võrdsus lohutaks ka neid, kes ei taha varjumisega tegeleda, sest nad näevad, et kõik teised peavad sama tegema.

Veaprotsenti tuleb aktsepteerida ja keskenduda positiivsele. Kui tahta kiireid muutuseid väheste (inim-)ressurssidega, siis peab suunama pingutuse sinna, kus on võimalik kõige rohkem ära teha ning aktsepteerida, et esimese ringi lahendus ongi vigadega. Tekib jookskeemide kasutajaid, kes ühist pingutust väldivad või sellelt ebaõiglaselt kasu lõikavad. On neid, kes põhimõtteliselt ei taha panustada ja neid, kes tahaks aga ei saa. On kohti, kus füüsiliselt või juriidiliselt pole võimalik kiiresti varjumist lahendada. Kõik varjumisvõimalused pole sama tugevad ning ükski varjend ei garanteeri täielikku kaitset. Lahenduste otsimisel tuleb maksimaalselt püüda kõiki neid probleeme ennetada aga nende **probleemide tõttu ei tohiks varjumine tegemata jääda seal, kus see on võimalik.** Veel, näiteks rendipinnad võivad jääda mõneks ajaks hea lahenduseta. Eestis on järjest populaarsem investeerida kinnisvarasse. Rendipindade omanikud ei ole aga huvitatud investeerima rendipinda teenindavasse varjumiskoha, sest nad ise ei kasuta seda ning rentnikud ei ole valmis investeerima rendipinna omaniku kinnisvarasse, mis pole nende omandis ning ei ole teada, kui kaua nad seda pinda kasutada saavad. Kolmandana toodi välja, et ka organisatsioonid, mis tahaks oma töötajatele võimaldada varjumiskohti aga asuvad rendipindadel ei saa seda teha. Intervjuude jooksul toodi korduvalt välja seda, et mis iganes lahendus ka ei tule, peaks see arvestama võrdselt kõigi elanikega, mistõttu peaks ka sellisele probleemile lõpuks lahenduse leidma.

Valitsus saab keelata, käskida ja lubada. Nii riiklikul, kui ka kohalikul tasandil on valitsusel võimalik kasutada motiveerimiseks ja uute võimaluste avamiseks erinevaid võtteid. Kui

eesmärk on rajada palju varjumiskohti kiiresti, siis saab riik kehtestada regulatsiooni, mis ühelt poolt käsib varjendeid ehitada aga teisalt **lubab varjendite rajamiseks mingil määral ignoreerida planeeringuid ja olemasolevaid ehitustingimusi või neid kiiresti täiendada**. Valitsus saab lubada ehitada varjendi mahu või kulude võrra suurema või sügavama hoone. Saab mitmekesistada maa kasutusotstarvet või lubada kasutada ühiskondlikku maad. Kiireloomulisus oleneb ohuhinnangust. Kui kiiret pole, võiks need teemad lahendada aegamööda läbi tavapärase hierarhilise planeerimissüsteemi, mis on küll keeruline ja pikale veniv aga üles ehitatud selliseks, et hoida ära pöördumatut kahju, mis võib tekkida kiirete otsustega. Aga kui eesmärk on kiirelt ehitustegevuseni jõuda, võiks teha möönduseid, mis igakordselt ikkagi läbi kaalutakse, et ei tekiks kahju või põhjendamatu planeeritud mahtude suurendamist. Juba tehtud kompromisse ja kokkuleppeid ei peaks täielikult kõrvale jätma, vaid varjendid ikkagi mõistlikult varem-planeerituga sobitama. Võib-olla peaks toimuma avalik diskussioon sellegi üle, et milliseid õgvendusi ühiskond varjumise arendamise eesmärgil on nõus tegema, et muu ei kannataks. Tallinnas asuvad munitsipaalomandis hoovid on hea võimalus varjendite ja uute funktsioonide pakkumiseks. Tallinna **magalarajoonide vahel asuvad munitsipaalmaad** võiksid saada võimaluseks pakkuda varjumiskohti ja uusi teenuseid suurte korteriühistute juures, kus on keeruline elanike vahel konsensuslike otsusteni jõuda või varjekoha rajamine maja alla pole tehniliselt võimalik. Hoovide maa-alust ruumi saaks kasutusele võtta nii, et see moodustaks maapealse osaga koos uue arhitektuurilise lahenduse, mis mitmekesistaks hoove, looks uusi maastikuvorme, ilusaid rajatise ja looduslike koosluseid, võib-olla tekitaks juurde kodulähedasi töökohti.

Õigusvaldkonna eksperdid võiksid aidata omavalitsustel leida võimalusi, kuidas olemasolevas õigusraamistikus varjendeid ja varjumiskohti menetleda. Seadusloome protsess on aeglane aga esimeste varjendite rajamiseks ei pea tegelikult uut seadust ära ootama. Intervjueeritavad ütlesid, et omavalitsustel on keeruline nõuda midagi, mis pole sõnaselgelt seaduses kirjas aga samas pole see keelatud. Planeerimisseadus arvestab sellega, et kõikvõimalikke ehitise ja rajatise ei ole võimalik ega peagi seaduses nimekirjana välja tooma, loendid on avatud lõpuga ja jätavad omavalitsustele kaalutusõiguse. Varjendite ja varjumiskohtade rajamine ei ole keelatud, need on ehitised, nagu iga teine, lihtsalt tugevamad. Neil on ühiskondlik funktsioon, nagu ka näiteks mänguväljakutel. Turul on juba huvi tekkinud neid rajada ja omavalitsused uurivad, kuidas võiks õiguslikku poolt lahendada. Siin võiks tulla appi õigusvaldkonna eksperdid, et arutada kuidas juba praeguses õigusraamistikus ja pikaldasi muutuseid ära ootamata saaks praegu tegutsema hakata ning käimaolevatesse projektidesse

varjumiskohad lisada. Lisaks võiks mõelda, kuidas saaks menetluses olevatesse üldplaneeringutesse avalike varjumiskohtade võrgustikud planeerida.

Tabud, ebausk ja minevik on vaja ühiskonnas julgelt ja häbimärgistamata läbi arutada. Pole võimalik arutada varjendite rajamise praktilisi küsimusi, kui kogu teema on tabu. Tabust pole võimalik üle saada, kui rääkimine toob kaasa häbimärgistamise. On vaja avatud kaartidega rääkida sellest, et kuigi me ei taha olla Venemaa moodi, siis meie minevik on siiski NSVL-st mõjutatud ning inimesed indiviididena ikkagi kannavad seda traumat ja mõjutust endaga kaasas, ka läbi mitme generatsiooni. Intervjuudest tuli välja, et inimesed, kes polnud NSVL aegseid tsiviilkaitseõppuseid kogenud, omistasid neile võib-olla isegi negatiivsema mõju, kui inimesed, kes neid läbinud olid. Kõik said ühtemoodi aru, et tol ajal oli taust ja mõjutusvõtted hoopis teised ning täna sel päeval räägime oma enda kodude kaitsmisest. Võib-olla on vaja seda teemat samuti generatsioonide vahel selgeks rääkida. Eestlased on teadagi usuleiged aga samas küllaltki ebausklikud. Võiksime rääkida ebausust, nagu sõjaks valmistumine „toob kurja karja“. Võiksime rääkida, miks siis ikkagi varjendite teema viimastel aastakümnetel riiklikul tasandil teadlikult kõrvale jäeti või miks me kohati otsime valitsuse kommunikatsioonist varjatud tagamõtteid. Võiksime häbimärgistamata kuulata ära ka alternatiivsed vaated, sh näiteks, et kas konflikti ajal on üldse mõtet Eestisse jääda või on targem investeerida välismaa kinnisvarasse ja kas varjendid koondavad inimesi lihtsamateks sihtmärkideks. Lihtsalt kuulata avatud kõrvadega ja leida viis kuidas koos praegusest punktist edasi minna. Võrreldes näiteks Rootsis toimunud avaliku diskussiooni evolutsiooni läbi aastakümnete, on meil palju ainet läbi töötada, et järele jõuda. Sellele võiks lähenda avaliku ajurünnaku formaadis, kus kõik mõtted kuulatakse ära, ei häbistata ning siis valitakse, mis mõtetega edasi minna.

Kaitseministeerium võiks uuesti üle selgitada, millel Eesti riigikaitse põhineb, kuidas toimib NATO, mis ootused on elanikele ja mida nad tegelikult mõtleavad, kui riskide info jagavad. Enamus intervjuueeritavaid arvasid, et NATO-teemaline kommunikatsioon on pigem vähendanud otsustajate valvsust ja motivatsiooni panustada kohalikku valmisolekusse. Toodi välja kognitiivne nihe, mis moonutab otsuseid ebaloogiliselt. See võib olla ühest küljest seotud sellega, et Eesti on Venemaaga võrreldes väga väike ja tunnetatakse, nagu potentsiaalne oht on liiga suur, et selle osas ise midagi ära teha. Või siis, et NATO kaitseb Eestit, mistõttu on „asi kellegi teise kontrolli all“ ja jällegi ei pea ise midagi tegema. Kaitseministeeriumi ekspert selgitas aga täpselt vastupidi, kuidas NATO-sse kuulumine peaks just motiveerima Eestisse kohale jäämisesse panustamist, mis ongi loogilisem tulem. Seega peaks selle kognitiivse nihke probleemiga avalikkuses tegelema. Inimestele on vaja meelde tuletada, millised on ootused

neile endaga hakkamasaamiseks ja riigikaitseesse panustamiseks. Veel, oleks vaja läbi mõelda, kuidas kommunikeerida ohuinfot nii, et see ei tekitaks paanikat või alternatiivseid teooriaid. Kui inimestele öeldakse samal ajal, et ohuhinnang on madal aga ehitage varjendeid ja varuge toitu, siis see on tekitanud spekulatsioone, et järelkult midagi on ikkagi väga halvasti ja äkki peaks hoopis näiteks varakult põgenemisele mõtlema. Siin tuleks abiks suurem tabude murdmine ja kriisivalmiduse normaliseerimine, sidumine olemasolevate harjumuspäraste ohutusmeetmetega. Siis võib-olla ei nähtaks iga kriisiteemalist infokildu kui halba ettekuulutust. Varjendeid peeti väga oluliseks, sest viimastel aastakümnetel tekkinud kollektiivne turvatunne on seoses Venemaa agressiooniga Ukrainas lõhutud ja kui pole võimalik baasturvatunnet Eestis kollektiivselt ja kiiresti tagada, siis inimesed tekitavad endale isikliku tagala mõnda teise riiki. Lahkumisele baseeruv isikliku ohu maandamine on aga täiendav oht riigi püsijäämisele. Tundub, et **inimestele on vaja kinnitust, et Eestisse on mõistlik investeerida ja siin saab olla toimiv tagala.** Veel, kui vastab tõeale, et aktiivkaitse ja elanikkonnakaitse konkureerivad samadele ressurssidele, ning seetõttu aktiivkaitsega tegelevad inimesed hoiduvad elanikkonnakaitse avalikust toetamisest, siis see võib kujuneda oluliseks takistuseks elanikkonnakaitse edendamisel, sest need kaks valdkonda peaksid toimima sünergiliselt, mitte konkureerivalt. Kui selline ebakõla olemas on, siis see tuleks kindlasti poliitilisel tasandil ära lahendada. Aktiivkaitsega tegelevad inimesed on varjumise teemal kindlasti usutavad arvamusiidrid ja nende arvamuse põhjal teevad otsuseid ka teised inimesed.

Vajalik oleks luua laiapinnaline kommunikatsiooniplaan, mis tegeleks teadlikkuse tõstmise ja hoiakute kujundamisega. Selle käigus on vaja murda müüte, eelarvamusi ja väärarusaami, mis praegu takistavad varjenditega ja elanikkonnakaitsega tegelemist. Tabude murdmine on eelduseks, et saaks üldse praktilistest lahendustest rääkida. Näiteks lammutada teadlikult lahti Nõukogude liidu taak ja selgitada rohkem ka NATO olemust. Samuti on vaja tegeleda ebausuga, nagu varjenditega tegelemine „kutsuks kurja karja“ või tähendaks, et sõda on juba ukse taga, mistõttu ongi juba liiga hilja midagi teha. Oleks vaja avalikult läbi arutada, mida keegi üldse saab teha, mis on tema võimuses, sest kui inimesed tunnevad jõuetust liiga suure probleemi ees, siis nad võivad valida toimetulekumehhanismiks hoopis vältimise või ignoreerimise. Veel on vaja selgitamist, et igaühel siiski lasub ka endal vastutus ise ellu jäämiseks. Igaüks peab ise hakkama saama, olenemata, et nõrgematele tullakse ka appi. Näiteks NATO teemalisest küsimusest tuli välja see, et isegi riiklikul tasandil võib väljenduda mingil määral vastutusest loobumine, kas siis seetõttu, et vastane tundub liiga suur või loodetakse, et

keegi teine ajab asja korda. Sama võib olla eraisikute, kohalike omavalitsuste ja korteriühistutega, et jäädakse ootama, kuni keegi teine asja ära lahendab.

Elanikkonna varjumisvõimaluste uuringut (Tomberg, Kanter, Talvik, & Parts, 2023) võiks kohalike omavalitsuste ametnikud lugeda. Päästeamet võiks sarnaseid praktilisi juhiseid veel tellida, erineva detailsusastmega, suunatult omavalitsuste tasandil otsustajatele, ametnikele ja projekteerijatele. Näiteks planeerijatele oleks abiks hoonete paiknemise ja linnulennult varjumiskohtade asetuse loogika, ligipääsetavus ja kuidas planeeringutesse varjumiskohtade nõudeid nii sõnastada, et tingimusest hiljem ka realselt kinni peetaks. Arhitektidel ja ehitusspetsialistidel on juba hoonete projektide kohta täpsemaid teadmisi vaja. Spetsiifiliste uut tüüpi objektide ehituslubade kontrollimisel võivad nad esialgu hätta jääda või läbi sõrmede vaadata. Konkreetsed juhised oleksid abiks ning annaks ametnikele vajalikku enesekindlust nõuda toimivaid lahendusi. Tehniliste lahenduste osas on vaja laiale kasutajaskonnale arusaadavaid juhendmaterjale. Päästeamet võiks korraldada eri osapooltele koolitusi, mis jääks videoloengutena järelvaadatavaks, sest nii on võimalik väiksema ressursiga jõuda rohkemate inimesteni.

Isiklike varjumisruumide lahenduse võiks tuua paralleelseks võimaluseks. Mitu eksperti arvasid, et Israelis kasutusel olev individuaalsete turvaruumide lahendus on varjumislahenduste evolutsiooni tänapäevaseim lahendus, mis lahendab hulga probleeme, mis ühiste varjendite puhul alles jäävad. NB! See ei tähendanud, et ühised varjumiskohad vähem vajalikud oleksid. Kui Eestis praegu varjumiskohtade rajamisega algust teha, siis ühised varjumiskohad aitavad katta suurema hulga inimeste vajaduse kiiremini, mistõttu seda võiks kindlasti esmajoones teha. Aga samas võiks mõelda „Tiigrihüppe“ moodi, et võib-olla me ei pea kõiki evolutsiooni samme läbi tegema vaid võime hüpata ka kohe parima teadoleva lahenduse peale. Kuigi esialgu on lihtsam võtta üks-ühele üle Soome praktika, sest see on pikalt praktiseeritud ja tuleb ka juhistega, siis võib-olla peaks kohe järgmise sammuna võtma ette turvaruumide süsteemi väljatöötamise. Arvestades, et Venemaa sihib teadlikult varjendeid, kuhu tsiviilisikud kogunevad, siis võiks hajutatuse olla elanikkonnakaitsel abiks. Kui avalikud varjumiskohad on veebirakendustest leitavad ja lihtsad märklauad, siis eraomandis varjendid ja turvaruumid ei pruugi nii lihtsalt leitavad olla. Isegi kui turvaruumide info oleks ehitisregistrist leitav, siis oleks ebaotstarbekalt kulukas võtta märklauaks üksikute perede varjumiskohti. See lahendaks ligipääsetavuse probleeme ja muud põhjused, miks ühistesse varjenditesse kohale ei minda.

Kulude asemel peaks keskendumas uutele võimalustele. Nii nagu turg kohanes energiatõhususe nõuetega, kohaneb see ka varjumiskohtade nõuetega. Sellest ei jää midagi tegemata aga samas avab see uusi võimalusi. Selles töös on välja toodud hulk ideid varjendite kasutamiseks rahuajal ning uusi võimalusi, mida varjendi rajamine juurde tooks. Laialdase varjumise lahendamise käigus saab leida sünergilisi lahendusi, mis teevad elukeskkonda paremaks ja lahendavad ka muid probleeme. Olgu selleks siis maa alla kolitud transport, hoiuruumid või spordisaalid, mis lisaksid Tallinnale uue dimensiooni. Viimaste aastate jooksul kogunenud stressi võiks maandada teadmine, et meil on käeulatuses meeldiv turvaline ruum.

Varjumisteemalise majandusharu käimalükkamiseks Eestis on vaja teadlikku juhtimist.

Näiteks võiks mõelda, kas oleks võimalik luua rahvusvaheliste ekspertide mentorlusel toimuv ettevõtete inkubaator ja innovatsiooniprogramm koos toetustega. See aitaks importida väärtuslikku rahvusvahelist teadmist, ilma et eksperdid peaksid alaliselt Eestisse kolima. Start-up ettevõtete ja olemasolevate ehitusettevõtete toetamine meie turule sobilike varjumismoodulite väljatöötamiseks võiks aidata luua lahendusi, mis oleks ostmiseks jõukohased, näiteks turvaruumid eramajadesse, maakeldrite pommikindlad versioonid, uutesse kortermajadesse või ärihoonetesse paigutatavad turvaruumide moodulid. Võiks välja mõelda eri suuruses mooduleid, millel on mõeldud ka alternatiivsete kasutusfunktsioonide peale. Lisaks varjumiskoha karbile on vaja ka ühetaolist masstoodetud tehnikat, ja sisustust, mis sinna sobib ning mida kohalikud ise remontida suudaksid.

Ise ehitamise kultuuri jõustamine aitaks viia varjumise massidesse. Arvestades Eestlaste seas levinud ise oma kodu ehitamise ehitamise kultuuri ja talgute tegemise kultuuri, võiks välja töötada vabavarana kasutatavad turvaruumide ja maakeldrite ehitusprojektid, mida saaks inimesed ise omas tempos valmis ehitada. Inglismaal Andersoni punkrite projekt oli väga laiaulatuslik ja kiire. Võib-olla ise ehitatud varjendid ei tule välja ideaalsed aga kindlasti kaitsevad rohkem, kui kerged puitsõrestikust hoone ruumid. Need vabavaralised projektid peaksid arvestama igapäevaste funktsioonidega, näiteks võiks pime/pimedam ruum olla hoiuruum või isegi magamistuba. Selline lahendus arvestaks erineva majandusliku seisuga inimeste võimalustega ja annaks võimaluse kasvõi aegamööda midagi praktilist oma pere jaoks ise ära teha. Sellist lähenemist toetaks teadlikkuse tõstmine, et iga inimene vastutab ennekõike ise oma elementaarse ellujäämise eest ja riik läheb appi neile, kes hätta jäävad. See võiks tekitada tunde, et iga isiklik samm on väärt tegemist, kuid samas ei teki jõuetust või hüljatud tunnet. MTÜ-de ja erialaliitude toel võiks kogukondades talgute korras näidisprojekte ka valmis ehitada, mis võimaldaks ise-ehitajatel enne oma varjumiskoha ehitamist juhendajate

silma all praktiliselt kätt proovida ja sellest veel julgustust saada. Näiteks alustada sellest, et koguda kohaliku omavalitsuse ja annetajate abil ressursid ning ehitada koos professionaalsete ehitajatega kohaliku kooli või lasteaia õuele maakelder, kus saab hoidiseid hoida ja talvel katusel kelgutada. Lapsevanemate kogukonda võiks motiveerida teadmine, et nende lastele tekib uusi võimalusi turvalisust tagada, tervislikku toitu süüa ja mängida. Tekiks võimalus orgaanilist toitu suuremas koguses kohalikest talunikelt ette osta, mis jällegi suurendab asutuse ja ümbruskonna säilenõtkust.

Vabatahtlike armee on väga oluline, et muutus massidesse viia. See tuli välja nii intervjuudest, kui ka Kotteri mudelist (KotterInc, 2024). Kõikide ülaltoodud motivatsioonimeetmete elluviimises võiksid erinevate valdkondade teadmistega vabatahtlikud panustada. Teemasid, mida on vaja lühikese ajaga läbi mõelda, arutada, analüüsida, ellu viia, on palju ja riigil/kohalikul omavalitsusel ressursi pigem vähe. Iga inimene võib võtta varjumise teema oma asjaks omas valdkonnas ja midagigi sel teemal edasi aidata. See ei pea olema suur ja pikaajaline pingutus, vaid piisab natukesestki. Eeskuju on nakkav ja aitab edasi.

Seda uuringut võib kritiseerida. Selle magistritöö fookus liikus koostamise jooksul saadud info tõttu linnaplaneerimise/linnakorralduse vaatepunktist järjest rohkem hoiakute kujundamise ja meedia teemadeni, mis on pigem isegi psühholoogide pärusmaa. Tõenäoliselt selle uuringu alguses koostatud küsimused ei ole nii kvaliteetsed, kui vastava valdkonna uurijad oleks need sõnastanud. Võib-olla olid küsimused liiga suunavad või uurija arvamusest lähtuvad. Võib-olla sattusid valimisse liiga sarnaste vaadetega inimesed. Mitmed intervjuueeritavatest olid omavahel juba eelnevalt palju suhelnud ja ühiste järeldusteni jõudnud, mis kokkuvõttes ei anna eriti mitmekülgset pilti. Samas, selle valdkonnaga tegelebki Eestis praegu käputäis inimesi ja täiesti erialdiseisvaid eksperte oleks keeruline leida. Teine asi oleks, mis puudutab muutuste juhtimist, sest sellega tegelevaid eksperte leiaks rohkem. Praegusest uuringust võiks järeldada, et elanikkonnakaitse teemat võiks Eestis meedia, psühholoogia ja õiguse valdkonna eksperdid edasi uurida ja pakkuda lahendusi, mis edasi aitaks.

Kokkuvõte

Uuringu eesmärk oli teada saada, kuidas motiveerida Tallinnasse rahuajal varjendite/varjumiskohtade rajamist. Meetoditena kasutati ekspertintervjuusid ja kvalitatiivset sisuanalüüsi. Intervjueeriti 10 inimest, kes olid seotud põhiliselt elanikkonnakaitse või ehitusvaldkonnaga aga ka aktiivkaitse ja turundusega. Lisaks analüüsiti põgusalt, kas tavapäraselt tervishoius kasutusel olevat ettevaatusabinõude omaksvõtmise protsessi mudelit (PAPM - Precaution Adoption Process Model) võiks ka elanikkonnakaitse valdkonnas kasutada. Arvestades uuringu mahtu, ei peaks neid tulemusi ammendava vastusena käsitlema. Töö sisus on välja toodud, mida võiks sel teemal veel uurida. Selle uuringu tulemustest võiks välja tuua, et PAPM mudeli kasutamine kriisideks valmistumise teadvustustöös võiks aidata vähemalt eraisikute puhul motivatsiooni tõsta. See võiks olla mugav tööriist ka organisatsioonide tasandil, kuid vajaks põhjalikumat analüüsi ning teiste organisatsiooni muutuste juhtimiste mudelistega võrdlemist.

Uuringust tuli välja, et motivatsiooni tõstmiseks on vältimatult vajalik riigiülene võrdsetel alustel toimiv kohustus, millega kaasneks ka vajalikud ressursid, üleminekusätted ning juhendamine. Inimesi motiveeriks hea eeskuju, nii riigi kui ka erasektori näidetel. Ohuhinnangut/hirmu peeti olulisemaks motivaatoriks, mis määrab ära selle olulise teema akuutsuse ja seega sunnib edasilükkamise lõpetama. Samas peeti väga oluliseks, et hirmutamise liiale ei mindaks, sest liigne hirm vallandab kaitserefleksid, mille tulemusel isegi võimaluste piires tegutsemine lakkab. Motivatsiooni osas peeti oluliseks, et regulatsioon ja toetused ei tekitaks täiendavat ebavõrdsust üksikisikutele ega ehitusturul.

Uue süsteemi juurutamisel saab eeldada, et see ei ole kohe ideaalne, ka varjendid ei paku kaitset kõige eest. Peeti oluliseks keskenduda sellele, mida saab teha ja milliseid uusi võimalusi tekib. Näiteks keskenduda hirmu asemel turvatundele ja kulude asemel uutele ärivõimalustele. Toodi välja, et varjenditega lisanduvad kulud võiks tasandada lisandunud ehitusõigusega või planeeringuteülese igameheõigusega enda tarbeks varjend rajada. Lisanduvate ruumide puhul soovitati samuti keskenduda uutele võimalustele, mida nende ruumide rahuaegne kasutamine kaasa tuua võiks või missuguseid linnaruumi probleeme samal ajal lahendada saaks. Laiemas plaanis tekib uue regulatsiooniga Eestis uus tööstusharu, mis pakub võimalusi, tööd ja ka vabatahtlikele tegevusi. Varjendite/varjekohtade rajamine looks Tallinnas uusi võimalusi, uusi sotsiaalseid kontakte ning suurendaks kogu linna säilenõtkust ka igasuguste muude kriiside korral.

Uuringust tuli välja, et motivatsiooni tõstmiseks on vaja lisaks praktilisele poolele tegeleda ka hoiakute kujundamise, tabude, ajaloolise trauma ja eelarvamustega, mis võivad takistada tänapäevases elanikkonnakaitses tulemusteni jõudmist.

Kokkuvõttes on vaja riiklikku korraldamist ja lisaressursse, igal tasandil on vaja süstemaatiliselt teadlikkust tõsta ja anda kõigile kätte tööriistad vabatahtlikuks panustamiseks. Igale inimesele leidub selles suures ühises pingutuses oma roll. Meedia kujundab avalikku arvamust, avalik arvamus mõjutab poliitikuid, poliitikud mõjutavad regulatsiooni ja rahastust, erinevad valitsusasutused mõjutavad riiklikku tellimust ja ressursside jagamist, ostjad mõjutavad turgu jne. Praegu, kui ressursse on vähe aga detailset läbimõtlemist on vaja teha kiiresti ja palju, võiksid erinevate erialade inimesed vaadata sellele probleemile otsa ja oma valdkondade vaatest analüüsimisega vabatahtlikult panustada. Liikudes tabude murdmisest ja õiguslikest küsimustest konkreetsete juhenditeni, tekivad järgmised valdkonnad, milles vabatahtlik panustamine jällegi barjääre ületada aitaks. Kriisi esimestel hetkedel on elanikkonnakaitses elanike endi käes. Riik ei jõua igal hetkel igale poole. Seetõttu on vaja, et inimesed saaksid aru, et nad ise peaks olema kõige rohkem huvitatud enda varjumisvõimalustest. Inimesed ei tohiks jätta kasutama võimalusi, mis on nende võimuses, et tekitada varjumiskoht endale ja esitada vastav tellimus ka poliitikutele ning arendajatele. Varjendite ja varjumiskohtade ehitamine on võimalik juba praegu ning ei pea ootama mingisuguste suuremate protsesside taga, et enda kogukonnas turvatunnet luua. Varjumiskoha rajamine on hea võimalus organisatsioonides ja peredes viimaste aastate pingeid maandada ja rahulikumalt edasi minna.

Kuidas motiveerida Tallinnasse rahuajal pommivarjendite ja varjumiskohtade rajamist? Riik peab korraldama puuduolevad tööriistad (regulatsioon, juhised, meediakampaaniad, toetused). Kohalik omavalitsus saab näidata eeskujuna ning pakkuda juhendamist. Süsteemse teadlikkuse tõstmisega vaja jõuda nii kaugele, et igal tasandil otsustajad (ka eraisikud) mõistaks, et nemad ise ongi oma võimete piires varjumise elluviijad, ning ei jääks ootama, et keegi teine seda lahendama tuleks. Inimesed saavad esitada tellimuse, aidata kaasa diskussiooni, tabude murdmise ja lahenduste leidmisega. Ideaalsed lahendused tulevad alles töö käigus, mitte esimese ringiga ja seetõttu ei pea midagi tegemata jätma. Veaprotsenti tuleb avalikult aktsepteerida. Avalik diskussioon võiks liikuda süüdistamisest ja takistustest hoopis võimaluste ja avatud kaartidega arutelude suunas. Nii jõuab lahendusteni ja tekib julgus igaühel vähemalt proovida varjumist edendada.

Summary

Title: How to motivate building bomb shelters and places of shelter in Tallinn during peacetime?

The aim of the research was to understand how to motivate the construction of bomb shelters and shelter places in Tallinn during peacetime. Expert interviews and qualitative content analysis were used as methods. Ten experts were interviewed, mainly connected to civil defence or construction, but also to active defence and marketing. Additionally, a brief analysis was conducted to explore whether the Precaution Adoption Process Model (PAPM), commonly used in healthcare, could also be applied in the field of civil defence. Given the scope of the study, these results should not be considered conclusive. Further research needs are suggested on the topic. From this study, it can be suggested that using the PAPM model in raising awareness for crisis preparedness could help increase motivation, at least for individuals. It could also be a convenient tool at the organizational level but would require more in-depth analysis and comparison with other organizational change management models.

The research highlighted that a crucial factor for boosting motivation is the establishment of a nationwide obligation, accompanied by necessary resources, transition provisions, and guidance. Leading by example, both by the state and private sector, would motivate people. Risk assessment/fear was considered a significant motivator determining the urgency of the issue. However, it was emphasized that excessive fearmongering should be avoided, as it triggers defence mechanisms that might hinder action even within available opportunities. It was deemed important that regulations and support would not create additional inequality among individuals or in the construction market. When implementing a new system, it should be expected that it won't be perfect. It was deemed important to focus on what can be done and what new opportunities arise. For instance, focusing on a sense of security instead of fear and on new business opportunities instead of costs. It was suggested that the additional costs of bomb shelters could be offset by increased building rights or a superior right for everyone to be able to build shelters for personal use. In a broader sense, the new regulations would create a new industry in Estonia, providing opportunities, jobs, and volunteer activities. The construction of bomb shelters in Tallinn would create new opportunities, new social contacts, and enhance the city's resilience in the face of any crisis. The study revealed that in addition to the practical aspects, addressing attitudes, taboos, historical trauma, and prejudices that may hinder progress in modern civil defence is necessary to boost motivation.

Kasutatud kirjandus

- Anderson shelters*. (15. 04 2024. a.). Allikas: <https://andersonshelters.org.uk/a-history-of-the-anderson-shelter/>
- Bennesved, P. (07. 03 2023. a.). Shelter news: affordance, place and proximity in news media representations of civil defence artefacts. *Critical Military Studies*, lk 1-6. Allikas: <https://doi.org/10.1080/23337486.2023.2188004>
- Cambridge Dictionary. (10. 12 2023. a.). *Cambridge Dictionary*. Allikas: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/fallout-shelter>
- Chernov, M. (Režissöör). (2023). *20 päeva Mariupolis* [Film].
- Daniel, T. C. (2007a). Managing individual response: Lessons from public health risk behavioral research. (C. R. W. E. Martin, Toim.) *Wildfire risk: Human perceptions and management implications*, lk 103–116.
- Daniel, T. C. (2007b). Perceptions of wildfire risk. (M. S. T. C. Daniel, Toim.) *People, fire, and forests: A synthesis of wildfire social science*, lk 9–36.
- Debrock, S., Acker, M. V., & Admiraal, H. (2023). Design recommendations for sustainable urban underground spaces. *Tunnelling and Underground Space Technology* 140 (2023) 105332.
- Eesti Keele Instituut. (02. 11 2023. a.). Sõnaveeb.
- Eesti Puuetega Inimeste Koda. (2018). Puuetega inimeste eluolu Eestis. ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni täitmise variraport. Tallinn. Kasutamise kuupäev: 17. 12 2023. a., allikas https://www.epikoda.ee/wp-content/uploads/2018/03/EPIK_variraport_webi.pdfEesti Uuringukeskus OÜ, Kaitseministeerium. (Juuni 2023. a.). Avalik arvamus riigikaitsest 2023.
- Etkin, D. (1999). Risk transference and related trends: Driving forces towards. *Environmental Hazards*, lk 69–75.
- Garrett, B. (12 2021. a.). Doomsday preppers and the architecture of dread. *Geoforum, Vol 127*, lk 401-411.
- Guion, D. T., Scammon, D. L., & Borders, A. L. (2007). Weathering the storm: A social marketing perspective on disaster preparedness and response with lessons from Hurricane Katrina. *Journal of Public Policy & Marketing*, lk 20-32.
- Haselton, M. G., Nettle, D., & Andrews, P. W. (2005). The evolution of cognitive bias. (D. M. Buss, Toim.) *The Handbook of Evolutionary Psychology*, lk 724-746.
- Hastings, G., Stead, M., & Webb, J. (2002). Fear appeals in social marketing: Strategic and ethical reasons for concern. *Psychology and Marketing*, lk 961–986.
- Hollands, R. (2008). Will the real smart city please stand up? *City* 12:3,303-20.

- International Criminal Court. (2011). Rome Statute of the International Criminal Court. The Hague, The Netherlands. Kasutamise kuupäev: 27. september 2023. a., allikas <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>
- Jarne, A. (10. 06 2023. a.). Tallinna tulevik. Tehisintellekt võib hakata valesti parkijaid ja kihutajaid püüdma. *Pealinn*. Kasutamise kuupäev: 27. 12 2023. a., allikas <https://pealinn.ee/2023/06/10/tehisintellekt-voib-hakata-valesti-parkijaid-ja-kihutajaid-puudma/>
- Kalmus, V. (2015). *Standardiseeritud kontentanalüüs*. Allikas: Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas: <https://sisu.ut.ee/samm/kontentanalyyis>
- Kalmus, V., Masso, A., & Linno, M. (2015). *Kvalitatiivne Sisuanalüüs*. . Allikas: Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas: <https://sisu.ut.ee/samm/kvalitatiivne-sisuanalyys>
- Kim, J., Lee, J.-M., & Kang, J. (19. 07 2023. a.). Smart cities and disaster risk reduction in South Korea by 2022: The case of Daegu. *Heliyon* 9 (2023) e18794.
- KotterInc. (15. 04 2024. a.). Allikas: <https://www.kotterinc.com/methodology/8-steps/>
- Lepik, K., Harro-Loit, H., Kello, K., Linno, M., Selg, M., & Strömpl, J. (2014). *Intervjuu*. Allikas: Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas: <https://sisu.ut.ee/samm/intervjuu>
- Läänemets, L. (08. 03 2024. a.). Siseministeeriumi pressikonverents: Siseministeerium soovib kehtestada varjendi ja varjumiskohtade nõuded. Allikas: <https://www.siseministeerium.ee/uudised/siseministeerium-soovib-kehtestada-varjendi-ja-varjumiskohtade-nouded>
- Läänemets, L. (17. 03 2024. a.). Valitsuse pressikonverents. Allikas: <https://valitsus.ee/uudised/valitsuse-pressikonverents-7-marts-2024>
- Masnavi, M. R., Hajibandeh, F., & Gharai, M. (13. 06 2018. a.). Exploring urban resilience thinking for its application in urban planning: a review of literature. *International Journal of Environmental Science and Technology*. doi:<https://doi.org/10.1007/s13762-018-1860-2>
- Moreno, C. (05. 10 2016. a.). The quarter-hour city: for a new chrono-urban planning. *La Tribune*. Kasutamise kuupäev: 27. 12 2023. a., allikas <https://www.latribune.fr/regions/smart-cities/la-tribune-de-carlos-moreno/la-ville-du-quart-d-heure-pour-un-nouveau-chrono-urbanisme-604358.html>
- Moreno, C., Allam, Z., Chabaud, D., Gall, C., & Pratlong, F. (2021). Introducing the “15-Minute City”: Sustainability, Resilience and Place Identity in Future Post-Pandemic Cities. *Smart Cities*(4), 93-111. Allikas: <https://doi.org/10.3390/smartcities401000>
- Mukhtar, A., Yusoff, M., & Ng, K. (21. 07 2019. a.). The potential influence of building optimization and passive design strategies on natural ventilation systems in underground buildings: The state of the art. *Tunnelling and Underground Space Technology* 92 (2019) 103065.

- Paton, D. (20. 11 2019. a.). Disaster risk reduction: Psychological perspectives on preparedness. *Australian Journal of Psychology*(71:4), lk 327-341. doi:<https://doi.org/10.1111/ajpy.12237>
- Paton, D., & McClure, J. (2013). *Preparing for disaster: Building household and community capacity*. (C. C. Thomas, Toim.) IL: Springfield.
- Paton, D., Jang, L.-J., Kitagawa, K., Mamula-Seadon, L., & Sun, Y. (2017). Coping with and adapting to natural Hazard consequences: Cross cultural perspectives. (C. C. Thomas, Toim.) *Disaster resilience: An integrated approach. 2nd ed*, lk 236–254.
- Planeerimisseadus*. (27. september 2023. a.). Allikas: Vastu võetud 28.01.2015, RT I, 30.06.2023, 57: <https://www.riigiteataja.ee/akt/126022015003?leiaKehtiv>
- Päästeamet. (05 2023. a.). Keldrite varjumiskindluse parandamise taotlusvoor. Allikas: <https://www.rescue.ee/et/juhend/kriisiks-valmistumine-korteriuehistule/keldrite-varjumiskindluse-parandamise-taotlusvoor>
- Päästeamet. (27. september 2023. a.). *Käitumisjuhised kriisiolukordadeks*. Allikas: OlevaValmis.ee: <https://www.olevalmis.ee/et/juhis/varjumine-siseruumidesse>
- Päästeamet. (27. september 2023. a.). *Varjumine*. Allikas: www.rescue.ee: <https://www.rescue.ee/et/juhend/elanikkonnakaitse/varjumine>
- SEI Tallinn. (11. 01 2022. a.). *Säästva arengu sõnaseletusi*. Kasutamise kuupäev: 27. 12 2023. a., allikas http://www.seit.ee/sass/?ID=1&L_ID=339
- Shafiri, A., Allam, Z., Feizizadeh, B., & Ghamari, H. (25. 06 2021. a.). Three Decades of Research on Smart Cities: Mapping Knowledge Structure and Trends. *Sustainability* 2021, 13, 7140.
- Siseministeerium. (15. 05 2023. a.). Hädaolukorra seaduse ja ehitusseadustiku muutmise seaduse eelnõu. Allikas: <https://eelvoud.valitsus.ee/main#WMNuKVsq>
- Siseministeerium. (2023). Programm "Siseturvalisus 2023-2023". Allikas: <https://www.siseministeerium.ee/stak2030#programm-arengukava>
- Siseministeerium. (2024). Programm "Siseturvalisus 2024-2027".
- Tallinna Linnavolikogu. (01. 01 2021. a.). Tallinna arengustrateegia „Tallinn 2035“. Tallinn. Kasutamise kuupäev: 27. 12 2023. a., allikas <https://strateegia.tallinn.ee/sobralik-linnaruum>
- Tartu Ülikool. (30. 11 2023. a.). *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Allikas: Tartu Ülikool: <https://sisu.ut.ee/samm/avaleht>
- Tomberg, T., Kanter, S., Talvik, I., & Parts, A. (2023). Elanikkonna varjumisvõimaluste uuring võimaliku kriisisituatsiooni korral. II etapp: tehniliste meetmete väljatöötamine ehitiste kiirkorras varjumiskohtadeks kohandamiseks. (T. T. Instituut, Koostaja) Allikas: <https://www.rescue.ee/files/Uuringud/2023-elanikkonna-varjumisvoimaluste-uuring-voimaliku-kriisisituatsiooni-korral.pdf?5bc3329266>

Weinstein, N. D., Sandman, P. M., & Blalock, S. J. (2008). The Precaution Adoption Process Model. *Health Behavior and Health Education*, 4th. ed. pp. 123–147. San Francisco: Jossey-Bass.

Wikipedia. (18. 04 2024. a.). *Wikipedia - Merkhav Mugan*. Allikas: [https://en.wikipedia.org/wiki/Merkhav_Mugan#:~:text=Merkhav%20Mugan%20\(Hebrew%3A%20%D7%9E%D7%A8%D7%97%D7%91%20%D7%9E%D7%95%D7%92%D7%9F,new%20buildings%20by%20Israeli%20law.](https://en.wikipedia.org/wiki/Merkhav_Mugan#:~:text=Merkhav%20Mugan%20(Hebrew%3A%20%D7%9E%D7%A8%D7%97%D7%91%20%D7%9E%D7%95%D7%92%D7%9F,new%20buildings%20by%20Israeli%20law.)

Joonised/pildid

Joonis 1 Andersoni punkri ehitamine, https://andersonshelters.org.uk/design-construction/building/	13
Joonis 2 PAPM etapid (Weinstein, Sandman,& Blalock, 2008)	14
Joonis 3 PAPM etappide näide varjumiskohtade rajamise kohta (Krista Erg-Scacchetti)	14
Joonis 4 Avalikud varjumiskohad Tallinnas. Maa-ameti geoportaal, Päästeamet, https://xgis.maaamet.ee/xgis2/page/app/paasteamet_varjumiskohad	20
Joonis 5 Maa-ameti fotoladu, Tallinna Saksa Gümnaasiumi staadion Mustamäel	28
Joonis 6 Millises PAPM etapis on eksperdi enda organisatsioon.....	32
Joonis 7 Millises etapis on eksperdi arvates Tallinna linna varjumiskohtade rajamise kohta otsuseid tegevad inimesed.....	33

Lisa 1 – täiendavad tsitaadid intervjuudest

1. Mis motiveeriks avalikku sektorit Tallinnasse rahuajal varjumiskohti/varjendeid rajama? Mis neid motiveeriks? Mida teised osapooled teha saavad, et motivatsiooni tõsta?

„Meie lähtume ühest printsipiaalselt ohust ja see on sõjaline oht Eestile... Arvan, et teised saavad kaasa aidata küll, selles mõttes, et ohutaju ei ole nii-öelda abstraktselt eraldiseisev motivatsioon, vaid see peabki olema nagu ühiskondlik tellimus, ühiskond tunneb mingit ohtu, ühiskond tunneb, et tal on seda vaja. ... on väga palju osapooli, kes saaksid sellesse nii-öelda motivatsiooni tõstmisesse panustada.“ – Intervjuu 7

„Tundub, et siin ei olegi nagu ühte konkreetset inimest või inimeste gruppi, kes selliseid asju otsustab, et neid on väga palju. Ja kohati nad peavad seda ka koos otsustama. Selle taha võib ka kogu varjendite teema toppama jääda, et keegi ei ole seda konkreetset üles tõstnud.... Selliste teemade puhul, keegi peab selle asja omanikuks saama, ja omanikuna mõtlen, mitte ainult see, et kelle vastutusvaldkonnas on varjendite teema, vaid on vaja ka sõna otseses mõttes eestvedajat, kes siis paneb ka paika, et kui kiiresti, kui suures ulatuses me tegelikult peaksime need varjendid siis ehitama. Ehk siis tegelikult eesmärgistab kogu selle tegevuse. ... Kui on segadus, siis okei, on segadus, aga kes siis peaks selle segaduse lahendama? Minu meelest on ikkagi eestvedaja praegu puudu kogu sellel teemal. Ja eestvedajaid võib tulla kõigist kolmest sektorist. Kui seal on nagu keegi väga ergas inimene, kes ütleb, et varjendite teema peab nüüd edasi minema ja ta hakkab lihtsalt tegema seda kommunikatsiooni, sellega ta siis toob selle teema jälle uuesti akuutseks, tekitab selle kiireloomulisuse, olulisuse ja tähtsuse sellele. Korruga hakkab kõigile tunduma, et jah, see on oluline teema, nii avalik sektor, kui erasektor, kui võib-olla MTÜ, et kõik hakkavad siis nagu korruga prioritseerima seda teemat rohkem. Praegu, kui teema ei ole üldse akuutne, ta lihtsalt kukub kogu aeg laua pealt maha. Teavad, et on tähtis, aga ta lihtsalt kukub maha, tal ei ole tähtaega. .... Läbivate teemadega, nagu näiteks keskkond, päris mitmel juhul ma nägin seda, et aeg-ajalt on hea, kui mingi muutuse juht, mingi suure teema juht on väljaspool avalikku sektorit. Et see on selline hea neutraalne inimene. Keegi ei saa öelda, et kobi oma liistude juurde. Tegelikult ongi siis see inimene, kes toob kõik osapooled kokku. Tema võib kõike tegelikult ju kommenteerida ja öelda. Aeg-ajalt on isegi mingisugust neutraalset platvormi mingite teemade ajamiseks vaja või tegelikult lihtsalt tuleb kasuks. Siis hakkavad asjad liikuma.“ – Intervjuu 4

„Avaliku sektori kõige kiirem aktiveerija või motiveerija on ikkagi mingi akuutne probleem kuskil. Kui meil tekib nagu hädavajadus, kasvõi korraks kasutada varjendit, siis hakatakse kohe ka mõtlema. Aga niikaua on kõik need kiiremad teemad alati laua peal. Kokkuvõttes me oleme kõik inimesed, ja eriti avalikus sektoris on ilmselt on igasuguseid asju seal laua peal ja siis veel varjendid ka. Ja siis sa pead valima, et mida sa teed selle oma 24 tunniga päeva jooksul. Varjendid, ma kahtlustan, et kipuvad sinna tahapoole jääma, mis ei ole kiire. Ta on küll tähtis, aga pole kiire alati. Me tegeleme kiirete ja tähtsate asjadega, aga mitte-kiirete tähtsate asjade juurde me tihti ei jõua.“ – Intervjuu 4

„Aga kui nüüd Siseministeriumis kõik muud teemad tunduvad praegu kiiremad, siis järgmine mõjutamine on ikkagi ju meedia ja avalik arvamus, seal siis peaks olema kodanikuühiskond, kes survestab avalikku sektorit, et kuulge, nüüd oleks vaja midagi teha. Kui vabariiklased või kodanikuühiskond ei muretse selle pärast, siis ei ole avalikul sektoril survet taga.“ – Intervjuu 4

„Esimene asi, selle teemaga ei saa jääda ainult oma liistude juurde. Ka avalik sektor ei saa jääda ainult oma liistude juurde, et me oleme ministerium, meie anname ainult seaduse välja ja siis keegi ei jälgi, et seda seadust ka väidetakse. Nende suurte teemade puhul, mis nõuavad ühiskondlikku muutust (nt kliimamuutused), ei saa seda vaadata valdkondlikult, vaid seda peaks vaatama komplekselt. Igal muudatusel on algus ja lõpp. Kuidas me nüüd saame aru, et see muutus on edukalt ellu viidud ja see on ka kinnistunud. ... Nagu kõikide muutuste puhul on, ..., et ma tahaks näha sellist tulemust, ... mingid eesmärgid panna paika ja siis hakata liikuma, et mis siis selleks peab juhtuma, et me saaksime asja tehtud. ... Et selline visioon, kuidas me jõuame selle visioonini praegu?“ – Intervjuu 4

„Kõige parem motivaator tulevikku vaadates on seesama sõda. ... Teiseks tuleb aru saada, mille jaoks seda võib varem otseselt vaja minna. Varjumiskoht on vajalik ekstreemsete ilmaolude suhtes, muude mingite õnnetuste puhul, aga sellele pole eriti mõeldud. Aga just see sõda pani mõtlema, et varjumiskoht ei saa olla ainult sõja jaoks vaid seda on vaja ka muude ohtude jaoks linnas, avalikus ruumis.“ – Intervjuu 6

„Linnaametnikke, juhtkonda võiks motiveerida see, et varjekohad aitavad kaasa sellele, et inimestele oleks avalikus ruumis turvaline keskkond.“ – Intervjuu 6

„Kõige parem motivaator on see, kui osapooled omavahel suhtlevad ja osapooled teavad mis on täpsed ootused teisele osapolele. ... Kui osapooled jäävad oma liistude juurde, omavahel

ei suhtle, selgeid ootusi välja ei ütle, siis on väga raske motiveerida ennast sellega tegelema.“

– Intervjuu 6

„Nagu väga hea küsimus teises plaanis, et mis on avaliku sektori ülesanded üldse, et noh, täna me ju teame, et avalik sektor üritab maksimaalselt oma ülesandeid delegeerida erasektorile. Ja kui me vaatame ka nagu kavandatavaid seadusemuudatusi, siis eelkõige nad ju kohustavad erasektorit, varjendeid ja varjumiskohti rajama.“ – Intervjuu 8

„Aga üks asi, millele me ise rõhume, on see, et avalik sektor ja kohalik omavalitsus peaks olema eeskujuks hakates nõudma erasektoril varjendite varjumiskohtade rajamist, et noh, me peame ise ka seda tegema. Seda enam, et kui me räägime näiteks koolidest ja lasteaedadest, siis seal on tegemist väga haavatava sihtrühmaga, et seal kindlasti on see ühiskonna ootus kõige-kõige kõrgem.“ – Intervjuu 5

„Ainus asi: valijate surve. Lühike vastus. Aga noh, probleemistik on laiem, et me teame, et omavalitsustel ei ole raha ja need objektid, kuhu juurde esmajärjekorras peaks variandi rajama, on just ehitatud (autori märkus: enne rääkisime riigigümnaasiumitest) ja sinna lisada varjendit pole enam võimalik. Ainus võimalus ehitada näiteks koolistaadioni alla või midagi sellist.“ – Intervjuu 8

„Mis puudutab nii-öelda avalikuks kasutamiseks mõeldud varjendeid, et siis võiks kuidagi lihtsamalt lubada linna maale varjendite rajamist, kas siis ettevõtetel või, kui KOV või riik seda ise teha tahab, aga praegu on põhimõtteliselt hoonete vahel palju sellist pinda, mis on muru ja mis kuulub tihti linnale, et ei kuulu näiteks siis korteriühistutele. Et kuidagi nii-öelda maakasutuse lihtsustamine ka.“ – Intervjuu 5

„Motivaatorit on kahte sorti, kui seaduse tasandil tekib nõue ja teine teema on, et kuidas on selle rahastamine lahendatud. Juba 2017 tehti Riigikantselei juurde elanikkonna kaitse rakkerühm, kus juba otsustati varjumiskohti teha aga see jäi raha taha. Ja enne ei oldudki motiveerinud, kui tuli otsene oht naabrilt. Motivatsiooni polegi kui pole nõudeid.“ – Intervjuu 1

„Kasvav ohuhinnang võiks olla see, mis motiveerib. Tõendatud kasulikkus, toimivus nendel varjenditel ja varjumiskohtadel. Täna Ukrainas on võimalik seda tõendust saada. Teised osapooled, et kui avalikkusel on kõrgendatu soov ja huvi.“ – Intervjuu 9

„Et oleks olemas üldse selline ohuhinnang, et midagi võib juhtuda, mingi agressioon võib juhtuda, või siis ka mõni suur õnnetus. Need varjendid, varjumiskohad peaks olema abiks ka

suurõnnetuste puhul. Peaks olema valmisolek või eeldus üldse, sellised asjad võivad juhtuda.“

– Intervjuu 10

„Teised saavad informeerida, kirjutada, tuua näiteid naaberriikidest, kus sellega väga põhjalikult on tegeletud: Soome, Rootsi. Võib-olla juhtida tähelepanu sellele, et kogu see tehiskeskkond, mida me siin oleme endale ehitanud, et see ikkagi paljuski ei vasta sellistele elementaarsetele vajadustele, kui peaks toimuma mingisugune rünnak või siis suur loodusõnnetus“ – Intervjuu 10

„Kui ei ole seaduseruumis ära defineeritud ja paika pandud kohustused, ülesanded hooldus, järelevalve ja mis kõige olulisem, kõige primaarsem argument on rahastuselement, kes peab seda rahastama, siis see ei ole teema, millega keegi tegeleks. See on sellisel juhul mingisugune nii-öelda tööväliline asi, millega hobi korras võiks tegeleda. Aga seda aega, seda ressursi selle nii-öelda kõrvalise tegevusega tegelemiseks, väga ei ole avalikus sektoris, rääkimata erasektorist.“ – Intervjuu 3

„Avaliku sektori motiveerib raha. Kui raha ei ole, siis Eesti riigis ei tee mitte keegi mitte midagi. See on avaliku sektori kohta ja ma arvan, et seda võib laiendada tegelikult suuresti kõikidele teistele sektoritele. Ja see tuleneb sellest, et meil on enam kui 30 aastat lastud õitseda ultra-individualistlikku lähenemist, kus siis primaarne on üksikindiviid ja tema heaolu, tema õigused ja vabadused ning täiesti kõrvale on jäetud see, mis puudutab ühiskonda kui terviklikku koostlust ja kõike seda, mis puudutab siis kogukonda.“ – Intervjuu 3

„Tallinn, Tallinna initsiatiiv, Tallinn on Eesti kõige suurem ja kõige võimsam selles mõttes, et rahaliselt võimsam omavalitsus. Kui Tallinn võtaks initsiatiivi, selles mõttes initsiatiivi, mitte omavalitsuste seas, aga ka võrdluses keskvalitsuse tasandiga, siis see võiks anda täiendava motiveeriva impulsi, mitte ainult keskvalitsuse tasandile, aga ka teistele kohalikele omavalitsustele. ... Sest meil tekiks nii-öelda reaalne käega katsutav, praktiline lahendus. Võiks isegi öelda, et see baasväärtus kerkib 100 protsenti, kuna ta on praegu null. Ja ühe lisandumine oleks juba noh, meeletu kasv, mis on absurd, aga lihtsalt see skaala, milles mõõdaksime, seda, ongi niivõrd äärmuslik, siis Tallinna motivaatori elementi ei tohiks alahinnata. Ta võiks olla uue suuna või lahenduskäigu näitaja. Nii-öelda pioneer, piloteerija, mis iganes sõnaga, me tahaks seda nimetada.“ – Intervjuu 3

„Optimistlik on see, et vähemalt see töörihm, mis siseministeriumis justkui on ja mis tegelikult tänaseks tundub, et on kolinud üle Eesti Arhitektide Liidu alla, kuna seal käib nüüd koos ka siseministeriumi esindaja. ... Et see on märk sellest, et midagi siiski toimub ka, kas nüüd noh,

peab olema nii, et üks erialaliit seda on hakanud vedama, mis tegelikult peaks ju riigi tasandil toimuma, on juba eraldi küsimus.“ – Intervjuu 3

„Selleks, et see valdkond saaks üldse areneda, hakata kuhugile süsteemina tekkima, selleks on vaja ikkagi selget poliitilist konsensust selle teema olulisuse kohta. Kui see formuleeritud, siis see eeldab ka vastavat rahalist eraldist sellega tegelemise paremaks garantiiks siis, NATO eeskujul teatava protsendi ühiku, mis iganes protsent see on, selle kokku leppimine ja rahule jätmine. Tekiks siis selles valdkonnas mingisugune kodurahu, mis võimaldaks hakata seda süsteemi üles ehitama. On ta siis alustades varjenditest või varjumispaikadest või üldisest evakuatsioonivõimest või mingisugusest haridussüsteemi suunatud koolitundidest, õppeprogrammidest, et noh, see on juba poliitikute ja poliitikakujundajate enda otsustada.“ – Intervjuu 3

„Head näited motiveerivad, kogenud partnerid, näiteks Soome, kus mõttemaailm on juba 50-60 aastat selline, et on teadmine, et tuleb valmis olla. Iisraelis Tel Avivis, on hästi välja ehitatud ohutuse ja varjendite süsteem.“ – Intervjuu 6

2. Mis motiveeriks kinnisvaraarendajaid Tallinnasse rahuajal varjumiskohti/varjendeid rajama? Mis neid motiveeriks? Mida teised osapooled teha saavad, et motivatsiooni tõsta?

„Kinnisvaraarendajat peaks motiveerima turg, ... vabaturumajanduses on klient see, kes määrab toote kvaliteedi. Häid asju ostetakse, halbu asju ei osteta. Üks nagu tegelikult tsentraalne asi, peaks olema see, et inimene ei tahagi soetada endale kodu, kui seal ei ole varjumispaika defineeritud või korralikult välja ehitatud. Muidugi, see ei ole täna reaalsus, aga see on see, kuhu poole me peaksime püüdlema. Et ohutaju ja motivatsioon selle varjumise järele, tulebki inimesest endast. Nüüd, mis puudutab seda, kas riik peaks selle tegema kohustuslikuks, kinnisvara arendajale näiteks, ja läbi selle tema motivatsiooni tõsta, põhimõtteliselt, ütleme siis käsuga, seadusega, seda ma ei oska kommenteerida.“ – Intervjuu 7

„Esiteks seadused ja järelevalve, ülejäänud tegelikult kõik juba läheb nügimise valdkonda. Nügimine olnud ju selline muutuste juhtimine, kus valikuvõimalust ära ei võeta, vaid pigem otsustajaid nügitakse selle meie poolt soovitud käitumise suunas. ... Aga noh, see on selline, et sellele reageerivad siis võib-olla ainult ühiskonna tundlikumad kinnisvaraarendajad, aga 100 protsenti me ei saa selle peale lootma jääda. Nügida saab mitut pidi, tuua välja häid kinnisvara

arendajaid, on teinud hooneid, kus on varjendid juures. Kui keegi juba saab sellist feimi, au ja kuulsust läbi selle, et ta on selle peale mõelnud, siis see ilmselt tõmbab ka teisi seda järgima.“

– Intervjuu 4

„Erasektorit motiveeriks sõnum, et varjumiskoht ei pea olema ainult ühe eesmärgiga, see peaks olema multifunktsionaalne. Erasektorile anda täiendavad võimalused oma kinnisvara arendada ja see teha lihtsaks, tuua välja positiivsed aspektid. Tuleks anda investorile suunis, et rahuajal saab seda kasutada teisteks otstarbeks, näiteks Soomes on jalgpalliväljakud, saalihokiväljakud.“ – Intervjuu 6

„Varjendi/varjumiskoha rajamine on seotud täiendava kuluga, aga olles nüüd ise turuosalistega rääkinud, ma vaatan, tihti nagu ei peetagi mitte probleemiks seda täiendavat rahalist kulu vaid suurema probleemina nähakse hoopis täiendavat ajalist kulu, mis on seotud bürokraatia, lubade ja planeeringute ja kõige muuga. Ehk tulekski mõõta seda kahes dimensioonis, et üks rahaline, teine on võib-olla ajaline ka.“ – Intervjuu 5

„Kui see saab üheselt ühte õigusakti kirja, on see siis seadus või muu õigusakt, mis üheselt selle nõude kehtestab. See oleks, et kui teisiti ei saa, siis tuleb lihtsalt rajada. Teiseks, kui ostjad, tarbijad hakkavad seda oluliseks pidama ja arendajad näevad selles eelist. Et kas müügi või rentimise konkurentsieelis.“ – Intervjuu 9

„Soome analüüs on see, et varjend teeb 1-2% ehitust kallimaks. Pole nii suur kulu kui esialgu arvatakse.“ – Intervjuu 1

„Aga arendajad ja ehitajad siis, neid huvitakski just kogu see pool, mis räägib bürokraatia lihtsustamisest, mis räägib võib-olla sellest lubatud ehitusmahust, et sa saad varjendi, siis seal on paindlikkus sees, kas teed korruse peale siis selle võrra, või teed kõrvale midagi.“ – Intervjuu 5

„Loomulikult üks asi veel arendajate poolelt mida me tahaks nagu ise nii-öelda kuidagi suruda, on ka selline noh, nii-öelda turunduslik pool või sellise ühiskondliku huvi ja surve tekitamine. Näiteks käisime kliimaministeeriumiga seda, et mis puudutab energiatõhusust, siis seal on näiteks kinnisvarakuulutust ja see on eraldi välja toodud, mis energiamärgis sellel hoonel on? Selle mõte ongi noh, okei, see ka laiem nõue, aga mõte on see, et et siis korteristja või noh, huviline teeks teadliku valiku ja suunata neid nii-öelda siis valima seda seda kodu, mis on siis energiat tõhusam on samamoodi võiks ju välja tuua ka selle, et kas siis sellel hoonel on olemas varjumisvõimalus või mitte, et suunata inimesi tegema teadlikult valikut ja kui siis kinnisvara

müüa saab välja tuua selle, et mul on varjend, see on üks täiendav nagu boonus, mis teoreetiliselt võiks ju ka kinnisvara hinda tõsta. Et ma muidu räägime kogu aeg sellest kaasnevast kulust. Aga me võiks ka sellest rääkida, et see on ikkagi ju noh, mitte tühja maksmine, vaid sa saad selle eest väärtust. Väärtus võiks kajastuda ka kinnisvara hinnas ja me peaks looma sellise soodustava keskkonna, et, et sellele pööratakse rohkem tähelepanu näiteks kuulutustes, aga ka aga ka mujal.“ – Intervjuu 5

„Arendajad on valmis neid nõudeid täitma aga nad tahavad, et teiselt poolt tuleks ka präänik. Et kui planeeringus on määratud brutopind, siis saaks varjendi võrra suurema hoone teha. Või, et kui on maja kõrval varjend, siis see ei läheks täisehitus protsendi alla.“ – Intervjuu 1

„Soomes tehakse nii, et on lubatud mingi protsent rohkem täis ehitada hoone juures, kui see teenindab varjendit. Hoone üldpindala ka, et näiteks kui varjendi osa võiks olla mingisugune 5% näiteks, siis võiks 10% rohkem ehitada selle võrra, kui on planeeringus ette nähtud lubatud ehitusalust pinda. Võiks siis näiteks lisada selle varjendi pinna sinna juurde. Et see oleks ka nagu mingi motivaator kindlasti, et seda saaks teha niimoodi mitte uuesti planeerides, aga sama planeeringu piires, näiteks.“ – Intervjuu 10

„Soomes praktika on näidanud, et see hinna kallinemine on ikkagi teatavate protsendiühikute ulatuses toimunud. Seevastu Eestis võib see väljenduda selliselt, et see hinnatõus saab olema pigem suurem et me ei räägi enam mingisugusest kolmest-neljast protsendist, vaid räägime näiteks 10-st 15-st protsendist. Seda sellepärast, et meil ei ole sellist, vähemalt minu arvates meil ei ole Eesti riigis 30 aastaga tekkinud rahvuslikku ühtsust või sellist identiteeditunnet.“ – Intervjuu 3

„Erasektori kindlasti motiveeriks olukord, kus on olemas mingisugune riiklik präänik ette nähtud, mingisugune rahastus, toetusmeede, mingisugune reaalne hüve. Sellega võib kaasneda mingi suurem riiklik tellimus, mis võimaldab siis sellel eraettevõttel või konsortsiumil oma lähitulevikku paremini planeerida, teades, et mingisugused rahavood tekivad peale, kui on võimalik panustada mingisugusesse tervikliku süsteemi valmimisse.“ – Intervjuu 3

3. Mis motiveeriks eraisikuid ja MTÜ-sid Tallinnasse rahuajal varjumiskohti/varjendeid rajama? Mis neid motiveeriks? Mida teised osapooled teha saavad, et motivatsiooni tõsta?

„Ohutaju, ellujäämisinstinkt, varjumiskoht on selles mõttes üsna nagu eksistentsiaalne vajadus, sest ilma selleta inimene lihtsalt sureb. Ei eksisteeri maailmas siukest asja, nagu kilp, mis kaitseb kõige eest, kui me mõtleme näiteks mingi õhutõrje peale või midagi siukest. Siukest asja maailmas ei olegi olemas, siukest asja ei ole võimalik teha.“ – Intervjuu 7

„Kui puhkes see lähis Lähis-Ida konflikt Palestiina-Iisraeli vahel ja siis hakkasid tulema need teated, kuidas terroristid tungisid sisse ja hakkasid süsteemselt läbi käima kõiki majasid ja kõik, kes ette jäid, kõik tulistasid maha. Mis mind kõnetas, et Iisraelis on kõikidel majadel turvaruumid olemas, kus inimesed saavad varjuda, ja väga paljud tänu sellele jäidki ellu, et nad olid turvaruumides.... Tegelikult oleks väga okei viis oma pere kaitsta, ehitada oma korterisse või majja turvaruumid, või varjend, kus saab varjuda mis iganes hädaohu korral, see ei pruugi isegi sõda olla.“ – Intervjuu 4

„Tuleks tegeleda rohkem praktiliste aspektidega. Mina tulen ministeeriumist, mille põhiline roll ei ole varjumisega tegelemine, vaid põhiline roll, mis varjupaigaga seostub ongi see sõjalise ohuga suuremas pildis tegelemine ja nii-öelda sõjalise kaitse ülesehitamisel see ülesanne siis siis see, et kui me tunnistame endale, et meil on oht, sõjaline oht ja meil on vajadus varjumise järele ... tavalistele inimestele ei pruugi midagi öelda see, et sul on piiri taga mingi x arv üksuseid, relvasüsteeme, et kuidas inimesele kohale tood selle selles mõttes. Ja siin ei tasuks jääda ainult kinni ohu tajusse, vaid peaks jõudma hästi praktilisele tasandile välja. Et mis võimalusi varjumiskoht sulle sisuliselt annab, et seda tuleks turundada või siis motiveerida inimesi läbi selle nii-öelda võimaluste. Kui mina räägin siin peaaesjalikult sellest, et meil on ohu taju, kartke ja küll siis hakatakse tegutsema, päriselt see ei ole see, kuidas seda massidesse viia, see on lihtsalt fakt ja see üldine raamistik sõjalises riigikaitstes. ...Kuidas elanikkonnakaitset ellu viia, seda on vaja turundada ja teha inimestele kättesaadavaks, meeldivaks, mõistetavaks. ...Külma sõja ajast on läänes tegelikult õpikogemus kindlasti olemas, kui oli suurem tuumasõja kartus ühiskonnas levinum. Ameerika filmidest oleme kindlasti kõik näinud, kuidas kuidas inimestel on mingid fallout shelterid ehitatud ja mõned on tänaseni tegelema sihukeste asjadega, Discovery Channel-is on isegi mingi saade sellest, kuidas inimesed ehitavad neid, kuidas need nii-öelda prepperid või kuidas neid nimetati. ... Näiteks võtame selle Discovery Channel-i ...kui inimene näitab, mis tal seal oma punkris on,

siis ta ei räägi seal punkris sees olles sellest, et äkki tuleb tuumasõda, et mis juhtub siis, kui kremlist keegi nupule vajutab stiilis, vaid ta räägib sellest, et mida see pakub talle, ameeriklased ütleksid ilmselt, et neil on see "peace of mind" või niisugune nagu vabadus tegelikult. Et sa ei ole nii-öelda aheldunud sellesse oma elutuppa ei ole nagu välja pealt, vaid et see on pelgupaik, varjumine on eelis. ... inimesed on konkurentsihimulised ja naabrist parem loogika ilmselt eksisteerinud sama kaua, kui inimkond on eksisteerinud, ehk siis see huvi inimesel, et ahaa, nüüd ma teen, ma võtan initsiatiivi, see on inimestes olemas.– Intervjuu 7

„Peame kõigepealt tõstma teadlikkust sellest, et meil on probleem, meil ei ole varjendeid, kui midagi juhtuks siin, teil pole mitte kuskile varjuda. Et kui see probleem tehakse hästi teravalt ühiskonnas teatavaks, ja et see on ka kiireloomuline, et see on oluline ja see puudutab kõiki ja kõik saavad siin kaasa aidata. Kui selline kampaania teha, siis kahtlemata ka kõik siis hakkaks liigutama ajusid, et oi, näed, minul on ka ju maja ja ma võiksin ju ka sinna tegelikult keldri ehitada...., et mis võimalused on ja kui palju neist tegelikult on minu kontrolli all.... On hunnik viise, kuidas veel inimesi aktiveerida, kuni selleni välja, et lihtsalt teha küsitlus, et kas nad on mõelnud selle peale. Iga küsitlust on ka ju tegelikult nügimine. ... Need on kõik sellised nagu väiksed nügimise võtted, et läbi selle, et sa küsid inimese käest, ta hakkab mõtlema selle peale. ... Saab ju ka tuua siis igasuguseid eduelamusi või persooniintervjuusid, et kes on varjendi teinud ja kuidas see kõik läks, et näidata head eeskujut. ...Siin on nagu tegelikult mustmiljon ajakirjanduslikku võtet, et kuidas seda teemat siis tuua avalikkuse ette ja teha see kuumaks teemaks. Aga eelkõige on vaja see teema teha tõesti selliseks, et kõik räägivad, kõik leiavad, et see on nüüd praegu küll kõige kiirem teema, millele me peame tegelikult mõtlema.“ – Intervjuu 4

„Varjendi ehitamine võib-olla ka ka mingisuguse, teeme ära, talgupäeva teema. Talgupäeval on positiivne kuvand ja alati on ka sealjuures veel võib-olla teemad, millele peab ühiskondlikult rohkem tähelepanu pöörama. Et võib-olla see ongi sisse varjendite teema näiteks, teeme need variandid korda, siis teeme selle nii-öelda nagu näidis varjumise ka ära, onju, et oleksid igas vanuses inimesed, näeksid, kuidas see siis käib. Istume seal varjendis kolm tundi, teemegi seal midagi, söömegi seal talgusuppi. See aitab seda kuidagi positiivsena hoida, koos teeme, viskame nalja.“ – Intervjuu 4

„Iga omanik peaks aru saama, et kui läheb jamaks, ehk siis, me räägime siin täna küll sõjast aga piisab, kui on suur torm, siis esmane koht, kuhu ta saab varjuda, on enda isiklik maja, kus ta hetkel saab olla. Üks asi, kui palju riik annab selleks ümberehitamiseks nii-öelda

materiaalset tuge, kuid väga oluline on ka informatsioon, mida teha. Et riik käiks koha peal, nõustaks eraomanike varjumiskohtasid looma. Ja erinevatel ümarlaudadel sellest rohkem rääkima.“ – Intervjuu 6

„Et mida sa motiveerimiseks kasutada, no ütledki, et jääd ellu. Noh, ja siis pärast küsib mu käest, et kui tuleb otsetabamust, kas ma siis ka jään ellu? Ühtepidi ütled, et ehitame varjendeid, siis sa jääd ellu, teistpidi ütled, et kui tuleb otsetabamus, siis sa ikkagi ellu ei jää. Tuleb aru saada, et see on üks osa sinu igapäevasest julgeolekust. Nii nagu autol on turvavöö. Kunagi paljud sõitsid turvavööta ka sellepärast, et lihtsalt kõik sõitsid nii, hakkasid turvavöödega sõitma siis, kui hakati nõudma seda, ja oli inimesi, kes olid vastumeelsed. Täna vist ei ole palju sõitjaid, kes ei pane turvavööd peale, sest me saame aru, et see on üks element minu turvalisuse tagamiseks. Keegi ei mõtle selle peale, et ma teen avarii, sest panin turvavöö peale. Mõttemaailma muutumine.“ – Intervjuu 6

„MTÜ-d oleks käepikendus kohalikule omavalitsusele või Päästeametile, kes siis aitavad seda informatsiooni ja teadmist kogukonda laiali viia. See ressurss, mida vabatahtlikel on, on kindlasti palju suurem. Vabatahtlikud on niikuinii oma olemuselt ju, nad on rohkem valmis midagi tegema, ja nad suudavad seda energiat, oma seda positiivset energiat jagada ka nendele nii-öelda mõju inimestele kellele see info on suunatud.– Intervjuu 6

„Motivaator saab olla positiivne ja positiivne on see, et ta tekitab meile paremat turvatunnet.“ – Intervjuu 6

„Varjendeid ei ole võimalik ühelgi rajada, need on ikkagi kordades kallimad objektid.“ – Intervjuu 3

„Kortermajas korteri ostja teadlikkus peaks olema kõrge, et oleks valmis rohkem maksma, kui on varjumiskoht olemas. Puhtalt teadlikkuse kasv. Aga täna on näha, et paljud korterid on investeerimiseks, üürimiseks, mistõttu ei huvita ei üürnikku ega ostjat see varjumiskoht.“ – Intervjuu 1

„Näiteks korteriühistute toetusvoor, mis Päästeamet tegi, et keldrid korda teha. Üks asi on teadlikkus ja teiseks, et kulusid kinni makstakse. Käisime läbi palju maju ja neil on palju probleeme, täna varjumine ei ole neil probleem number üks, kui on vaja soojustada ja torusid parandada, ja see oleks lisakulu. Teine asi, kui oleks kohustuslik. Saadeti ikkagi taotlused seetõttu, et sai 100% raha riigilt.“ – Intervjuu 1

„Jah, me võime niimoodi seadusandlikult ütelda, et olgu iga kortermaja juures ja ühes teises ja kolmandas kohas varjendid, aga noh, me teame, et see automaatselt tõstab korteri ruutmeetri hinda minimaalselt viis protsenti, tõenäoline, et suisa kümme väiksemate majade puhul, ehk et kui me nüüd mõtleme, et kas inimene, kes suudab laenu teenindada 3600 eurose ruutmeetri maksumusega korteri juures suudab seda teha ka 4000-ga? Pigem ma arvan, et ei suuda, ehk et see tõenäoliselt mingiks ajaks peatab meil kortermajade ehituse lihtsalt ja me ei saavuta seda eesmärki.“ – Intervjuu 8

„See on täpselt nii, nagu siin mõned kümned aastad tagasi ju väga paljud korteriühistud ehitasid välja oma pööningu ja selle väljaehitamise noh, seal selle pööningualuse pinna müügist said siis enda majal katuse korda võib-olla mingid aknad ära vahetatud. Et see oli selline nii-öelda korterite ühistu väikesed nagu äriprojektid et sisuliselt sama põhimõttega anda lisaõigust kuhugi midagi ehitada, selleks et saaks ehitada kuhugi elanikkonna kaitserajatisi.“ – Intervjuu 8

„Eraisikutel ju paljuski tegelikult noh, ongi see alalhoiu instinkt, et kui me räägime, et väga palju on ju eramuomanikke siis noh, seesama asi, et kas eramu omanik võiks näiteks endale ilma detailplaneeringuta, Nõmmel näiteks, ja maha võttes kaks mändi krundi pealt, rajada eraldiseisva maakeldri, mis töötaks ka variandina. Ja kus ta rahuajal hoiab lihtsalt siis kartulit ja moosi, või ma ei tea, mängib trummi, eks ole, või teeb midagi üht-teist-kolmandat ehk, et tal on kindlasti sekundaarne funktsioon ka oluline.“ – Intervjuu 8

„See kindlasti, kui tuleks õigus, et ilma detailplaneeringuta ja lihtsalt projekteerimistingimuste alusel oleks elanikul võimalik oma õue peale teha selline kelder-varjend, oleks juba piisav motivatsioon, et jõukamad inimesed seda teeks. Et seda rajaksid inimesed, kellel ei ole palju raha, siis noh, neid, sa võid ju motiveerida, kuidas tahad, aga neil lihtsalt ei ole seda võimalust seda varjendit teha, et see on juba sotsiaalne küsimus sellisel juhul, mis langeb pigem nagu kohaliku omavalitsuse õlgadele.“ – Intervjuu 8

„Eraisikul oleneb, kus ta elab. Lahtine on eramajad, hetkel sinna ei lähe regulatsiooniga aga soovitage ikka, näidistega saab aidata, nt maakelder. Võiks olla õigus eramaja juurde rajada varjend lihtsalt, näiteks ehitusteatise ja et see ei läheks ehitusaluse pinna alla. Põhimõtteliselt, kui on alla 20 m², siis juba praegu saab. Israel nõuab turvaruumi igal korteril, nagu varjumiskoht igas korteris ja majas, et ei pea kuhugi minema. See võib isegi olla aknaga, kui on luugid. See on soovitus eramajadele, et teha üks ruum tugevaks. Sina jõuab kiiresti ja inimesed kindlasti lähevad sinna. Avalikesse kohtadesse peab kohale minema ja mineku ajal

oled ohustatud ja see on minutite küsimus. Keldrisse minek on ka läbi akendega koridori. Lisaks, kui konflikt on pikk, siis iga õhuhäire ajal ei lähe enam kõik igakord varjendisse. Oma korteri piires on siis hea nt öösel olla. See puudutab ka ligipääsetavust, nt puuetega inimeste probleem ja loomaomanikud on mures loomade pärast. Mõni inimene jääb oma koera-kassiga koju.“ – Intervjuu 5

„Kui inimene kasvõi lihtsalt tahab ehitada endale krundile varjendi, krundid on meil kohati päris suured, aga samamoodi, et kui see oleks nüüd väljaspool seda planeerimist võimaldatud mingisugune ühik tekitada, et siis oleks võib-olla mõnele inimesele päris teostatav ja jõukohane ja ta soovib seda teha. Et needsamad samad asjad, et see ehitusõigust suurendada, lihtsustada seda menetlus protsessi, projekteerimist, planeerimist. Korteri puhul, seal on juba natuke keerulisem see asi.... seal peaks olema mingid päris arvestatavad toetusmeetmed, lisaks nendele samadele planeerimismeetmetele, mis ma siin eelpool loetlesin. ...Nii ei saa läheneda, et teeme siis, kui on võimalik, et ikkagi on vaja mingid prioriteetid paika panna.“ – Intervjuu 10

„MTÜ-d saaksid tõsta teadlikkust... küllakogukond näiteks võiks teha mingeid koosolekuid või kutsuda spetsialiste, kes natukene selgitaks neid asju, see võib-olla oleks päris hea mõte isegi. Asumiseltsid või mistahes, ikka pigem infot siis jagada rahvale, et mis toimub seadusandlikult ja mis tegelikkuses toimub ja kuidas asjad võiks olla. Kui on mingeid toetusmeetmeid, kuidas need taotleda ja kui mingid tüüplahendused, et kust neid saada. Kui peaks tekkima mingid tüüplahendused, näiteks mingid variandid varjumiskohtade rajamiseks või rekonstrueerimiseks olemasolevates hoonetes, näiteks võiks seda infot jagada nende kaudu küll.“ – Intervjuu 10

„Need summad, millest me räägime, on ikkagi äärmiselt astronoomiliselt, kui me räägime MTÜ-dest ükskõik millisest MTÜ-st, juhul kui sellel ei ole mingisugust, aga spetsiifilist jõukat, doonorit, MTÜ on ikkagi äärmiselt nappide rahaliste vahenditega ja ma ei kujuta ka lähitulevikus ette ühtegi MTÜ-d, kes hakkaks midagi sellist rajama.“ – Intervjuu 3

„Kui me vaatame keskmist korteriühistut, siis seal on väga keeruline seltskond koos, kellega on üsna keeruline teha erinevaid otsuseid, mis puudutab kogu kollektiivi, alates renoveerimisest, küttekehade vahetamisest ja nii edasi. Et kui ka sellega on probleeme, siis rääkida mingisugusest varjendist või varjumispaigast, mis tuleks maksta kinni nende enda taskust, ajal, mil Euribor on võrdlemisi kõrge, kui majanduses on probleemid inimestel, sissetulekute küsimused. Sul on paljudes majades elanikkond, kes on apaatsed, umbkeelsed,

kindlasti ka üsna vanemaealised, siis kokku see loob sellise keerulise kompoti, kus konsensust või otsust saavutada mingi asja tegemiseks on üsna keeruline. Ja kui neid saavutatakse, siis tõenäoliselt varjenditega seonduv ei ole see number üks teema, mis seal päevakorras on.“ – Intervjuu 3

4. Mis takistab Tallinnasse rahuajal varjumiskohtade/varjendite rajamist?

„Organisatsioonid, mis paiknevad rendipinnal, nendel ei ole neid võimalusi, isegi kui nad väga tahaksid, nad ei saa seda teha.“ – Intervjuu 8

„Ei ole peetud oluliseks, rajamisele on olnud suur. Pole ilmselt selgelt teadvustatud seni, et kas see on vajalik või mitte. Pole tähelepanu pööratud. Teadlikkus on olnud madal.“ – Intervjuu 9

„Oleme tegelema palju erakinnistutega. Näiteks paljude kaubanduskeskuste omanike poole lihtsalt pöördusime ja nad olid kohe ise valmis sõlmima koostööleppeid, et neid pindasid kasutada avalike varjumiskohtadena. Nad tahavad ka näidata oma hoolivust ja ettevõtlikust.“ – Intervjuu 1

„Tallinnas ongi põhiline, et planeeringutega on väga-väga keeruline, et sa lähed kohe kõikvõimalike nõuetega vastuollu, isegi kui sul on hoone alla keldri rajamine lubatud. Näiteks, siis öeldakse, et sa saad sinna varjendi teha, aga siis noh, tänu sellele sa ei saa täita muid nõudeid, mida ka planeering sulle on pannud, nagu parkimiskohad, panipaikade nõue, kõik muu säärane.“ – Intervjuu 8

„Mõned arhitektid on rääkinud ka seda, et Tallinnale võib-olla oleks oluline teha kiire inventuur, et kui palju on neid hooneid, kus on kelder all, mis on võimalik kohandada varjamiskohaks. Varjamiskohast rääkides ma kõige rohkem usun nendesse, mis paiknevad nende nõukaaegsete paneelilamute all, sest Ukraina sõda on näidanud, et kui seal peal on paneelmaja ja see kokku kukub, siis moodustab selle keldri peale sellise paneelide hunniku, mis siis nagu sisuliselt ongi juba varjend. Et see nagu automaatselt varjumiskoht muutub varjendiks. Et, et seda tüüpi asja kohta saab linn kiire inventuuri ära teha.“ – Intervjuu 8

„Võib-olla tuleks välja töötada midagi sellist, mida me oleme oma töögrupis nimetanud päästepaatide süsteemiks. Meil on Tallinnas palju neid kortermaju, kus all ei ole tegelikult üldse nagu asjalikku keldrit, nõukaaegsed kortermajad, ükskõik, kas geoloogilistel põhjustel või mis iganes x põhjusel, et nagu sellistesse kohtadesse tegelikult hoovialadele, ja kusjuures

mis on iseloomulik nendele paneelalamurajoonidele, on et tihtipeale sellel ühistule kuulub ainult selle hoone alune ala ja väga väike riba seal ümber, ehk et nende majadevaheline ala tegelikult kuulub linnale. Et nüüd ongi küsimus, et võiks luua üle Tallinna, oli see niinimetatud päästepaatide siis kava, kus siis linn endale kuuluvale maale korterelamute vahele korterelamutele väga lähedale ehitab maa-alused variandid, mis tavaliselt on kasutuses, kas mingisuguseks spordi tegemiseks või kasvõi garaažiks, kui targemat mõtet ei ole. Sedalaadi päästepaatide süsteemi võiks tihedamatesse kohtadesse luua.“ – Intervjuu 8

„No sellise eelarverea puudumine, ma arvan lihtsalt, et ei ole selleks vahendeid ette nähtud, kuna ei ole seadusandjate poolt tehtud otsust. Arendajad ise niimoodi vabatahtlikult neid, pigem ehitama ei hakka. Seadusliku aluse puudus ja siis sellest tulenevalt ka eelarves rahapuudus, et nii lihtne ongi.“ – Intervjuu 10

„No näiteks võib isegi öelda, et ka täna Kaitseväge kõrged juhid ütlevad, et varjendeid tegelikult ei ole vaja. Et see on selline huvitav lähenemine. Nende väitel on võimalik varjuda keldritesse, et Ukrainas on inimesed mitu korda rohkem kaitstud, kui nad on keldrites, võrreldes, kui nad on kuskil kõrgematel korrustel või tänavatel. Võimalik, et siin nähakse mingit konkurentsi sellele rahastusele, siis sõjaline eelarve versus tsiviilkaitse-eelarve, see ei ole minu kommenteerida, aga selline mulje jääb küll. Ka kaitseväge juhataja on seda korduvalt öelnud oma avaliku meedia esinemistes, et varjendite ehitamist ei pea vajalikuks.“ – Intervjuu 10

„Ja kuna projekt seda ette ei näe, siis vaatamata sellele, et see oleks mõistlik ära teha juba nüüd, sellepärast, et järgmiste projektidega see asi oleks nagunii kallim, või tuleks sama hind kokku. Praegune projekt seda ette ei näe. Me oleme väga nagu projektipõhises elurütmis. Siis jälle lihtsalt pole abikõlblik tegevus ja saavad siis sellised kehva tulemusega auditit kaela. Ja sealt võib-olla võib ka olla see põhjus, miks inimesi erinevad asutused ei pruugi olla motiveeritud selliseid asju enda initsiatiivil rajama, sest sellega võib kaasneda õiguslik tagajärg, mis omakorda toob kaasa rahalise tagasinõude või mingisuguse rahalise nõude.“ – Intervjuu 3

„Eestist puudub täielikult elanikkonna kaitsealane ekspertiis. Selleks, et Eestis süsteemi üles ehitada, selleks on vaja tuua välismaalt sisse eksperte. Või väga-väga tugevalt ja süsteemselt pidevalt konsulteerida nii-öelda valdkonna ekspertidega. Meil ei ole Eestis ka eraldi tööstusharu sektorit, mis tegeleks just tsiviilkaitse poolega. Soomes näiteks on olemas. Soomes on see 80 aastat toimiv eraldi majandusharu olemas tooted, teenused selleks, et nii-öelda siin muuta seda arusaama, selleks on vaja inimesi, kellel on kaasaegne arusaam sellest mis on

toetatud väliseksperptide poolt antava uue teadmise, et ei jääks domineerima mingisugused müüdid ja moonutatud reaalsus, kogemus sellest, mis oli Nõukogude liidus, Nõukogude Eestis.“ – Intervjuu 3

„Meil terve vabariigi peale on kuus-seitse inimest, kes elanikkonnakaitsega tegelevad, kellest vaid üks-kaks on need, kes nii-öelda puutuvad igapäevases elus kokku sõnaga varjend, varjumiskoht. Kuniks see ei muutu, ei muutu absoluutselt mitte midagi, mitte kunagi selles riigis. Et see on lihtsalt võimatu. Soomes tegeleb elanikkonna kaitse valdkonnaga tervikuna. 50 000 inimest.“ – Intervjuu 3

„Täna takistab võib-olla ressursi puudus, pole planeeritud ju täna pikalt ette neid ressursse, mida panna siis varjumiskohtadesse ja teiseks on puudulik seadusandlus. Täna ju meil tegelikult seaduses sellist kohustust ei ole. Ja suures kohalikus omavalitsuses väikses väga tihti need nii-öelda ressursid leitakse siis, kui on kohustused midagi rajada. Vabatahtlikult kindlasti see teema on aruteludes, aga see on kõik nagu vabatahtlikkuse piirilt. Et noh, ei takista otseselt täna enam see, mis enne takistas. Võib-olla siin viis aastat tagasi oli see, et siis oli selge signaal, et varjumiskohti meil ei ole vaja, varjendeid ei taastata, mis olid üle loetud meil, need kõik lasti käest ära. Ja oli selge seisukoht, et meil ei ole neid vaja, meil ei juhtu midagi. ... Täna, see seisukoht on muutunud ja ma arvan ka pikas perspektiivis see tänane teadmine, et me peame vaatama naabrite juurde, kas see Soome poole, et see annab nagu selle konkreetse suuna, et tuleb tegeleda. Ja nüüd on juba, võib-olla pigem ootame juba täna seadused riiklikult riiklikul tasandil seda reguleerimist. Et ma arvan, et siin nagu takistust ei ole, vahet ei ole, kes meil täna võimul on, sest täna kriisivalmidus on parteideülene asi. Ma ei usu, et siin takistuseks saab, et üks partei ütleb, et meil on varjumiskohta vaja, teine ütleb, et ei ole, täna enam ei ole nii.“ – Intervjuu 6

„Kõik sotsiaalkampaaniad üldjuhul on ehitatud ABC mudeli peale, et ehk siis kõigepealt tõsta inimeste teadlikkust, hästi välja töötatud argumentide põhjal, siis välja kujundama muudetud hoiaku, näiteks „suitsetamine on halb“ ja siis see käitumine ei tule tihtipeale järgi. On need A ja B aga C-ga me ei saa tihtipeale hästi hakkama. Ja seal ta jääb siis tihtipeale nende takistuse taha, et oskused, teadmised, võimalused ja motivatsioon.“ – Intervjuu 4

5. Kui varjumiskohtade rajamine muutuks kohustuslikuks, siis mis tundega seda kohustust järgitaks? Miks?

„Motivatsiooni meetmena, kohustamine kindlasti on oluline osa aga ta ei ole iseseisvalt piisav. Samamoodi nagu alkoholihoobes autoga sõitmise lõpetamiseks ei ole piisav selle keelamine või kohustamine olla kaine, kui rooli istud, vaid selleks peab järgnema see nii-öelda muu motivatsiooni tõstmise viis.“ – Intervjuu 7

„Kahtepidi, et need kes peavad neid ehitama, arendajad juba on meeidas kirjutanud, et kõik läheb jube kalliks, samas Soomest on näha, et ei lähe. Samas need ruumid saab võtta kasutusele muul eesmärgil. De-motiveerib, et pind tuleb kuskilt leida. Kui on harjumus, et igapähe on oma puidust tehtud väike keldriboks, siis ei taheta sellest nõ oma ruumist loobuda. Eelmisel aastal käisime nõustamas ja oli huvi suurem aga juba aasta lõpus oli ohutaju vähenenud, oli vähenenud huvi varjumiskohtade rajamise kohta.“ – Intervjuu 1

„No sellega on nagu see lugu, et igasuguseid kohustusi võib ju anda. Aga kõiki kohustusi siis ei suuda elusees täita. Kui näiteks minule öeldakse, et ma pean rajama nüüd varjendi sellepärast, et ma olen kavandamas omale uut kodu näiteks siis ma ütleks tõenäoliselt, et ma siis ei ehita omale uut kodu. Sellepärast et see lisakulu on nii suur või mingid muud kitsendused on nii suured või et see planeering, mis mul on sellele kohale koostatud, siin just valmis saanud, ei näe variandi rajamise võimalust ette. Et ma siis pigem seda uut kodu ei raja. Ma arvan, et selle variandi teemaga on niimoodi, et riigil on lihtne kohustada aga väga raske kaasata inimesi. Ja minu meelest see võtmeküsimus ongi see, et kogu selles kommunikatsioonis ja riigipoolses ja omavalitsuste poolses suhtumises peaks tekkima see kaasamise efekt, mitte kohustamise efekt.“ – Intervjuu 8

„See on omavalitsusele paraku täiendav ülesanne, sellele vaja mingisugune rahaline kate leida. Mingi muu asi jääb tegemata, et noh, selles mõttes, et jah, midagi kasulikku saab tehtud, aga samal ajal kannatab nagu justkui midagi muud, et üks sellised need tunded ka sellel tasandil on. ... Kui ettevõtja või elanik, kelle olemasolevasse hoonesse peaks varjekoha rajamine kohustuslikuks muutuma, siis, raske öelda, aga ma arvan, et suures plaanis on niimoodi, et need, kes neid rajavad nagunii, või kes seal osutavad tähelepanu või peavad seda oluliseks, teevad seda nii-öelda, kuidas ma ütlen vabatahtlikult ja see kohustus mingisugust täiendavat sellist tunnet võib-olla ei tekita, aga, aga siis need, kes seda ise nagu oluliseks ei ole pidanud ja kui see kohustus tõesti peaks ka nendele rakenduma, et siis kindlasti seda nagu pigem teevad vastumeelselt jah, võib-olla on ka neid, kes jätavad üldse selle tegemata, et isegi

vaatamata sellele, et see kohustus võib-olla on, need ei pruugi nagu kõik seda siiski täita. ...Need samad, kinnisvaraarendajad, et see võib-olla mingit otseselt suurt tunnet või emotsiooni väga ei tekitaks, et võib-olla, kui on kliente, kes on ikkagi valmis kinnisvara ostma või üürima, siis nagu paratamatus, millega siis turul kaasas käia?“ – Intervjuu 9

„Alguses, kui me nendest nõuetest rääkisime, seal on olnud ka selliseid mõtteid, et aga kas me peame seda üle riigi nõudma, et võib-olla nõuame seda ainult, ma ei tea, kuskil linnades või kuskil ohustatud piirkondades, et mis on tõenäoliselt raketirünnakute sihtmärgid. Mingi selline mõttekäik, millest nagu laias laastus võib aru saada, aga kokkuvõttes vot siis tekiks küll see ebavõrdne kohtlemine, et ühes kohas nõuame, teises kohas ei nõua ja samas ega seda nii-öelda loogilist piiri ka riigikaitstes mõttes ja Ukraina näitel ei ole võimalik teha, et siin kindlasti on vaja, sest see on nagu sihtmärk ja siin kindlasti ei ole vaja, sest seda ei rünnata. Me ei saa kuidagi öelda, et mingi Eesti piirkond kindlasti jääb konfliktist puutumata või, et mõni on tõenäolisem sihtmärk, mõni on nagu ebatõeline sihtmärk, nii on. Aga Ukraina näitel ma ei saa öelda, et mõni piirkond jääb täitsa puutumata. Mõnda asja lastakse täpselt ja mõni asi lihtsalt saab pihta.“ – Intervjuu 5

„Ma arvan, et tunded võivad väga erinevad olla, et mõned võib-olla suhtuvad sellesse väga positiivselt, aga paljudele on see ka väga tüütu ja raha nõudev lisakohustus. Millest võib-olla siis püütakse minimaalsete vahenditega läbi ajada. Ehitise eelarveid tehakse ikkagi võrdlemisi piiri peal ja see on kellelegi ju mingi kaotus, kui lihtsalt peab juurde maksma. Aga varjendeid saab kasutada erinevate abiruumidena hoonetes, väga palju erinevaid näiteid on Soomest. Ehituskogemuse ja fantaasia küsimus, kuidas neid ruume paremini tööle panna rahuajal ja tavaelus. Samas Soomes on kõik võimalik, ega tühje varjendeid seal väga palju pole. Igal pool on midagi sees. Tõsi jah, neid ehituskonstruksioone ja tehnosüsteeme on kallim rajada, kui muidu oleks nende ruumide rajamiseks, aga vähemalt need ruumid võetakse kasutusse. Ja need on siis selle arvestusega, et kolme ööpäeva jooksul on muudetavad varjenditeks.“ – Intervjuu 10

„Selleks, et inimesed ja erinevad osapooled saaksid aru, et see on nende enda jaoks. Selleks on vaja väga läbimõeldud süstemaatilist kommunikatsiooni. Korrutatakse mantrana, ette-tahavasakult-paremalt-ülevalt-diagonaali-risti-rästi, mis väga selgelt sõnastab need. Ja kindlasti ka võimalused, mis sellega kaasnevad. Seda peab tegema väga pika aja jooksul, et see muutuks nii-öelda lihtsasti arusaadavaks, mõistetavaks.“ – Intervjuu 3

„Et see toimuks sellise kollektiivse koostööna oleks vaja ikkagi riigipoolset, vähemalt esimeses etapis, sellist nagu juurutavat, toetavat, abistavat kätt nende erinevate präänikutega, näitamaks, veenvaks ära erinevatele osapooltele, et see on tegelikult hea, see on kasulik. Ja kindlasti peab see toimuma selle põhimõttega, et need objektid või need taristu elemendid, mida luuakse, ei ole loodud lihtsalt seisma. ... sellisel juhul on võib-olla seda motivatsiooni võimalik ka erinevatel osapooltel lihtsam luua. Sellega kaasnevad erinevad võimalused, eraettevõtlus, mingisugused avalikud üritused või mingisugused muud elemendid, mis võimaldavad tulu teenida objekti pealt, mis seisaks muidu 99,9 protsenti ajast lihtsalt niisama.“

– Intervjuu 3

6. Millised probleemid tekiksid kinnisvara arenduses, kui varjumiskohtade/varjendite rajamine oleks kohustuslik? Kuidas neid probleeme ennetada/lahendada saaks?

„Kui on nõuded, peavad olema ka juhendid, et oskaks ehitada. Siis polegi probleeme. Tänapäeval on Päästeamet nõustanud projekteerijaid, omavalitsusi, kes ehitavad uusi avalikke hooneid. Oleme andnud näpunäiteid aga kui on konkreetne nõue juhistega, siis on kergem täita. Siseministeeriumil on plaanis see lahendada.“ – Intervjuu 1

„Teine asi, kui pikk see ülemineku periood on. Ja kui maja on projekteeritud aga veel mitte ehitatud. Tean, et on mõte, et osad ehitusload muutuks mingi aja pärast kehtetuks aga see pole nii lihtne.“ – Intervjuu 1

„Sõltub maksumusest, kui maksumus pole suur, siis võib olla ei tekitagi probleeme, ei mängi olulist rolli kinnisvara hinnas. Aga kui maksumus hakkab olulist rolli mängima, siis ei ole enam ostjaid. Pikas plaanis, hakkab mõjutama majanduse käiku, sest kinnisvara arendus on suur osa majandusest. Ostuvõime langeb ja hoiab majanduskasvu tagasi. Eraldi mis võib veel tulla, on kuidas ja kui ühetaoliselt seda kohustust rakendatakse. Kas on uued hooned ainult, avalikud või elukondlikud, kas kõiki korterelamuid või alates mingist korterite arvust, või ärihooned. Näiteks, kas võib juhtuda, et hakkavad levima külaliskorteritega ärihooned, et saavutada eelis konkurentide ees, et müüa odavamaga kinnisvara. On vaja tervikpilti vaadata. Et milliseid kõrvalmõjusid võib kaasa tuua.“ – Intervjuu 9

„Kogemust on vähe, inimesed vajavad täiendkoolitust. Õnneks meil on Soome näited ees, ei pea kaugelt õppima. Kogu nõude rakendamine on lihtne, kui sellega arvestatakse nullist. Peamine vaidluskoht on see, et projekteerimine on pikk ja pooleli projektid, kus pole veel ehitusluba, siis nad peavad oma projektid ümber tegema, et load saada. Muid suuri

põhimõttelisi probleeme hetkel ei näe. Ja siis planeeringute pool, kui varjumisnõude täitmine on raskendatud detailplaneeringute piirangute tõttu, siis see ajaline kulu planeeringu muutmiseks on mitu aastat. See oleks suur probleem. Siis oleks lahendus, kui saaks kuidagi lihtsustatult muuta, aga kas saaks, sel teemal suhtleme Regionaalministeeriumiga.“ – Intervjuu

5

„Vist üle Eesti kokku olla väljastatud 330 ehitusluba kortermajadele, mida veel ei ole rajatud. ... Kindlasti muutuvad need ehitusload ühtäkki väärtuslikumaks sest need on välja antud ilma varjendi rajamise kohustuseta. Ja hakatakse ehitama nii-öelda vanade projektide järgi. See täpselt sama asi juhtus siis, kui karmistusid energiatõhususe nõuded. Et sel viimasel päeval, kui arendajal noh, pandi paika nagu kuupäev, et siit kuupäevast edasi peab olema A-klassi hoone siis eelmisel päeval paljud arendajad andsid sisse ehitusloa, kaustad, kus olid põhimõtteliselt ainult tiitelleht. Et kogu projekt alles oli koostamisel, aga nad niimoodi kiirustasid. Et saada kuidagi sinna menetlusele nagu jalg ukse vahele. Et neile ei rakenduks seda nõuet. Tõenäoliselt analoogne asi juhtub nende varjendite puhul. Seda tuleks nagu vältida. See tähendabki seda, et varjendi rajamine peaks olema privileeg ja mitte kohustus ja arendajatel peaks tekkima huvi, peaks tekkima motivatsioon selle teemaga tegeleda. Näiteks, arendajatel on ka praktiline mure, et ütleme, et neil on motivatsioon aga neil on ehitusluba juba täna väljastatud hoone projektile. Teame näiteks, siin on Veerenni kvartal, üks ole, kortermajad, palju maju, nendel on kõik projektdokumentatsioon lõpuni valmis tehtud. Kui nüüd peaks hakkama sinna alla varjendeid tegema, siis see tähendab, et need projektid tuleks kõik ümber teha ja see kulutus linnapeale kokku on palju, palju miljoneid, puhas projekteerimise täiendav kulutus. Et noh, arendajal on seda nagu väga raske teha. Et seetõttu ikkagi, see kohutus saab rakenduda ainult uutele asjadele, aga samas peab andma mingeid lisaõiguseid, et arendajad tahaksid võtta need lisakulutused ja siduda need ka juba praegu valmis projekteeritud asjadega siiski. See on, see on päris keeruline pähkel, et just nimelt seda seda stardikohta nagu ületada.“ – Intervjuu 8

„Tehnosüsteeme, konstruktsiooni mõlemad on kallim rajada jah, ja on vaja ka natuke ruumi planeeringut teha, nii et nad vastaksid varjendi nõuetele, et ei saa teha sinna suuri aknaid ja avasid nende katmine kindlate luukidega, akendega. Need on ikka üpris kallid ehitustooted. Et aknaavad peavad siis olema ikkagi küllaltki väiksed või mõõdukad, mida saab siis vajaduse korral kinni katta. Garaaži värava suurust varjendi ust, mis on päris kallis toode, seda ei hakka keegi tegema“ – Intervjuu 10

„Näiteks majade alla on palju kavandatud autoparklaid, aga autoparklat ei ole nii lihtne teha varjendiks, sellepärast et sellel on suured väravad. Auto möödud on ka päris suured. Need, ehituslikud, silled, muutuvad seal üpris suureks, kuni seitse meetrit. Et selliste silletega neid tugevusi saavutada, mis vajalikud on vahelagedel, on raske, palju läheb vaja betooni, rauda. Et neid ruume, mida tahetakse keldrisse panna, näiteks parklat, siis tavaliselt neid on ehituslikult raske või võimatu teha varjenditena. Aga neid ruume, mida väga kinnisvaraarendajad ei taha teha, ehk siis igasugused väikesed panipaigad ja lisaruumid. Et neid ruume tänapäeval üritatakse võimalikult vähe teha, ..., neid ruume ei ole nii palju, et annaks nõutud varjendite pindalad välja. Et sealt tulevad kinnisvaraarenduse ökonoomika probleemid. .... Tänapäeva korterid müüakse ju ka ükshaaval maha. Ei ole ka selliseid ühiskasutuses ruume, vaba aja veetmise ruume, mis oleks maja peale, mida oleks päris mugav teha, võib-olla varjendiks, aga pole nõudmist lihtsalt nende järgi kinnisvaraturul.“ – Intervjuu

10

7. Kui ressursse oleks piiramatult, kas siis kaetaks kogu Tallinn varjumiskohtade/varjenditega? Mis siis takistuseks võib saada? Kuidas sellest takistusest üle saada?

„Kindlasti raha ei ole ainukene asi, aga jah, ma ei oska öelda.“ – Intervjuu 7

„Ma arvan, et kui ressursi oleks, siis ei oleks ka takistust. Täna tegelikult meil linnaruumis otsitakse ju võimalusi olemasolevat ära kasutada, näiteks vanad küttesõlmed, mis võib-olla tulevikus pole vaja enam kasutada, aga see vajab planeerimist, kohe homme ei saa.“ – Intervjuu 6

„Kindlasti no taaskord see õigus, eks ole, et täna ei ole õigusi rajada varjendeid. Et see probleem vajab ikka lahendamist. Isegi kui sul oleks palju raha, aga sul ei ole õigust ja selle õiguse taotlemiseks läheb 16 aastat. Aga ütleme, et kui õiguse mure saab lahendatud ja on palju raha, siis ma usun, et see tehtaks suhteliselt kiiresti ära. Eestis on mitmeid toredaid start-upte juba täna, kes tegelevad mujale maailma varjendite rajamisega. Tuleks vaadata, mis nemad teevad. Ja kindlasti tuleks ka uusi start-upte, kes siis teeks sellised tüüpsed lahendused, mida oleks võimalik erinevatesse kohtadesse paigutada.“ – Intervjuu 8

„Tekib selline küsimus nagu, et kustsaadik see on mõistlik. Näiteks avalikud varjumiskohad on selleks, et kui sa oled avalikus ruumis, et saaks kiiresti varjuda lühikeseks ajaks, seda on vaja 10-15% inimestele. Aga probleem on olemasoleva taristu keldrite kohandamisega. Teatud

tüüpi elamutel, ..., kus kelder on hästi madal, palju ruumikesi ja trassid lähevad läbi. Seal ei saa mõistlikult kohandada keldreid. Nende piirkondade elanikele peaks eraldi varjendid rajama või kasutama erataristut, nt kaubanduskeskuseid. Aga siis põrkume järgmise probleemiga, et kui sinna suunatakse sadu inimesi, siis seal on vaja mehitatust, mida Päästeamet ei saa tagada, seal on vaja vabatahtlikke. Nt Soomes on 6000 inimesega varjend, kus on 100 vabatahtlikku, kes seda töös hoiavad.“ – Intervjuu 1

„Julgen öelda, et ikkagi suurest osast Tallinnast oleks väga vahetus läheduses mingisugune võimalik koht olemas, kuhu varjuda.“ – Intervjuu 9

„Loomulikult sõltub, kui pikka perspektiivi vaadata, et kui kõik ühe korraga hakkaks, nii-öelda paisu tagant rahaline ressurss nagu saab valla, et siis igale poole hakataks korraga rajama kohti, siis see tähendaks, et võib-olla saavad, ma ei tea, inimesed, kes seda nii-öelda ehitustegevust reaalselt teevad, saavad otsa, ehitusettevõtted, neid jätku korraga palju ja ehitusmaterjalide tarneprobleemid. Ja nii edasi, eks ole.“ – Intervjuu 9

„Loamenetlused, ehitusmahud, maa küsimus, et kes ja kuhu tohib ehitada. Põhiline mure on olemasolev elamufond. Siis peaks mingi piirkonna maatasa lükkama ja uued hooned ehitama, nt puitelamurajoonid. Seal polegi häid lahendusi, maja sisse ei saa. Aga saaks teha kõrvale. Aga on miljööväärtused, muinsuskaitse, ei taha ju vanalinna maatasa teha.“ – Intervjuu 5

„Tuntakse puudust riiklikest toetusmeetmetest, nt Päästeameti pilootprojekt oli väga väikese mahuga aga soov selle järgi oli. Need ei pea olema eraldi varjumismeetmed vaid ka KredExi renoveerimismeetmed võiks olla abikõlbulikud varjumiskoha rajamise mõttes.“ – Intervjuu 5

8. Venemaa agressioonis Ukraina vastu on toime pandud lugematu arv sõjakuritegusid tsiviilelanike vastu. Eesti riik on rahvast rahustanud, et tänu NATO-le Eestis otsest ohtu pole. Ühest küljest ajalugu räägib ühte ja igapäevaelu rahu kaitseks räägitakse teist. Kuidas mõjutab NATO-sse kuulumine ohutunnet ja motivatsiooni varjumiskohti reaalselt rajada?

„Ma arvan, et ta soodustab seda. Ehk siis tõstab motivatsiooni. Sellepärast, et NATO-sse kuulumine Eestile ei ole mõneti nagu valik, vaid ta on vajadus. ...Kui ma lähen toidupoodi ja valin, mida ma õhtuks tahan süüa, see on valik, aga see, et ma lähen toidupoodi, sest ma pean sööma, sest muidu ma suren ära. Vot see on see, mis meil on NATO-ga, ehk siis, me ei saa ilma temata. NATOsse kuulumine, selles mõttes on Eesti julgeoleku alustala ja ilma selle alustalata

seisaks Eesti kaitse ühe jala peal. Teatavasti siis Eesti kaitse on ehitatud üles kahe samba peale, kahe jala peale, NATO kollektiivkaitse siis, teine on Eesti iseseisev kaitsevõime, ja neil ei ole prioriteetsuse järjekorda. Üks ilma teiseta ei saa. Samamoodi nagu iseseisev kaitsevõime motiveerib inimest. Kui Eestis ei oleks kaitsevõimet, siis inimesed ilmselt mõtleks, et aga mis siis mina, individid peaksin näiteks tegema, mis minu korteriühistu peaks üldse tegema, kui riik isegi ei valmistu sõjaks, kui riik ei ole valmis kodanikke kaitsma. Riik on seda valmis tegema ja võtnud sellega endale mingid rahvusvahelised kohustused ja liitunud mingite organisatsioonidega, näiteks nagu NATO, et oma inimesi kaitsta, siis see motiveerib ka inimesi, nähes, et riik teeb ise.“ – Intervjuu 7

„Ma arvan, et NATO-sse kuulumine tekitas selle võltsturvatunde võib-olla meil 20 aastat tagasi. Kui meil veel räägiti, et meil ei ole vaja varjumiskohti. Sõja olemusest oli hoopis teistsugune arusaamine. ... Inimestele tulebki rohkem rääkida ohtudest, kuigi praegu mõeldakse, et mitte tekitada paanikat, et hakkavad raketid lendama. Aga võib-olla inimestele on vaja siukest juttu rääkida, et neid ohte selgitada. Selgitada, et NATO hakkab sõdima piiri peal, ütleme vaenlasega otse. Aga me peame kohapeal valmis olema ka muudeks ohtudeks. Näide on ka see, et raketid lendavad nii kiiresti, et neid ei jõua isegi veel avastada. Piir on nii lähedal pealinnale, et rakett jõuab ju päris kiiresti kohale. Kui seda alla ei tulista, siis kuhugile ta ju jõuab. Ja ka sellepärast peab võib-olla praegu ütleva inimestele, et NATO ei ole kuldvõtmeke, millega me saame kõiki uksi sulgeda, ehk taeva kinni panna.“ – Intervjuu 6

„Kahe otsaga asi, see NATO-st rääkimine kahtlemata hoiab inimesed oma igapäevaste tegevuste juures ja ei lase neil terroril oma töid lõpetada, sest kui on ainult hirmufoon, siis jääb igapäevaelu elamata. Selles mõttes on hästi õige rääkida NATO-st. Mulle tundub, et selline usk on ka üsna tugev, et kui Venemaa ründab Eestit, siis ta ei ründa Eestit, vaid tegelikult ründab kogu NATO rinnet. ... Tõsi on see, et kui Venemaa peaks sellise tükiga hakkama saama, et ründab Eestit, siis Eesti on Ukrainaga nii väike, et kuni NATO jõuab reageerida, jõuab ilmselt ka meie vaenlane siin juba üsna palju pahandust teha. Selles mõttes, ega see varjendite vajadus ilmselt ikkagi kuskile ära ei kao. Et meil on vaja ju see aeg ikkagi üle elada, kuni NATO saab siis meid ära kaitstud. Ma ei tea, kui nagu loogiliselt lihtsalt tuletada, siis NATO olemasolu ei tohiks tegelikult varjendite ehitamist või mitte ehitamist nagu, nagu kuidagi mõjutada. Aga võib-olla see tekitab jällegi sellist nagu võltsturvatunnet, mis tegelikult ka vähendab varjendite ehitamise prioriteetsust otsustajate jaoks.“ – Intervjuu 4

„Reaalselt ei mõjuta. Eesti on ajalooliselt olnud see, kes Venemaa sõjaohtu on pigem lääneriikidele justnimelt kuulutanud juba pikka aega ja sellist võlts mugavustunnet Eestis ei ole. Kuna eesti NATO-sse kuulub, et nagu ei peaks siis ise ette valmistama. Meil on ikkagi kaua aega olnud kaitsekulud üle kahe protsendi, mis näitab, et me ei pea NATO vihmavarju iseenesestmõistetavaks ja see ei ole see, mis esmast kaitset meie riigile ja elanikele tagab. Varjumiskohtade kontekstis see ei mõjuta.“ – Intervjuu 9

„Ma arvan, et üks põhjus, miks meil elanikkonnakaitse on suhteliselt kehvas seisus, ehk just see sõjaaegne elanikkonnakaitse koos erivõimekustega nagu varjendid ja sireenid ja muud sellised. Ma arvangi, et NATO-sse kuulumine on olnud ohutunnetuse mõttes uinutav. Ehk me olemegi olnud sellises mugavas tsoonis, et me oleme NATO-s ja sõjaoht on väga madal, ja me ei pea sellistele ohtudele mõtlema. Sest pannes siia nüüd teisele poole riigid, kus elanikkonnakaitsega on väga hästi, siis ma oskangi välja tuua kohe nii-öelda neli väga head näidet eurooplaste lähieestist, noh üks ongi, Iisrael, on Soome, on Rootsi, Šveits ja ajalooliselt noh, need riigid ei ole olnud NATO riigid, et nad on just seda iseseisvat kaitsevõimet väga arendanud, sealhulgas elanikkonnakaitset. Nüüd küll Soome, Rootsi on NATO-s ka, aga ajalooliselt pole olnud, neil on kogu aeg, see nii-öelda valmisolek, et me peame ise hakkama saama. Ja võib-olla see on üks põhjus, miks, miks on sealpool elanikkonna kaitse rohkem arenenud. ...NATO riikide seas see tase, kus Eestis on, me ei ole kuidagi eriliselt kehvad või teistest halvemad. Et pigem see on olnud selline läbiv, et pärast külma sõja lõppu sellised jõulised elanikkonna kaitsemeetmed, nagu varjendid, sireenid ja mingid ulatuslikud varud, et need on jäänud kuidagi tahaplaanile. Võib-olla on jah see nii-öelda NATO kaitsev vihmavari olnud selles suhtes uinutav, et noh, ma ei taha öelda, et ta on süüdi, aga ta võib-olla, kogu ühiskonnale on olnud selline mugavustsoon, et me oleme kaitstud, mis on kindlasti tõsi. Aga, teisest poolest on siis see ka, et, et siis on hakatud tegema selliseid mugavaid valikuid ja võib-olla ei ole liiga palju sellele mõeldud, aga kui ikkagi konflikt puhkeb, et mis siis. See on minu enda isiklik seisukoht sellest. See ongi niisugune, mida just jah, teadustöö raames võiks uurida, et see ei ole nii mustvalge.“ – Intervjuu 5

„Me ikkagi näeme, et meie idanaaber oli valmis Ukrainas sõtta minema. NATO kaitse teeb meil olemist kindlamaks aga see ei tähenda et oht ida suunast puuduks. Meil on vaja üldse arendada elanikkonnakaitset, kiired ohuteavitused jne. Kui meil tekib relvastatud konflikt idanaabriga, siis kui sõdiv kontingent pole kindel, et nende pere on tagalas kaitstud, siis motivatsioon sõdida läheb väiksemaks, sest lähed ju oma pere kaitsma. Selles suhtes pigem me ei saa olla kindlad, et midagi ei juhtu. Me ei saa ka anda sõnumeid et on suur oht ja NATO-st pole kasu. Me oleme

küll rohkem kaitstud aga mitte 100% kaitstud. Kõige haavatavam sihtrühm on suurlinnades kortermaja elanikud, neid kiputakse sihtmärgiks valima ja peaks toetama nende piirkondade taristut.“ – Intervjuu 1

„Siiani on kogu aeg räägitud, et meil on tugev liitlane NATO, artikkel viis ja mis veel, et nagu midagi ei saakski juhtuda, siis on tõesti väga raske hakata selle peale raha kulutama. Kui seda ohutunnetust ei ole“ – Intervjuu 10

„Ma arvan, et see väga palju mõjutab, et tänu sellele, et me sinna kuulume, on kahjuks ohutunne just tahaplaanile jäänud. ...See nagu uinutab mõnes mõttes, sellisele suurele liitlasele lootmine. Ja see ka, et üldse ei kujutatud ette, et tänapäevane sõda ei ole mingi kübersõda roheliste mehikeste sissetungiga, vaid ongi klassikaline, nagu teine maailmasõda, kahurid ja mürsud. Küll jälle teises võtmes, mitte samamoodi päris täpselt.“ – Intervjuu 10

„Arhitektide poolt on ka olnud varem initsiatiivi, et tegeleme teemaga, aga siis ikkagi ametiasutustes on isegi võiks öelda, nagu välja naerdud. Ei ole üldse tõsiselt suhtunud sellesse, et see seal minevik ja mõttetute tegevus, seda on ka avaliku elu tegelased avalikus meedias aastakümneid korrutanud, et varjendite rajamisel ei ole mingit mõtet. Et kuidas siis rahvas peaks teistmoodi arvama, kui arvamusiidrid ja valitud poliitikud ütlevad, et ei ole vaja.“ – Intervjuu 10

„Inimestel on võib-olla tekkinud väärarusaam sellest, mis asi NATO on. NATO-sse kuuluvad liikmesriigid ja neid liikmesriike juhivad ikkagi valitsused, mitte sõjaväelased. Selleks, et see allianss võtaks vastu otsused, artikkel viie puhul on vaja konsensust. Ehk siis kõik osapooled peavad olema veendunud selles, kui nad ütlevad oma toetava sõna. See on päriselt aktuaalne teema ja olukorras, kus mõni liikmesriik võib olla ei ole veel veendunud ja vajab rohkem tõendeid selle kohta, et olla veendunud. Teisele liikmesriigile võib tähendada see elu ja surma küsimust või raskeid tagajärgi. Ajasurve tingimustes, siis.“ – Intervjuu 3

„Moonutatud on see, et Eesti riigi pindala on natuke üle 45000 ruutkilomeetrit. Meil on Tallinnast piirini kaks, kaks pool tundi. Ukrainas kahe tunniga sa ei pruugi oblasti piirist välja jõuda, teise oblastisse minnes on lihtsalt tohutu maa-ala võrreldes Eestiga. Ehk seda tagala sügavust meil suuresti ei ole. Et need on need on tegurid, mis jätavad natukene moonutatud pildi sellest olukorrast ja sealt omakorda võib olla tekkinud natukene alahinnatud ohutaju.“ – Intervjuu 3

„NATO-sse kuulumine vähendab motivatsiooni selles mõttes, et kui sul on poliitilised erakonnad ja nende esindajad tänaseks juba 20 aastat korrutanud mantrat NATO kaitseb, NATO tuleb, see tuumavihmavari ja nii edasi ja nii edasi, siis sul on kasvanud üles terve generatsioon inimesi, kes nii-öelda peab seda iseenesestmõistetavaks.“ – Intervjuu 3

9. Missuguste tunnetega seostub Eestis pommivarjenditest avalikult rääkimine?

„Ma arvan, et Kaitseministeeriumi ametnikku julgustab see, et kui meie tegeleme sõjalise riigikaitse ülesehitamisega, siis, et ka keegi teine tegeleb kuskil oma osaga, mis antud näitel on siis varjendite tegelemine. Aga samamoodi julgustab mind, kui ma näen kuskil, et keegi üldse teeb midagi head. ... ma ei tea, millal te oma uurimust alustasite, aga mulle tundub, et võib-olla te olete selle laineharjale nagu surfar sattunud, et see teema on nii aktuaalne praegu ja võib-olla siis, kui te sellest mõtlema hakkasite, võib-olla veel ei olnud isegi nii. Aga see lainehari, kus me täna sõidame, see ei vii meid nii-öelda heas vormis olukorda, nagu president Ilves ütles, et see, mis tõi meid siia, ei vii meid enam edasi. Et me avalikkusena teadvustame seda, see on hea koht, kuhu me täna jõudnud oleme, aga siit edasiminekuks, et see muutus toimuks ka kogukondade sees, selleks on ilmselt rohkem tööd vaja teha. ... Minu poole on ka nii-öelda kogukonnad, inimesed, ettevõtted pöördunud erinevate küsimustega varjenditega seonduvalt ja olen veendunud, et umbes 10 aastat tagasi neid küsimusi ei küsitud niipalju, kui üldse. See on hea, aga need nii-öelda ise initsiatiivikad, ma ei ole eriti kindel, et nad moodustavad meie elanikkonnast eriti suure arvu, nad on väga olulised ja teevad väga tublit tööd. Aga selleks, et sõnum jõuaks kõigini, peab kõikidega tööd tegema.“ – Intervjuu 7

„Võibolla teotahe, tahe teha midagi ära, ettevalmistuse faasis, mõneti ka natukene hirm, mis võiks tuua esile nende varjendite vajalikkuse. Ei oska tunnet välja tuua aga ikkagi, et need on vajalikud ja tähtsustame nende vajalikkust. Ei ole hirm ega häbi ega kindlasti mitte ükskõiksus. Pigem et on tähtis ja oluline küsimus.“ – Intervjuu 9

„Ma võib-olla ei ole päris nagu keskmine eestlane küll, aga, eks see on ka jällegi kõnekas, et see ilmselt kõikide inimesteni siis ei ole ju jõudnud. Kui sina tegeled varjendite teemaga, siis ilmselt varjendite teema jääbki sulle kogu aeg silma. See on see lapsevankri teema, et kui endal on lapsed, siis korruga hakkad lapsevankreid nägema ja siis tundub, et oi mis beebibuum tekkinud on, nii palju lapsevankriga väljas inimesi. Muidu ei näe neid. Eks selle varjendi temaga nagu sama lugu, et kui ise tegeled, siis hakkad märkama ka. Aga noh, ikkagi, isegi kui sellest räägitakse, siis mina ei ole märganud, et sellest räägitakse nagu pidevalt. Nagu läbivat

kommunikatsioonikampaaniat pole. Tal võivad olla mingisugused siin-seal jälle hüüatused aga ma ei näe läbivat kommunikatsioonistrateegiat ega kampaaniat, et see asi liiguks kuskile. Pigem ongi, et kellel jälle kuidagi närvi on üles öelnud, siis ilmselt selle peale hüüatab, et nüüd on jälle vaja, kuulge, appi, ikka veel pole mõelnud, ja siis toimub üks artikkel või üks intervjuu ja siis sinna ta jälle jääb. Äkki ma teen liiga, ega ma ju ei tea, aga kahtlane, selline tunne jääb“
– Intervjuu 4

„Sõda on reaalsem, kui me tegelikult tahaks tunnistada. Üks strateegia kogu selle sõjahirmuga hakkama saada on ju see, et me ignoreerime seda ohtu, et me ei tee sellest välja. Kuigi oht on täiesti üleval, aga ma ei mõtle selle peale, siis seda ei ole olemas. Varjenditega tegelemine, varjenditest mõtlemine, muudab ka kogu selle sõjaohu enda jaoks ju aktuaalsemaks ja reaalsemaks, mida võib-olla soovitakse vältida.“ – Intervjuu 4

„Kui mina peaks avalikult rääkima, ma ei lähe kunagi niimoodi puusalt tulistama ja õhinal rääkima, et oi kui tore teema, hakkame peale. Eriti kuna kogu see teema on võib-olla seotud erinevate tunnetega, erinevate konnotatsioonidega, eriti hirmudega, peaks need sõnumid ka hästi läbi mõtlema, et nad ka kõnetaksid inimest, et ei tekitaks tegelikult hoopis mingit vastupidist olukorda. Ei tekitaks seda hirmu juurde, veelgi suuremat soovi seda vältida.... Selle üle peaks võib-olla rohkem mõtlema, aga üks üks viis seda teha on see, et kuidagi raamistada kogu see teema ära, kui normaalne turvalisus. Tuua võib-olla paralleele selliste ettevaatusabinõudega või selliste turvalisuse tagamise võtetega, mis meie jaoks on juba elementaarne. Olgu see siis näiteks kasvõi oma kodu ukse lukustamine.... Alati ju kõikide kriiside puhul on see, et kui meil see kriisikäitumine ei ole lihasmälu, et siis me tardume ja me ei oska käituda, meil tekib halvatus. Et seda vältida, me peaksime ka varjumise kuidagi oma lihasmällu saama.“ – Intervjuu 4

„Kui hakatakse rääkima varjenditest, siis tekib kohe oht, et ahah, nüüd on juba jama, läheb jamaks. Et noh, ongi see tekitatud, see võltsturvatus võib-olla. ... Ja teine võltstunne on see, et kui me räägime ohtudest siis ahah, et kui nüüd hakkasid rääkima, et siis on ka kohe jama majas. Võib-olla see on barjäär, millest me peame üle saama, tulebki mõningaid asju rääkida konkreetselt. Samas on näide, kus isegi täna, mõned hooned ei soovi omale neid varjekoha silte panna, sest see tekitab paanikat, kõhedust. Näiteks kultuurikeskus, kus inimesed koos käivad ja nüüd, omanik arvab, et kui tal on varjumiskoha märk ukse peal, et siis see tähendab kohe seda, et tekib negatiivne emotsioon inimestele ja nad ei taha neid märke sinna panna. Et ka see on üks näide sellest, et nad ei taha kuulda sellest. Või noh, et inimesed kardavad,

ühiskond ei taha rääkida. Inimesed lihtsalt nagu noh, nad ei julge sellest rääkida, ei taha sellest rääkida. Peab rohkem rääkima inimestega, siis ei tekita paanikat, et kui midagi teeme, järelikult teeme juba millegi vastu, aga tegelikult me valmistame ette lihtsalt, nagu täitsa normaalne käitumine. Nagu me koju paneme suitsuandureid üles, see ei ole selle mõttega, et maja põlema läheb, see on lihtsalt üks vahend enda kaitsmiseks. Arusaamine ma varjenditest peaks olema samamoodi. See kelder on lihtsalt üks vahend, et sinu turvalisus oleks tagatud.“

– Intervjuu 6

„1993. aastal Eestis valitsus otsustas, et me nõukogude aegseid varjendeid edasi ei säilita ega ei hoolda ja uusi ka juurde ei tee. See oli teadlik otsus 93. aastal valitsuse poolt ja see poliitika siis saatiski meid nüüd 30 aastat. Erinevatel ajahetkedel see teema on üles kerkinud, et miks me ei tee eriti, kui Soomes tehakse, eks ju. Et miks meie ei tee, noh, kogu aeg öeldi, et sõjaoht on madal, ja seda on mitu korda ka valitsuse tasandil. Varem oleme teemat ise tõstatanud. Viimase viie aasta jooksul me oleme näiteks kolm korda valitsuses käinud varjendite teemaga, nüüd viimasel korral tehti põhimõtteline otsus, et jah, see kohustus variandid ehitada, sellega läheme edasi. Enne sõda nii-öelda valmisolekut ei olnud. Tõenäoliselt poliitilist valmisolekut ei olnud sellepärast, et ei olnud ka sellist ühiskondlikku, kuidas öelda tellimust või survet, et seda ei peetud nagu vajalikuks.“ – Intervjuu 5

„Ukraina sõda on ikkagi seda ohupilti muutnud. Ja, ja see on üks üks nii-öelda peamisi ühiskondlikke ootusi, mis nii-öelda sõja puhkedes tuligi, oli nagu küsimus, et kus on minu varjend/varjumiskoht ja kuidas üldse varjumine käib. ... ma ei ole seda küll mõõtnud, aga minu enda tunnetus on see, et praegu on selline üsna tugev ühiskondlik toetus taga.“ – Intervjuu 5

„Praegu on sellest hea rääkida“ – Intervjuu 5

„Kui me ise sellest ei räägiks, siis see on niisugune teema, mida kogu aeg küsitakse ja küsimuse teine pool on see, et aga mis nüüd riigi plaan on? Mitte midagi tegemine ei ole enam valik, see on selge. See oli 10 aastat tagasi valik ja 93. aastal oli ka teadlik valik, et me ei tee selle teemaga midagi. Nüüd see ei ole enam ammu „ei“ öelda enam võimalik valikuvariant.“ – Intervjuu 5

„Hästi palju on retoorikat, et pole 30 aastat midagi tehtud ja vaat kus ikka NSVL ajal olid kõigil varjendid. Aga meil on 93. aastal koostatud nimekiri varjenditest, mida oli ca 5% elanikele, mis oli suunatud nomenklatuurile ja tehastele, mis olid sõjalise tootmisega tegelevad. Mida tooaeg nimetati varjendiks, me täna nimetame varjumiskohtadeks. Süüdistada, et riik pole midagi teinud, me ju ise oleme see riik ja need valikud teinud. Iga aeg ja muutus on

olnud omamoodi. Ka Soomes oli mingil ajal küsimus, et kas on mõtet jätkata, Rootsi lõpetaski 10 aastat tagasi ja nüüd võtab uuesti teema üles. On mindud süüdistamise teed, et riik on tegemata jätnud aga inimene peab ise ka mõtlema, et kuidas ennast aidata. Tundub, et kohati on õpitut abitus inimestel sees.“ – Intervjuu 1

„Isiklikult arvan seda, et see on ainus viis suurendada inimeste turvatunnet täna. Sest mis seal salata, see on täna erinevates seltskondades sõjahirm, suur teema. Inimesed arutavad omavahel, kes, kuidas reageerib olukorrale, kes ütleb, et ta lendab helikopteriga minema. Kes ütleb, üks ole, et astub koheselt komparteisse. Kes ütleb, et ta juba täna müüb oma Tallinna kodu ja plaanib ära minna Hispaaniasse. No me ju teame, et meie rinne on ainult nii tugev kui tugev meie tagala. Ja seda, et need inimesed mitte ei lahkuks Eestist, ei panustaks oma väheseid vahendeid lahkumisele, vaid sellele, et kuidas siia jääda, selleks peaks riik näitama eeskujuga, peaks avatult rääkima sellest teemast. Peaks tooma väga palju näidiseid, et näed, need inimesed selles majas tegid niimoodi, näed, riik annab võimaluse, et kui sa tahad oma koduhoovi nõmmel varjendit teha, siis sul on see võimalus, arvaku kohalik omavalitsus, mida ta tahab. Ja nii edasi, ehk, et põhimõtteliselt pigem sellest rääkimine läbi näidete on ainus võimalus, et see hakkaks ka kiiresti midagi muutuma. Sest mis seal salata, me teame, kes hull naaber meil on, on ju. Ja me teame, et see aktiivne oht Meil praegu järjest kasvab, mistõttu tegelikult tegutseda tuleks kiiresti. Ehk siis sellega natuke seostub siis hirm põhimõtteliselt, et varjenditest rääkimiste vestluste taustal. Kuid see ei ole hirm, see on, see on täiesti normaalne inimese alalhoiu instinkt, millega ta planeerib oma elu. Et kui ta näeb, et tal on siin kasvavad riskid üle teatud piiri siis on tal noh, normaalne küsimus ju, et aga miks ma siin olen siis, et aga ma lähen äkki sinna, kus neid riske ei ole, mis võib nagu päriselt mu elu ohustada nähtavas tulevikus. Et see on täiesti loomulik. Ei ole, see ei ole nagu isegi hirm, ma ei, ma ei mõtle seda hirmu otseselt. Võib-olla väljendasin ennast valesti, isegi kui ma enne kasutasin seda sõna, aga tegelikult see on lihtsalt oma elu planeerimine.“ – Intervjuu 8

10. NSVL ajal oli tsiviilkaitse, sh varjendite rajamine ja varjumise õppused osa iga inimese elust. See oli seotud külma sõja ja propagandaga. Kuidas praeguste otsustajate isiklikud kogemused nende õppustega ja ajaloo teadmistega võivad mõjutada praegused otsuseid ja meelsust varjumiskohtadega aktiivselt tegelemise osas?

„Ma ei oska nende inimeste nii-öelda motive täpselt kommenteerida, et kuidas see neid mõjutab. Aga ma võin öelda, et mind ennast isiklikult, kui inimest, kes ei ole neid õppusi läbi

teinud, ja ei ole elanud Nõukogude liidus, siis mina nagu otseselt ei seosta neid kahte asja. Ma saan üksikisiku tasandil paralleelist aru, aga see fundamentaalne huvi indiviidil on täiesti teine. Täna meie huvi on kaitsta midagi, mis meile on armas, meie riiki, toona oli motiiv teistsugune, igasuguse kaitsetegevuse eesmärk oli ju tegelikult hoida ülal Nõukogude liitu, ehk siis hoida üleval meie okupatsiooni. Kõrgemal tasandil strateegiline motiiv oli täiesti teine. Ehk siis, mina ei oskaks neid ausalt öeldes liiga palju võrrelda.“ – Intervjuu 7

„Ma võin ainult eeldada, sest tegelikult seda oleks vaja nendelt inimestelt endilt küsida, kas see mõjutab neid või mitte. Ma võin arvata, et see võib mõjutada, arvestades, et kogu tsiviilõppuste ja varjendite teemal võib-olla see Nõukogude Liidu konnotatsioon. Nõukogude Liidu teemaga on see, et kõik me tahaksime seda üldse ära unustada, ei taha sellega tegeleda, vana teema. Kogu see Eesti kiire areng suuresti baseerus ju sellele, et me ei tahtnud enam olla Nõukogude Liit, ei tahtnud enam olla Venemaa moodi. Vastupidi, tahtsime olla mitte Venemaa moodi, onju. See andis hästi suure tugeva tõuke meile majanduses, kui ka üleüldse oma riigi ülesehitamises. Et see mitte olla Venemaa moodi, mitte olla Nõukogude Liidu moodi, võib ka kahtlemata mõjutada seda varjendite teemat. Aga jällegi, tuletatult võib see nii olla, aga seda peaks küsima. Ja ega me ei tea, kui palju tegelikult otsustajate hulgas seda vanemat generatsiooni on.“ – Intervjuu 4

„Täna tsiviilkaitset niimoodi me ei kasuta, aga tegelikult me nimetame siis elanikkonna kaitseks, eks. ...Tegelikult kõik, mis nõukaaajal oli, ei olnud paha. ... Nüüd, kui täna peaks hakkama seda uuesti tegema, siis ... me ei peaks niimoodi seda inimestele rääkima, et kohe läheb sõjaks. Nagu ma ennem ütlesin ka, see peaks olema normaalne käitumine, nende õppuste korraldamine, et see on samasugune nagu täna on kohustus teha tuletõrje häire õppuseid. Keegi ei mõtle, et mul läheb maja põlema, kui tehakse õppuseid. ... Siin ei ole vahet, kas on nõukogude aja inimene kogemus või ütleme, noortel, kellel seal nõukogude aegset kogemust ei ole. Aga otsustajatel ma arvan, see kellele nõukogude aegne kogemus, ta lihtsalt võib-olla teab mida see tähendab. Et see paanika külvamine, seda ei tohiks olla. ...Lähenedamine peaks olema selline, mis jätab inimesele tunde, et see on turvatunnet suurendav tegevus.“ – Intervjuu 6

„Noh, ikkagi see sõjahirm on, ühelt poolt, aga teiselt poolt on kuidagi pommivarjend selline okupatsiooni ja nõukaaegne nagu relikt, sellesse suhtutakse nagu mingisuguse eelarvamusega, et tsiviilkaitse, vähemalt vanemad inimesed, minu põlvkond ja vanemad, et sellel ajal olid kõik paljuski formaalne, kogu see tsiviilkaitse, valmistuti mingiks lääneriikide tuumarünnakuks ja nii edasi. Seda on kerge pöörata selliseks äraspidiseks asjaks. Aga ma olen selle peale niimoodi

mõelnud, et need inimesed, kes paljuski otsustavad on sellest põlvkonnast, et nad tajuvad seda nagu sellise Nõukogude Liidu reliktna. Neid ei peaks ehitama. Nüüd me elame uues ajas ja meil on NATO, miks peaks sellega tegelema, kulutame raha targemalt.... Arvan, et eelarvamused mõjutavad, isegi kui sellest on vähe räägitud.“ – Intervjuu 10

„Ei oska vastata. Arvamus on pigem see, et neid inimesi jääb otsustajate hulgas järjest vähemaks, et mis iganes roll selle mõttemaailma kujunemisel võis olla, see paratamatult väheneb otsustajate hulgas. Vahet pole, kas see oli hea või halb aga see jääb otsustajate hulgas järjest vähemaks. Tänapäevaste otsustajate hulgas on juba võib-olla vähem kui pooltel otsesed kogemused. See on isiklik hinnang.“ – Intervjuu 9

„Nõukogude Liidu süsteem oli ikkagi nii, et variandid olid tööstuse juures, tehased pidid toimima, mis mingit kriitilist funktsiooni täitsid, siis partei ladvikule olid. Ja siis olid seal igasuguste noh, ma ei tea, mingit varu asukohad. Ja loomulikult sõjalised staabid, kindlad funktsioonid, milleks oli ette nähtud. Tavaelanikkond sinna alla ei kuulunud, aga mulje loodi. Et justkui on, et nii-öelda elanikkond rahustati maha. Aga reaalselt võimet seal taga ei olnud. Et see kuulub ka selle nii-öelda jaburduse alla, aga see on müüt, et elanikkonnal olid varjendid olemas, see kuidagi saadab meid siamaani.“ – Intervjuu 5

„Praegu on vaja üldse teadlikkust tõsta, et mis üldse on varjumine. Ilmselt see vana teadmine on ikkagi mõjutab, sest seda ju tehti. Nt nüüd, kui koolidesse tuli uuesti riigikaitseõppused, et praktiline proovimine ikkagi kinnistab neid asju. Kindlasti oli praktiline väärtus. Tookord oli rõhk tuumaohul, tookord pidi õppima marlimaske ja gaasimaske kasutama ja seda on vaja läbi harjutada korduvalt, et oskaks tegutseda olukorras kus päriselt vaja.“ – Intervjuu 1

„Arvan, et see palju ei mõjuta, et üldiselt meil on ju toimunud põlvkonnavahetus. Isegi mina oma halli peaga pean tunnistama, et mina sellistest õppustest pole elu sees osa võtnud. Et see on nagu oluliselt varasem ja see põlvkond, kes veel nagu tegeles nende tsiviilkaitse küsimustega nad järjest vähem ja vähem on aktiivsed Eesti ühiskonnas. Et seetõttu ma pigem nagu sealte seda nõukogude pärandit nagu ei oska vaadata.“ – Intervjuu 8

„Ma ei ütleks, et see oli seotud propagandaga. Külma sõda, eelmine külm sõda siis nii-öelda, oli aeg, kus oli otsustajatel taga reaalse sõja kogemus, ehk siis need külma sõja aegsed juhid olid tulnud just teisest maailmasõjast. Paljud neist olid osalenud ise lahingutes või sõjategevuses, kas siis nii-öelda rinde mõistes või või siis staapides, ehk nad olid käed sees või kaelani sees, selles protsessis, nad omasid väga selget ülevaadet sellest, mis on sõda, mis on regionaalne sõda, mis on maailmasõda, mis sellega kaasneb, mis on selle tagajärg ja nii edasi,

et nad said väga hästi aru, mis asi see on. ... Kui me vaatame tänast päeva, need inimesed, kes juhivad suuri riike, suuri jõudusid, regionaalseid jõude, neil puudub sõja kogemus, neil puudub arusaam sellest, mis asi on maailmasõda, mis tagajärjed sellega kaasnevad. Eriti puudutab see just Vene Föderatsiooni ja Hiina rahvavabariiki. Seal on võimul juba väga pikka aega selline grupp diktaatoreid kes võib-olla idealiseerivad, romantiseerivad, heroiseerivad konflikte ja konfliktide eskaleerumist. Kuna neil on moonutatud arusaam või pilt sellest, mis asi on konflikt, sõjaline konflikt ja seetõttu need osapooled on tegemas irratsionaalseid otsuseid ja valikuid, mis tunduvad teistele osapooltele kui täiesti arusaamatult vastuvõetamatud ja nii edasi. Ja see loobki selle olukorra, kus on see kokkupõrke oht suurem, sest lihtsalt üks osapool ei adu oma tegude tagajärge.“ – Intervjuu 3

„Varjendeid ei rajatud mitte ideoloogia propaganda egiidi all, vaid seda rajati reaalse olukorra tõttu ka Ühendriikides ka teistes Euroopa riikides, sest päevapoliitiline olukord, geopoliitiline olukord tingis selle reaalse vajaduse.“ – Intervjuu 3

„Samas ei saa öelda, et see, mida Nõukogude Liidu okupatsiooni ajal näiteks konkreetselt Eestisse rajati, oli mingisugune ideaal või mingisugune toimiv, täielikult toimiv süsteem, vastupidi, seal oli piisavalt ka sellist nii-öelda Potjomkini küla stiilis elemente, mis tegelikult ei väljendunud mingisuguses terviklikkus ideaalselt toimivas süsteemis.“ – Intervjuu 3

11. [Kuidas praegu saaks kohalik omavalitsus teha nii, et uuel hoonel või elurajoonil oleks kasutuselevõtu ajaks ka elanikele/kasutajatele piisavalt varjumiskohti olemas?](#)

„Täna kohalikul omavalitsusel võrdlemisi piiratud arv riigikaitse ülesandeid. Riigikaitse ülesanne on asi, mis on defineeritud riigikaitseaduses. Kohalikel omavalitsustel on erinevate seaduste alusel mõned ülesanded. Nende seas on kannatanud isikute ja sõjaväelaste perede sotsiaalhoolekande korraldamine, elanikkonna evakueerimisele kaasa aitamine, elanikkonna majutamine, toithustamine ning arstiabi andmise toetamine. ... Nüüd ma ütlen oma isikliku seisukoha, et kohalike omavalitsuste seas omanditunde tekitamiseks oleks ilmselt vaja neile esiteks see ülesanne anda. Paljud võtavad seda iseenesestmõistetavana, et see on neil ülesanne, aga selle peab ka neile ilmselgelt seadusega andma. ... Kui seda ülesannet ei ole kellelegi konkreetselt antud, siis see lähebki häguselt. ... Ei ole Eestis siukest Päästeametit, mis suudaks kõik oma riigi kodanikud ära varjutada, kui kuskilt midagi juhtuma hakkab. Ei ole ühtegi riiki maailmas sellist, kus see on võimalik, inimesed peavad sellega ise tegelema ja peavad ka kohalikud omavalitsused, kogukonnad sellega ise tegelema.... Alustada tuleks sellest, et see

ülesandeks anda ja nagu iga ülesandega, tuleb anda ülesande elluviimiseks vastav ressurs. “

– Intervjuu 7

„Täna on kohalikul omavalitsusel väga keeruline midagi teha, sest pole ju seda kohustust ja nad ei saa seda ise tekitada. Kui seaduseid muudetakse, siis saavad. Nende kiituseks saab öelda, et avalikud varjumiskohad, paljus said tehtud just kohaliku omavalitsuse taristul. Kohalik omavalitsus saab küll soovitada, aga ei saa kohustada. Kohalik omavalitsus saab teha oma hoonetele, kuigi pole kohustust ja on näha, et initsiatiivi on päris palju. Oleneb ka palju omavalitsusest, et kes mida vaatab. On neid, kes ei taha sellest midagi kuulda aga enamuses on ikkagi kaasa tulnud. Pigem olen kohalike omavalitsuste suunas kiitval positsioonil.“ –

Intervjuu 1

„Kohaliku omavalitsuse võimalused on piiratud, aga taaskord on küsimus õigustega. Kui me näiteks vaatame, et Tallinna linnas täna kõige kaugemale menetletud väga olulise ruumimõjuga dokument on Põhja-Tallinna üldplaneering. Nii. Ja ma ei tea, kuidas on viimases redaktsioonis, aga mingisuguses eelviimases redaktsioonis oli seal selgelt öeldud, et uutele kortermajadele keldreid mitte rajada. Ja eelistada maapealseid parkimismaju. Miks see oli nii otsustatud, jäi mulle veidi segaseks, aga linnaplaneerijad olid selle lausa sinna kirja pannud. Üldplaneering on selline dokument, millele peavad alluma kõik detailplaneeringud, mis tähendab seda, et sisuliselt see dokument suunab Tallinna linnas selles Põhja-Tallinna piirkonnas arengut järgmised 35-40 aastat. ... nagu mida mina välja pakkusin, et kuna me ei suuda täna isegi kõiki neid probleeme kaardistada, siis tuleks varjendite rajamine võimaldada ilma igasuguseid planeerimismenetlusi läbimata. See peab olema üle nende. Et meil on dokumente, mis on juba vastu võetud, mis on vastuvõtmise eel, mis ei näe ette varjendite rajamist ja see on kohalikele omavalitsustele kindlasti paras pähkel. Riik saaks aidata tegelikult oma suunistega neid pähkleid katki hammustada. Alles seejärel tulevad need raha ja muud küsimused.“ – Intervjuu 8

„Ma kahtlen selles, kas nad saavad teha seda oma hoonetes. Kehtivate ehitusnormide piiresse peab jääma, kuna on ka tegemist riigihangetega, et siis ei saa ka teha ühte hoonet ju lihtsalt igaks juhaks paksemate konstruktsioonidega, kallimalt. Keegi, kes selle ehitushanke võidab, tema teeb vastavalt normidele, aga tulevad mingid konstruktsioonid seal võib-olla poole õhemad, mis tavaolukorras ilusti peavad vastu ja vastavad normidele, aga varjendis mitte. Et see on keeruline, ma ei usu, et seda omavalitsuses niimoodi lihtsalt saab teha. Ehitusprotsessi mõttes on riigihanked vähempakkumiste kaudu. Sealtkaudu võivad tekkida vaidlused. Et ainult

ainuüksi heast tahtest ei piisa, siin ikkagi riigi raha ja maksumaksja raha ja niimoodi ilma seadusliku aluseta ei saa kulutada mingi lisakulu.“ – Intervjuu 10

12. *Kuidas teie arvates võiks olla Eestis varjendite ja varjumiskohtade rajamine tulevikus korraldatud?*

„See võiks käia analüüsi põhiselt, päris igale poole otseselt pole varjumiskoha rajamise kohustutust mõistlik määrata. Aga võiks olla sõltuvalt asutustihedusest, ohuhinnangust olla kohustuslik. Ja uutel korterelamutel. Aga peaks eelnema korralik analüüs, et kui palju see kasu tooks. Kas panus toob ka kasu. Laiemalt, see võiks toimuda sektoriüleste koostöödena, et kas peab alati olema läbi nõuete ja kohustuste vaid et iga inimene ise mõtleks, et mida tema saab ära teha selleks, et temal ja ta lähedastel oleks turvalisem. On ka neid, kes teevad seda omaalgatuslikult.“ – Intervjuu 9

„On vaja tõuget, aga raske öelda, kas see tõuge peaks olema kohustus. Julmalt üldistanuna, kui homme peaks ohuhinnang kasvama, siis võib-olla ikkagi paljud inimesed leiaks need ressursid, et kiiresti mingi primitiivne varjumiskoht endale rajada.“ – Intervjuu 9

„Väga-väga toetan isiklikult nende rajamist, sest ma leian, et see on ainus võimalus kindlustada võimalikku rinnet, luua nagu sõjameestele tagala. Kui Ukrainat rünnati, siis tegelikult esimene asi, mida tegid päästjad, politseinikud ja ka osa sõjamehi, tormasid koju oma peresid päästma ja rindelt kaugemale ära viima. Kui pered olid turvalises kohas, siis mindi rindele, siis mindi päästma ja nii edasi. See on inimlik. Ja selle psühholoogia vastu ei saa. Kui me oleme selleks valmistunud ehk, et kõik päästjad teavad, et nende pered on turvaliselt, nad saavad minna alla varjendisse, siis meie rinne peab kohe esimesest päevast. Meil on nii väike tagala, üks ole, teistele nii imepisikene, et see peab pidama esimesest päevast. Seetõttu need varjendid tuleb ehitada väga ruttu, me oleme kõik see 20 aastat maha maganud noh, parem hilja kui mitte kunagi. Ja seetõttu arvan, et selleks, et see ruttu sünniks, peaks olema kõikide osapoolte arusaamine probleemist. Et me jõuaksime takistuste otsimisest kiirete lahenduste välja pakkumiseni. Seetõttu ma ei pea ka väga heaks lahenduseks seda, kui me hakkame tegema mingeid suuri analüüse või mingeid suuri uuringuid veel enne ja suuri planeerimisi. Tegelikult peaks nagu ausalt ja selgelt välja ütlema, et varjendit on õigus igal ühel rajada. Ja see paneb inimesed liikuma. Ja riigiasutusi saab kohustada. Ma usun, et see tekitaks ka positiivseid näiteid. Kui on esimesed positiivsed näited olemas, mis on vabatahtlikult tehtud, siis on lihtsam

ka juba võib-olla kohustada neid, kes lihtsalt tahavad sogases vees lihtsamini kala püüda.“ – Intervjuu 8

„Meil töögrupis kõlab kahesuguseid mõtteid, et üheks partneriks on Kriisiuuringute Keskus .... nemad on väga seda meelt, et peaks kindlasti ehitama ikkagi varjendeid. Aga tajudes seda, et kui palju varjendeid tegelikult vaja oleks .... siis lihtsalt see siin lähiaastatel suhteliselt võimatu saavutada.... Et mina võib-olla rohkem panustaksin varjumiskohtade nutikamale või paremale lahendamisele, ajaliselt kiiremale lahendusele. ..., niimoodi oleks võimalik mingi arvestatav võrgustik mõnede aastate jooksul ikkagi tekitada, mis ei ole puhtalt formaalne ainult. Et, ühest küljest on tore teha mõnda uude hoonesse pilootprojektina või näidisenähtena selline valmis varjend, et sellised peavad need varjendid olema ja inimesed saavad käia vaatamas. Asi läheb käima, aga siis võtab ikka aastakümneid, enne kui, kui reaalselt hakkab tekkima nii palju varjendeid, et sellest kasu ka oleks. Tekib siis küsimus, et kui ühes lasteaias näiteks on see varjend ja kolmel kõrval olevas ei ole, et siis see on nagu privileeg, et kellegi laps käib selles lasteaias, kus on varjend, ülejäänud peavad käima seal, kus ei ole. Peaks ikkagi mingisugune ühtne standard olema, võib olla nõrgem, kui Soome standard, aga vähemalt oleks kuidagi võrdsem, arvestaks kogu elanikkonda korraga ja ühetaoliselt. ... Mina vist pigem pooldaksin seda varjumiskoha tõhustamist ja kiirendamist rohkem, sinna rohkemate vahendite suunamist. Aga vahendeid tahavad mõlemad nagunii, et mõne varjendi peaks ikkagi ehitama sellise õigetele standarditele vastavaks. Ajas nagunii protsess muutub ja otsustajad muutuvad. Tänapäevase seisuga, nüüd selle kahe aasta jooksul, mis seal selle suure agressiooni puhul Ukrainas on olnud, ei ole väga midagi tehtud. Kuidagi väga pika vinnaga käib see asi.“ – Intervjuu 10

13. Kes Eestis varjumiskohtade/varjendite rajamise kohta praegu reaalselt lõppotsuseid teevad, kas nad ise tahavad sellega tegeleda?

„Mul ei ole alust arvata, et nad ei taha.“ – Intervjuu 7

„Tasandid on erinevad, riiklikul tasandil nõuete kohustuste pool, kas sellega tahetakse tegeleda, ikka tahetakse, see soov on ma arvan olemas, et tõsta elanike turvatunnet, sellist ettevalmistavat faasi. KOV-i poolt, neil on võimekus ja soov neid rajada, seda nägime, et need varjekohad võeti suhteliselt kiiresti kasutusele, mida sai kasutusele võtta, seda tehti. See soov tegeleda on olemas. Aga kui KOV tasandit vaadata, siis uute objektide rajamine oleneb sellest, kui lihtne ja odav neid rajada on. Kas seal on maad, kas keegi on valmis loovutama oma maad, vaatama sellele, et soov on. Omanikud ja erisikud on ka need, kes lõppotsuseid teevad. Ei

ole ju piiratud, et ei tohiks praegu neid rajada. Iga inimene, üksikelamu või korterelamu omanik, neil on ju võimlaik neid rajada, aga kas seda tehakse. Kes on pidanud oluliseks, need on tegelenud ka juba, ja kes ei pea oluliseks, ei tee. Seal takistused pole nii suured aga pigem on motivatsioonis küsimus.“ – Intervjuu 9

„Jah, pigem tahetakse. Aga paljud inimesed ei näe väljapääsu selle sooviga kaasnevast probleemide rägastikust. Tahe on olemas. Näiteks Veerenni kvartalis Merko mõtles, et teeks lasteaia alla suure varjendi kogu arenduse jaoks. See oleks lasteaia maksumuse kahekordistunud ja siis, kuna kohtust polnud, siis vaatasid otsa kogu arenduse m² hinnale, et siis nad kukuksid konkurentsist välja kogu Tallinna hindade mõistes. Kahjuks meile ei ole paljud asjad taskukohased.“ – Intervjuu 8

14. Kui Tallinna tulevikus rünnatakse, siis kas pigem pommitatakse kindlaid sõjalisi sihtmärke või see oleks laus-pommitamine genotsiidi eesmärgil?

„Ma pole selle ala ekspert, ma võin ju, hirmul on suured silmad, öelda, et Lasnamäest kuni Haabersti pommitatakse kõik nulli. Ma ei ole selles päris kindel. Kindlasti hakkavad konkreetsed objektid saama lööke. Ma ei tea muidugi, kui palju Tallinna linnas sõjalisi objekte on, või mis piirkonnad võivad kukkuda. Aga noh, kui vaatame kaarti, kui venelased peaksid Lasnamäe poolt tulema hakkama, siis kõigepealt hakkab pihta saama Lasnamäe. Nii nagu nad täna Ukrainas teevad, järk-järgult pommitatakse linn maatasa. Kuni nad kaugelt pommitavad, siis nad üritavad tabada sõjalisi sihtmärke, võib-olla ka inimeste terroriseerimine. Aga vot selle terrori vastu aitavadki need varjendid võib-olla kõige paremini. Seda elanikkonda, kes on vabas ruumis, mõjutab see kindlasti väga palju, see varjumiskoht on väga oluline, kuhu minna avalikust ruumist kiiresti majja sisse. Et jah, otsetabamuse puhul kindlasti ei aita ka, aga sihukese terrori ärahoidmiseks oleks vajalik. Ja nagu me teame, rahvus ei päästa. Mariupoli näide, mis pommitati maatasa, kuigi enamus olid seal vene rahvusest.“ – Intervjuu 6

„Ei oska vastata“ – Intervjuu 9

„Sellele on keeruline vastata, see küsimus on Kaitseväele. Isikliku arvamus on, et vaippommitamist ei tule, sest meil on olemas õhukaitse. Selleks peaks vaenlase lennuk siia kohale jõudma aga meil on õhukaitse ja naabrite abi.“ – Intervjuu 1

„See on täiesti ebapädev arvamus, ma ju ei tunne sõjandustehnoloogiat, aga, aga ma lihtsalt tehnikahuvilisena võib-olla olen seda tähele pannud, et pommid tunduvad tänapäevases

maailmas olema ikkagi nii ebatäpsed asjad, et sa võid ju nendega sihtida raudteejaama, aga tõenäoliselt saad kogemata haiglale pihta, või siis mõnele eramule. Me oleme Ukrainas näinud, on ka nagu lauspommitamist kasutatud ja Venemaa on seda ju Eestis ajalooliselt juba korduvalt varem kasutanud. Et seetõttu tundub, et see on neil üks sõjapidamise viise. Aga üldiselt pigem see lauspommitamine on mingi karistusoperatsioon, et ma ei pea seda nagu mingisuguseks nagu kiireks rünnakuvahendiks isiklikult. Nii nagu seda on ka seal Ukrainas, kui rinne jääb seisma kuhugi, et siis käib kõva tampimine, aga muidu kui Kiievi peale mindi, siis Kiievit ka ju ei lauspommitatud, eks.“ – Intervjuu 8

„Arvan, et pommitatakse sõjalisi sihtmärke aga siis loomulikult on ka ohus need hooned, mis seal ümber on, sellepärast, et pommid ülearu täpsed ei ole. ... Pigem arvan, et „ratsionaalsem“ oleks seda teha ikkagi infrastruktuuri ja siis sõjaliste võimekuste vastu. Välistatud ei ole ka haiglad näiteks ja mingid hooned, kus vastane eeldab, et näiteks seal koguneb sõjavägi, et selles mõttes võib ka vabalt mingit koolimaja või avalikku asutust pommitada, kui vastasel on mingeid andmed sõduritest seal..... Vaevalt, et keegi hakkab Nõmme või Viimsi aedlinna lihtsalt pommitama, ei ole väga suurt põhjust. Selles mõttes on inimestel võimalik, seal, ma arvan tekitada küll endale varjumiskoht. Kajaasustus ongi ilmselt meie kõige suurem kaitsevõime. Tiheasustuse sõlmpunktid on need kõige ohtlikumad kohad.“ – Intervjuu 10

„Löögid elutähtsate teenuste osutajate pihta, energia, vesi, aga ka haiglad, haridusasutused, löögid nende pihta on tavaline taktikaline võtte, mida kasutatakse tsiviilelanikkonna terroriseerimiseks. Seda ei tehta lihtsalt niisama, vaid seda tehakse väga selge põhimõttega, väga vana põhimõttega, see pole mitte midagi uut. Seda tehakse selleks, et otsustajaid, riigikaitsjaid, kes on ka päeva lõpuks ka tavalised inimesed, kelle lähedased inimesed võib-olla on tagalas, et sundida neid demoraliseerumisele, sundida neid kahtlusele, sundida neid alistumisele. Sundida neid kahtlusele, selles suhteliselt, et nende sõjalis-poliitiline administratsioon ei ole suuteline kaitsma tagalas tsiviilelanikke. Nendesamade varjendite, varjumisvõimekuste üldine puudumine ju mängib trumbid kätte sellele osapoolele, kes tahab sellele nii-öelda haavale või sellele kaardile vajutada peale. Ja seda tehakse väga-väga tugevalt Ukraina näitel.“ – Intervjuu 3

15. Kas varjekohad/varjendid on üldse efektiivsed, et kaitsta pommitamise eest?

„Kui on vaja, siis leitakse relv igale variandile. ... Aga need on konkreetsed sihtmärgid. Kui me räägime tavaelanikkonna vaatest ja sihukesest terror pommitamisest, nagu venelased

teevad täna, siis varjumiskoht või varjend kindlasti on abiks, eriti juba see, kui inimene avalikus ruumis saab minna siseruumidesse, siis see kindlasti aitab kaasa. Pommid, mis kukuvad, tabavad väga väheselt seda konkreetset sihtmärki. Nad teevad kahju just avalikus ruumis rohkem, nii et igal juhul on vajalik varjumiskoht. Aga seda, kas te nüüd see varjumiskoht varjend 100 protsenti päästab kõike, ma küll päris kindel ei oleks. Alles oli uudis, et venelased on hakanud kasutama hoopis suurema purustusjõuga pomme, millel on topelt lõhkeainet, esimene lammutab ära ülemise maja, teine siis lammutab ära selle all oleva punkri. Kui on niisugune konkreetne soov kedagi kuskilt maha võtta, siis saab tehtud. ... Mõned omavalitsused Ukrainas ei planeerigi enam varjendeid, kuna nad on rindejoonele nii lähedal ja teavad, et kui venelased tulevad, pommitavad kõik puruks, kõik majad süstemaatiliselt, nagu vaippommitamine, võetakse kõik hooned ükshaaval ette, et ei jääks mitte midagi sisse, varjend seal ei aita. Mõnes piirkonnas planeeritakse ainult evakuatsiooni. ... Üldiselt ma kindlasti arvan, et 90 protsenti kindlasti aitab, kaitseb inimesi.“ – Intervjuu 6

„Kui me võtame selle ka nõuetele vastava varjendi ja me võtame mingisuguse tiibraketi otsetabamuse, siis ta tegelikult otsetabamusest ei kaitse....sellise raketi otsetabamus kortermaja variandile on ikkagi väga madala tõenäosusega, et ega ei ole ka vastaspoolel neid raisata ja need on ikkagi sihitud millegi muu peale, mitte selle kortermaja varjendi peale. Aga kui me räägime sellisest drooni plahvatuses ja mingisugustest muudest väiksematest ka, mürsud ja mis seal muud on, siis need nad võtavad kinni ja selle eest kaitsevad. ... Kaitsetase ei ole 100%, aga ta on 99% või noh, ikkagi väga tugev. Ei pea liiga keskendumas sellele ühele või null koma ühele protsendile, mida ta ei paku. Keskendumas sellele enamusele, mille eest pakub kaitset.“ – Intervjuu 5

„Iisrael on evolutsiooniliselt jõudnud sinna etappi, et nemad ei nõua varjendit, nad nõuavad nii-öelda turvaruumi.... Kui neid rakettidega tulistama hakatakse, need jõuavad ikkagi paari minutiga kohale. Ja mis on selle eelised, kui sul on iga korteri juures mingi turvaruum, on see, et sinna jõutakse hästi kiiresti, ja inimesed ikkagi üsna kindlasti sinna lähevad. ...Mis puudutab avalikke varjumiskohti ja keldreid siis nii kui me hakkame rääkima nendest varjenditest, mis on hoonest kuskil eemal, siis seal on see hästi halb moment, et sa pead sinna minema. Ja selle mineku ajal oled ohustatud. Ehk see on kõige hullem, et kui sa oled vahepeal välisõhus ja kui see rakett või droon tuleb jõuab kohale seal loetud minutite jooksul, siis on väga-väga halb, et inimesed peavad läbi vaba õhu varjendisse liikuma. Keldrisse minek võtab aega, olles vahepeal tõenäoliselt koridoris, millel on aknad, ehk seal ka oled ohustatud. ... Üks on see ajaline probleem ja teine on see, et kui see konflikt juba kestab pikemat aega, et kas siis inimesed iga

õhuhäire korral päriselt ka enam lähevad sinna keldrisse. Ukraina kogemus näitab, et, ega nad ikka väga enam ei lähe, et tuleb see sõjaväsimus, mingi mugavus sisse, esimestel päevadel kindlasti, aga lõpuks, ega sinna keldrisse minek on ebamugav, eriti öösel. Ja siis sa oled seal koos naabritega pead-jalad koos. Et, et selles suhtes oma korteri või elamise piiresse ruum on otstarbekam. Pluss seal tekib ka mingeid muid küsimusi, mida meil varjunditega seoses küsitakse, et ligipääsetavus, puuetega inimeste probleem, kas nad ikka sinna saavad ja kui kiiresti nad sinna saavad. Ja kui see on mingi maa-alune korrus, siis igal juhul see jääb probleemiks. Loomaomanikud küsivad jälle, et kas ta saab oma lemmiklooma sinna kaasa võtta, mis viib selleni välja, et mõned inimesed ütlevad, kui ma ei või seda oma koera või kassi sinna võtta, siis ta ei lähe ise ka sinna. Aga kui see on korteri juures asuv turvaruum, siis selliseid küsimusi ei teki. Et ühesõnaga eramajade puhul, kui me üldse millestki räägime, siis sellisest turvaruumist, millel on ka oma nõuded ja nad on ka tugevad kastid. Kindlasti ka betoonist, aga ta on ikkagi grammi võrra allpool, kui see varjend.“ – Intervjuu 5

„Ma arvan kindlasti, et see on õige vahend, et hoida inimese elu ja tervist, kui peaks pommitamine aset leidma ja seetõttu ta on efektiivne, et hoiab inimest. Eraldi küsimus on, et mis see kulu on ja kui suur on saadav kasu. See vajaks eraldiseisvat analüüsi. See sõltub varjendi asukohast, kaugusest konkreetsest inimesest. Et kui kulu on kõrge, see on kaugel ja lõpuks kasu inimestele madal, siis on analüüsi küsimus, et kas seda on mõtet ette võtta väga laialt ühiskonnas. Keeruline otsustamise koht ja keeruline analüüsi koostada. Eesti on väike riik, eelhoiatuse pommitamise ees on oluliselt lühem kui Ukrainas ja seda peaks ka analüüsi koostamisel arvesse võtma.“ – Intervjuu 9

„Kui rakette tuleb kahe minutiga Venemaalt, siis kui sireen tuleb, siis on juba hilja kuhugi liikuda, tuleb püsida siseruumis, kui kuuled sireeni, siis on siseruumis võimalus parim, sest õues on killud.“ – Intervjuu 1

„Varjendid kindlasti, varjekohad väga juhuslikult.“ – Intervjuu 8

„Varjendid on efektiivsed. Varjendite põhikonstruktsioonid on nii tugevad, et nad peavad vastu hoone kokku kukkumisele. Vähemalt põhikonstruktsioonid ei hävine... Varjumiskoht kaitseb kildude, lendava prügi, mingite väiksemate tabamuste, tolmu, ja siis mingil kaugusel olevate plahvatuste eest. Aga kindlasti mitte suure jõuliste lõhkekehade otsetabamuste eest, et need konstruktsioonid on tavapäraselt ehituskonstruktsioonid, vahelae kandevõime võib-olla seal 10 korda väiksem kui varjendites.“ – Intervjuu 10

„Varjendid on, varjumiskohad on nii-öelda sekundaarne komponent varjetaristul.“ – Intervjuu 3

PAPM mudelisse jagamise küsimustega seotud tsitaadid – oma organisatsioon

„Organisatsioon, mis on rendipinnal, nad ei saa seda teha, isegi kui tahaks. Oleksime ammu tahtnud seda teha aga paikneme rendipinnal.“ – Intervjuu 8

„Ja kui küsimus on, et kas Kriisiuuringute keskus kavatses mingisuguse varjendi rajada, siis, me oleme arutanud seda ja võib-olla ka lähitulevikus arutame, kas avaliku kampaania raames see teema võiks olla aktuaalne. Aga nii-öelda füüsilise rajatise rajamine, ma arvan, et see ei ole see, millega Kriisiuuringute keskus hakkab või peaks tegelema.“ – Intervjuu 3

PAPM mudelisse jagamise küsimustega seotud tsitaadid – Tallinna linna otsustajad

„Tõsiasi on ju see, et riik ei ole tänaseks rajanud mitte ühtegi varjendit. Vabandust, Eesti riik on rajanud ühe variandi, mis paikneb Ukrainas seoses koos ühe lasteaiaga, mis me neile kinkisime, kus on Eesti riigi rajatud varjend. Nüüd, varjumiskohtadega on tegelenud kohalik omavalitsus, neid tähistanud, aga mina kategooriliselt keeldun varjumiskoha ja varjendi vahele võrdusmärgi tõmbamisest, need on kaks täiesti erinevat asja. Üks kaitseb inimest, teine ei kaitse. Et, et seetõttu nagu ütleks, et tegelikult pädevat elanikkonna kaitserajatist Eesti Vabariigis siiani ehitatud ei ole.“ – Intervjuu 8

„Seda ma ei saa nüüd väita, et nad ei taha neid rajada. Varjendeid rajatud ei ole, otsustanud rajada ka veel ei ole.“ – Intervjuu 10

„Seda on keeruline vastata selles mõttes, et kui seaduses ei ole kirjas mõisteid, mis ei seleta ära, millega on tegemist, siis seda probleemi või teemat avaliku sektori jaoks ei ole olemas.“ – Intervjuu 3